

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Monitor inzake de staat van het gebouwd erfgoed 2010

Monitor inzake de staat van het gebouwd erfgoed 2010

Een vervolgmeting naar de staat van rijksbeschermd monumenten

Colofon

Monitor inzake de staat van het gebouwd erfgoed 2010

Een vervolgmeting van de staat van rijksbeschermd monumenten

UITGEVOERD DOOR: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

In samenwerking met: Monumentenwacht Nederland

Met advies over steekproeftrekking van Sociaal en Cultureel Planbureau

DATUM: juli 2011

AUTEUR: Leon Bok

FOTOMATERIAAL: Monumentenwacht (Rik de Groot) en RCE

ONTWERP OMSLAG: Studio Imago, Amersfoort

OPMAAK EN PRODUCTIE: Studio Imago, Amersfoort

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2011

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

Inhoud

Inleiding 5

1 Managementsamenvatting 7

2 Samenvatting algemeen 9

- 2.1 Resultaten reguliere meting 2009 10
- 2.2 Resultaten gegevens 2008 en 2009 10
- 2.3 Resultaten aanvullende steekproef 10
- 2.4 Vergelijking tussen niet-abonnees en abonnees 11
- 2.5 Provinciale verschillen 11
- 2.6 Naar de derde Monitor Gebouwd Erfgoed 12

3 Resultaten reguliere meting 13

- 3.1 De Monumentenwacht 13
- 3.2 Abonnementen voor rijksbeschermd monumenten 13
- 3.3 Resultaten algemeen 14
- 3.4 Resultaten per CBS-categorie 16
- 3.5 Gegevens 2008 en 2009 20
- 3.6 Resultaat reguliere meting samengevat 22
- 3.7 Toelichting op resultaat 22

4 Resultaat aanvullende steekproef 25

- 4.1 Resultaat steekproef algemeen 25
- 4.2 Resultaat steekproef naar CBS-categorie 27
- 4.3 Resultaat steekproef samengevat 29
- 4.4 Toelichting op resultaat steekproef 29

Bijlage A Resultaten regulier per provincie 31

Bijlage B Beoordelingssystematiek Monumentenwacht 57

- B.1 Basis voor beoordelingsystematiek 57
- B.2 Gebruik van de systematiek in de praktijk 58

Bijlage C Onderhoudsgevoeligheid per CBS-categorie 59

- C.1 Openbare gebouwen 59
- C.2 Verdedigingswerken 60
- C.3 Kerkelijke gebouwen 61
- C.4 Kerkelijke onderdelen of objecten 62
- C.5 Gebouwen, woonhuizen 63
- C.6 Delen van gebouwen of woonhuizen 64
- C.7 Liefdadige instellingen 64
- C.8 Agrarische gebouwen 65
- C.9 Molens 66
- C.10 Weg- en waterwerken 67
- C.11 Horeca-instellingen 68
- C.12 Kastelen, landhuizen e.d. 69
- C.13 Losse objecten, e.d. 70

Bronnen en literatuur 71

Inleiding

Voor u ligt de vervolgmeting *Monitor inzake de staat van het gebouwd erfgoed 2010*. Zij maakt deel uit van de Erfgoedmonitor en bevat een overzicht van de staat van onderhoud van rijksbeschermden monumenten die in 2008 en 2009 geïnspecteerd zijn door de Monumentenwacht.

Op 14 december 2009 heeft de toenmalige Minister voor Cultuur, de heer Plasterk, de eerste Monitor aangeboden aan de Tweede Kamer. Die monitor gaf als nulmeting een eerste inzicht in de staat van het onderhoud van bijna één vijfde van het totale bestand aan rijksbeschermden monumenten in 2008. De monitor 2010 geeft hierop een vervolg met het resultaat van de rijksbeschermden monumenten die in 2009 door de Monumentenwacht zijn geïnspecteerd. De monitor geeft daarnaast een inzicht in het totale onderzochte bestand over 2008 en 2009, alsmede een vergelijking tussen de gegevens van monumenten die zowel in 2009 als in 2008 werden onderzocht. Voor die vergelijking zijn gegevens van 8.113 monumenten beschikbaar. Dat is 13% van het totale bestand aan rijksbeschermden monumenten.

De staat van rijksmonumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten bij de Monumentenwacht is onderzocht met behulp van een aanvullende steekproef. Deze steekproef is uitgevoerd om een indicatie te krijgen van de mate waarin de reguliere gegevens van de Monumentenwacht representatief zijn voor het gehele bestand. Die monumentcategorieën die al goed vertegenwoordigd zijn bij de Monumentenwacht zijn buiten deze steekproef gelaten.

In de eerste twee hoofdstukken is een (management)samenvatting opgenomen. Vervolgens worden de resultaten van het reguliere onderzoek in hoofdstuk 3 gepresenteerd. In het vierde hoofdstuk wordt ingegaan op het resultaat van de aanvullende steekproef.

In de bijlagen is nadere informatie opgenomen over de resultaten op provinciaal niveau, een uitleg over de gehanteerde beoordelingssystematiek van de Monumentenwacht en wordt nader ingegaan op de specifieke onderhoudsgevoeligheid van de gebouwen en andere bouwwerken in de verschillende categorieën.

1 Managementsamenvatting

Hoe staat ons gebouwde erfgoed er in 2010 voor? Van de door de Monumentenwacht in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten is het casco redelijk tot goed bij 91 procent en het onderhoud bij 81 procent. Van de niet bij de Monumentenwacht aangesloten panden verkeren vooral de woonhuizen en de boerderijen in slechtere staat dan objecten van dezelfde categorieën die wel door de Monumentenwacht zijn geïnspecteerd. In totaal zijn er in Nederland zo'n 60.000 rijksbeschermden monumenten. De bouwkundige inspectie van 13.000 van deze monumenten is in deze tweede *Monitor inzake de staat van het gebouwde erfgoed* opgenomen.

De eerste *Monitor inzake de staat van het gebouwde erfgoed* bevat inspectiegegevens uit 2008. Dat was een nulmeting. De tweede monitor betreft de vervolgmeting van 2009 en een vergelijking tussen de resultaten van 2008 en 2009. Zo is te zien of er sprake is van verbetering of verslechtering van het onderhoud. Tot slot zijn de resultaten van een steekproef uit 2010 opgenomen. Deze is uitgevoerd onder rijksmonumenten die de Monumentenwacht niet inspecteert.

Monumentenwacht

De Monumentenwacht adviseert eigenaren hoe ze hun rijksbeschermden monumenten moeten onderhouden. Periodiek voert deze instantie bouwkundige inspecties uit waarbij gekeken wordt naar de staat van het casco én naar het bouwkundig onderhoud, zoals schilder- en voegwerk. Het gaat daarbij om monumenten van eigenaren die een onderhoudsabonnement hebben bij de Monumentenwacht. Wie zo'n abonnement afsluit, investeert in het onderhoud van haar of zijn monument.

Belangrijkste uitkomsten

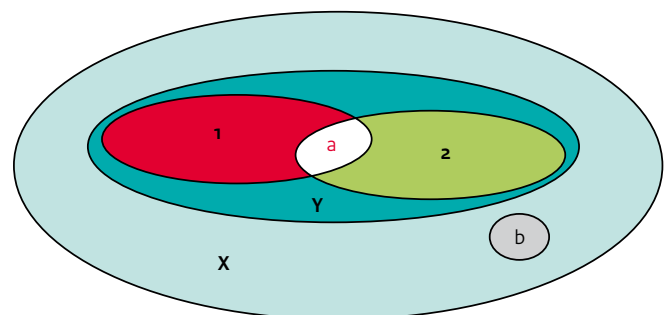
De metingen van 2008 en 2009 bevatten alleen gegevens van panden met een onderhoudsabonnement bij de Monumentenwacht. Van 91 procent verkeerde in 2009 het casco in redelijk tot goede staat. Bij 81 procent was het onderhoud redelijk tot goed. Vergelijken met de meting van 2008 was van bijna 82 procent van de geïnspecteerde monumenten de staat hetzelfde gebleven. Bij de overige monumenten werd een geringe verandering geconstateerd. Voor 21 procent van het totale bestand van rijksbeschermden gebouwde monumenten is een abonnement afgesloten bij

de Monumentenwacht. Vraag is dan ook of de monitorgegevens representatief zijn voor dat hele bestand. Daarom is in 2010 een steekproef gehouden onder rijksmonumenten van niet-abonneehouders. De resultaten van deze steekproef bevestigen het vermoeden dat de door de Monumentenwacht geïnspecteerde monumenten een positiever beeld geven van de staat van sommige categorieën rijksbeschermden monumenten. Vooral van woonhuizen en agrarische gebouwen, die 72 procent van het totale monumentenbestand uitmaken, is het casco slechter dan dat van dezelfde categorie monumenten mét abonnement.

Om te weten hoe het er voor staat met alle rijksmonumenten, is aanvullend onderzoek nodig.

Vervolg monitor

In de derde monitor zal de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de reguliere gegevens van de monumenteninspecties over 2010 weergegeven. Het is wenselijk dat dit wordt aangevuld met gegevens van de Archeologische Monumentenwacht en de in 2010 opgerichte Groene Monumentenwacht.

Figuur 1: Voorstelling van de onderzochte groepen monumenten binnen het totale bestand aan gebouwde rijksmonumenten (ca. 60.000) = X. Y representeert de groep monumenten met een onderhoudsabonnement bij de Monumentenwacht. 1 = alle door de Monumentenwacht in 2008 geïnspecteerde monumenten (11.500) en 2 = alle door de Monumentenwacht in 2009 geïnspecteerde monumenten (9.632). In a is de groep monumenten weergegeven die zowel in 2008 als in 2009 door de Monumentenwacht geïnspecteerd zijn (8.113). In b is de steekproef weergegeven onder monumenten zonder abonnement bij de Monumentwacht (405).

2 Samenvatting algemeen

De staat van gebouwen kan alleen vastgesteld worden door middel van een bouwkundige inspectie. Zeker voor beschermde monumenten is daar expertise en ervaring voor nodig, zoals aanwezig bij de Monumentenwacht. Het resultaat van de honderden jaarlijkse inspecties wordt door de Monumentenwacht vastgelegd in rapporten waarbij vooral ingegaan wordt op de technische staat van het monument. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen onderhoud (bijhouden en herstel van onderdelen, zoals schilder- en voegwerk en eventueel vervanging) en casco (restauratie of onderhoud van dragende onderdelen, herstel van de constructie van het gebouw). Met name de staat van het casco is bepalend voor de kwaliteit van het gebouw en kan iets zeggen over de restauratiebehoefte en kosten die daarmee gemoeid zijn. In 1994 presenteerde toenmalig minister van Cultuur, mevrouw D'Ancona, het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg. Doelstelling van het plan was dat niet meer dan 10% van de monumenten een ingrijpende restauratie zou moeten ondergaan. Dit werd de normale werkvoorraad genoemd. Alles boven de 10% werd restauratieachterstand genoemd. Een restauratiebehoefte van ongeveer 10% wordt noodzakelijk geacht om de werkgelegenheid en het vakmanschap in de restauratiesector op peil te houden.

In 2008 zijn de gegevens van het casco en het onderhoud van 11.500 rijksmonumenten waarvoor een abonnement is afgesloten bij de Monumentenwacht, vastgelegd in een nulmeting inzake de staat van het gebouwd erfgoed.

De vervolgmeting heeft betrekking op 9.632 van rijkswege beschermde monumenten die in 2009 zijn geïnspecteerd door de Monumentenwacht. Hiervoor is, zoals aangegeven, gekeken naar het onderhoud en het casco. Beide aspecten worden door de Monumentenwacht in hun rapportages geclassificeerd als goed, redelijk, matig en slecht:

- goed = gebrek komt incidenteel voor;
- redelijk = gebrek komt plaatselijk voor;
- matig = gebrek komt regelmatig voor;
- slecht = gebrek komt algemeen voor.

In de presentatie van de gegevens in deze monitor wordt onderscheid gemaakt tussen de dertien monumentcategorieën zoals die

in het register worden gehanteerd. Daarnaast worden twee groepen onderscheiden, conform de uitgezette lijn in het Besluit rijks-subsidiëring instandhouding monumenten (Brim). Enerzijds de categorie woonhuizen die in aanmerking komt voor fiscale maatregelen en leningen voor restauraties en anderzijds de overige categorieën die gesubsidieerd worden.

In 2010 is ook een aanvullende steekproef uitgevoerd om een indicatie te krijgen van de mate waarin de reguliere gegevens van de Monumentenwacht representatief zijn voor het gehele bestand aan rijksbeschermde monumenten. De belangrijkste constatering, kort samengevat:

- in 2009 verkeerde het casco van 91% van de geïnspecteerde monumenten in redelijk tot goede staat. Ten aanzien van het onderhoud lag dat percentage op 81%.
- in vergelijking met beschikbare gegevens over 2008 bleek dat in bijna 82% van de geïnspecteerde monumenten de staat hetzelfde was gebleven. Bij de overige monumenten werd een geringe verandering geconstateerd.
- gekeken naar 2008 en 2009 samen, beschikken we nu over de gegevens van 21% van het totaal aan beschermde rijksmonumenten (13.014). De categorie die het best vertegenwoordigd is, is die van de rijksbeschermde kerkelijke gebouwen. Voor 73% van deze kerken is een abonnement afgesloten bij de Monumentenwacht.
- provinciale vergelijking maakt duidelijk dat de uitkomsten in Noord-Brabant de totale uitkomst, zowel voor casco als onderhoud, negatief beïnvloeden.
- de resultaten van een steekproef onder niet-abonnees bevestigen het vermoeden dat de door de Monumentenwacht verstrekte gegevens een positiever beeld geven van de staat van sommige categorieën rijksbeschermde monumenten. Op basis van de steekproef kan ondermeer met grote zekerheid worden gesteld dat het casco van woonhuizen en agrarische gebouwen slechter is dan die van monumenten waarvan de eigenaars wel een abonnement hebben bij de Monumentenwacht. In de steekproef waren niet alle categorieën meegenomen omdat een aantal categorieën binnen het abonneebestand van de Monumentenwacht getalsmatig al ruim vertegenwoordigd was.

2.1 Resultaten reguliere meting 2009

In 2009 heeft de Monumentenwacht 9.632 rijksbeschermden monumenten geïnspecteerd, iets minder dan 16% van het totale bestand. Ten opzichte van 2008 zijn ruim 1.800 monumenten minder geïnspecteerd.

Casco

Uit de presentatie van de cijfers over 2009 blijkt dat bij ruim 91% van de geïnspecteerde monumenten het casco redelijk tot goed te noemen is. Dit percentage houdt in dat er bij de overige 9% sprake is van een restauratiebehoefte (7% scoort matig en 2% slecht).

Onderhoud

Wanneer we kijken naar het gemiddelde van alle provincies en CBS-categorieën over alle in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten, dan blijkt dat 81% van de 9.632 objecten redelijk tot goed onderhouden wordt. Per categorie vormen de verdedigingswerken daarop een uitzondering met 52%.

Voorts is bij gemiddeld 5% van de inspecties slecht onderhoud aangetroffen. Dit cijfer laat ten opzichte van de nulmeting een lichte stijging zien. Ook bij deze vervolgmeting vormen verdedigingswerken met 24% de grootste categorie met slecht onderhoud. Daarbij dient wel vermeld te worden dat het hier om 24 objecten gaat.

2.2 Resultaten gegevens 2008 en 2009

Nu de gegevens van twee jaar beschikbaar zijn, kan op twee manieren gekeken worden naar de totale voorraad van geïnspecteerde monumenten. Er kan nu een vergelijking gemaakt worden tussen de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren zijn geïnspecteerd en er kan een compleet overzicht van de laatste stand van zaken worden gegeven.

Vergelijking

In totaal blijken van 8.113 rijksbeschermden monumenten gegevens uit beide jaren beschikbaar. Wat de staat van het casco betreft blijkt 90% van de rijksbeschermden monumenten gelijk beoordeeld te zijn. In 6% van de gevallen is het casco verbeterd, bijvoorbeeld door restauratie. In 4% is de staat van het casco verslechterd. Binnen de vergeleken populatie blijkt dus sprake van een verbetering van 2%.

Voor de staat van het onderhoud blijkt dit in 82% van de gevallen gelijk te zijn gebleven. In 9% van de geïnspecteerde gevallen is het onderhoud verbeterd, maar 10% is verslechterd. Netto is de staat van het onderhoud daarmee voor 1% van alle monumenten slechter geworden.

Totaal

De inspecties in 2008 en 2009 leverden in totaal actuele gegevens op voor 13.014 rijksbeschermden monumenten. Dat is 21% van het

totale bestand. Ten aanzien van het casco blijkt binnen deze populatie 93% redelijk tot goed te zijn, terwijl 1% slecht is. De staat van het onderhoud van deze totale populatie blijkt voor 81% redelijk tot goed te zijn.

De categorie die bij de Monumentenwacht het best vertegenwoordigd is, is kerkelijke gebouwen met een vertegenwoordiging van +/- 80% van het totale bestand aan rijksbeschermden kerken. Ten aanzien van het aantal geïnspecteerde monumenten maakt de categorie gebouwen, woonhuizen het grootste deel uit, namelijk bijna de helft.

2.3 Resultaten aanvullende steekproef

Omdat de monitor alleen gegevens bevat van monumenten waarvan de eigenaar een abonnement heeft bij de Monumentenwacht, diende ook vastgesteld te worden in hoeverre deze gegevens iets zeggen over het gehele bestand aan rijksbeschermden monumenten. Om de betrouwbaarheid van de reguliere metingen te kunnen vaststellen is medio 2010 een steekproef uitgevoerd onder 405 rijksmonumenten waarvoor geen abonnement bij de Monumentenwacht was afgesloten. Voorafgaand aan de steekproef zijn keuzes gemaakt in de hoeveelheid te inspecteren monumenten en de CBS-categorieën. De categorieën die binnen de nulmeting al goed vertegenwoordigd waren zijn daarom niet meegenomen. Dat zijn kerkelijke gebouwen, objecten in en delen van kerkelijke gebouwen, molens en kastelen en buitenplaatsen.

Uit het resultaat van deze steekproef blijkt dat de staat van het onderhoud of het casco van de monumenten waarvoor een abonnement is afgesloten bij de Monumentenwacht, niet representatief is voor het gehele rijksbeschermden bestand.

Casco

Voor de staat van het casco geldt dat voor de categorieën openbare gebouwen, woonhuizen en agrarische gebouwen het zeer waarschijnlijk is (95% zekerheid) dat de staat van het casco onder niet-abonnees slechter is dan die van de abonnees bij de Monumentenwacht. Voor liefdadige instellingen en horeca-instellingen geldt juist dat de situatie omgekeerd is. Deze categorieën scoren in de steekproef beter maar het betreffen getalsmatig zeer kleine categorieën. Voor de categorieën verdedigingswerken, weg- en waterwerken en losse objecten is in de gegevens van de steekproef geen significant positief of negatief verschil geconstateerd. Overall is bij 13% een matig tot slecht casco aangetroffen.

Onderhoud

Uit het onderzoek blijkt inzake de staat van het onderhoud dat we met een zekerheid van 95% kunnen zeggen dat de categorieën liefdadige instellingen en agrarische gebouwen van niet-abonnees significant slechter scoren dan de soortgelijke categorieën onder abonnees bij de Monumentenwacht. Voor alle andere categorieën

is geen significant positief of negatief verschil tussen beide populaties gevonden. Overall is bij 27% een matig tot slechte staat van onderhoud aangetroffen.

2.4 Vergelijking tussen niet-abonnees en abonnees

Uit de relatief kleine steekproef kan dus met grote zekerheid (betrouwbaarheid is 95%) gesteld worden dat het casco van woonhuizen en agrarische gebouwen slechter is dan die onder monumenten waarvan de eigenaars wel een abonnement hebben bij de Monumentenwacht. Voor de staat van het onderhoud geldt dat eveneens voor agrarische gebouwen. Samen vertegenwoordigen beide categorieën wel 72% van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten. Daarmee bevestigen de resultaten van de steekproef het vermoeden dat de door de Monumentenwacht verstrekte gegevens een positiever beeld geven van de staat van sommige categorieën rijksbeschermden monumenten. Eigenaren die bewust een abonnement voor hun monument afsluiten, beschikken over het algemeen over een beter onderhouden object.

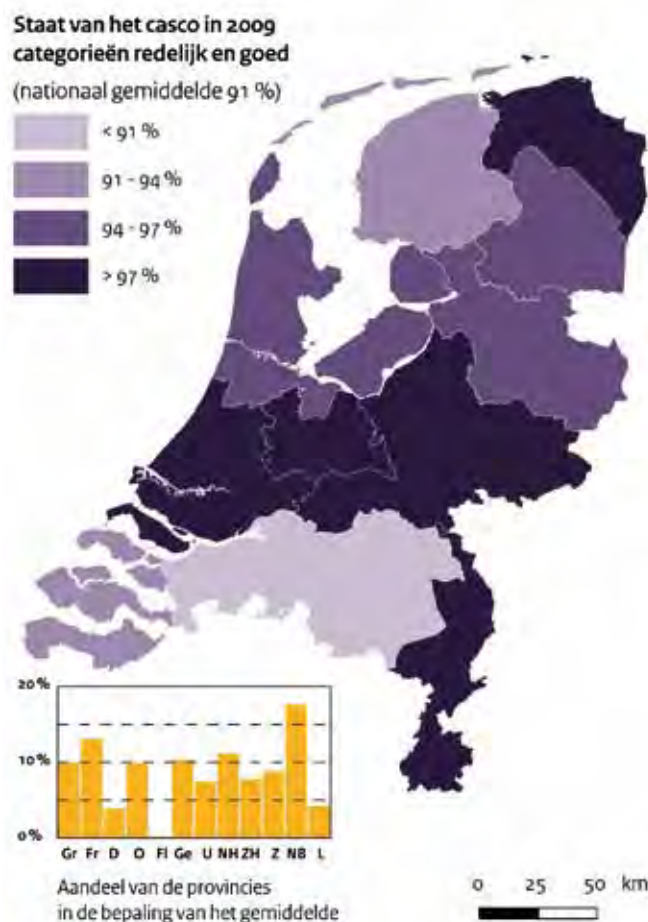
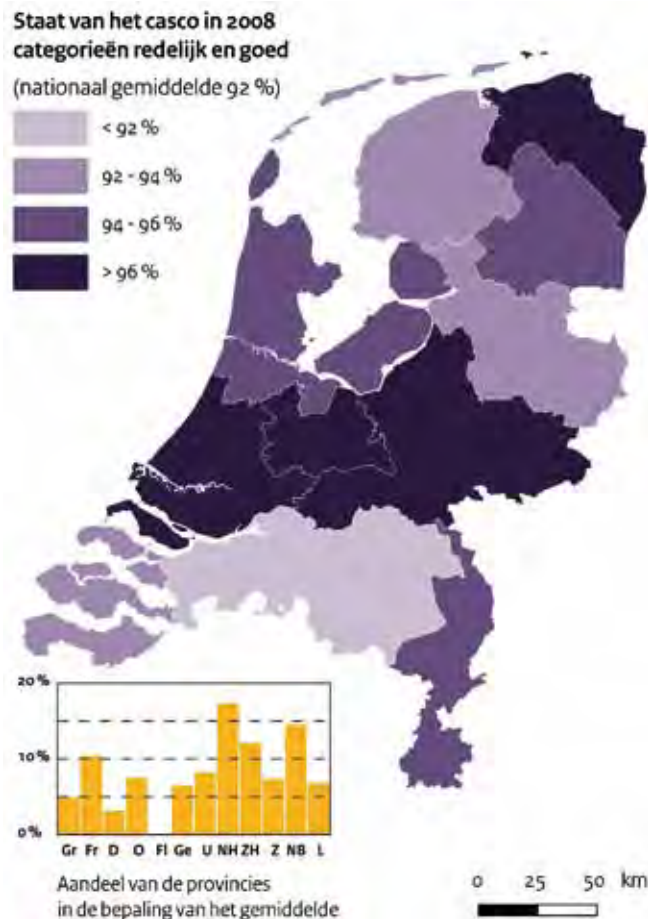
2.5 Provinciale verschillen

Uit de gegevens blijkt dat er tussen de provincies behoorlijke verschillen bestaan. Hiernaast is in een viertal kaartjes voor 2008 en 2009 aangegeven hoe de gegevens in de provincies zich verhouden tot het nationale gemiddelde.

Met betrekking tot de staat van het casco is de situatie tussen 2008 en 2009 minder sterk verschoven dan bij het onderhoud. Ten opzichte van 2008 is de gemiddelde staat van het casco licht verminderd. In 2008 was de staat van het casco over het totale bestand aan geïnspecteerde rijksmonumenten gemiddeld 92% redelijk tot goed. Vooral het relatief grote aandeel aan minder goed beoordeelde monumenten in de provincie Noord-Brabant drukte het gemiddelde.

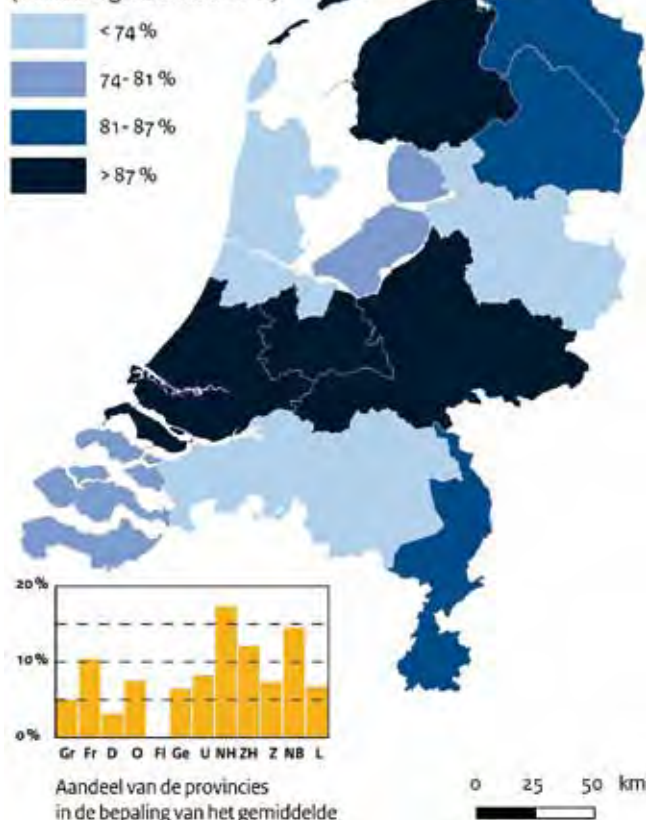
In 2009 is het gemiddelde van de staat van het casco dat redelijk tot goed is, 91%. Die lichte daling wordt met name veroorzaakt door de resultaten in de provincie Noord-Brabant. Die provincie is qua aandeel ook weer de grootste. Enkele provincies, zoals Groningen, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland scoorden over 2009 echter hoger dan in 2008.

In 2008 was de staat van onderhoud over het totale, nationale bestand aan geïnspecteerde rijksmonumenten gemiddeld 81% redelijk tot goed. Per provincie waren de verschillen echter aanzienlijk, waarbij met name de provincies Overijssel, Noord-Holland en Noord-Brabant zelfs onder de 74% scoorden. Door het grote aandeel geïnspecteerde monumenten in Noord-Holland en Noord-Brabant, drukte deze score ook het nationale gemiddelde.

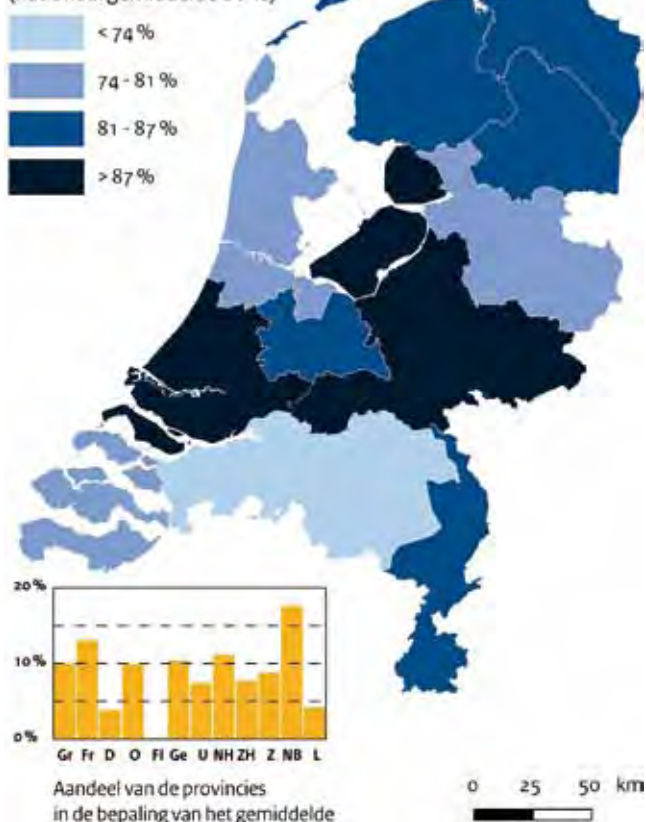
Staat van het onderhoud in 2008 categorieën redelijk en goed

(nationaal gemiddelde 81 %)

Staat van het onderhoud in 2009 categorieën redelijk en goed

(nationaal gemiddelde 81 %)

In 2009 is het gemiddelde eveneens 81%, maar er zijn wel verschuivingen waar te nemen. Noord-Holland en Overijssel doen het beter, terwijl Utrecht en Friesland wat achteruit zijn gegaan. Qua aandeel drukt het resultaat van Noord-Brabant (68% redelijk tot goed) het gemiddelde over het gehele bestand.

Het effect dat sommige provincies hebben op de gemiddelden, wordt vooral veroorzaakt door de omvang van het geïnspecteerde bestand. Dat is goed te merken aan de gegevens van Noord-Brabant waar in 2009 1.703 monumenten werden geïnspecteerd. Dat is bijna 18% van het totaal aantal geïnspecteerde rijksbeschermde monumenten in 2009.

2.6 Naar de derde Monitor Gebouwd Erfgoed

Samen met de steekproef die in 2010 werd uitgevoerd, is een goede indruk ontstaan van de staat van gebouwde rijksbeschermde monumenten. De steekproef maakt duidelijk dat de gegevens van de Monumentenwacht niet zondermeer als representatief voor het gehele rijksbeschermde monumentenbestand gezien kunnen worden. Waarschijnlijk zitten er tussen de abonneehouders en de niet-abonnees verschillen in sociaal-economische achtergrond die er toe leiden dat de staat van onderhoud en het casco van de monumenten uit de eerste groep beter is dan die van de tweede groep. In hoeverre andere, tijdelijke oorzaken (strengere winters, financiële crisis) ook invloed hebben is niet bekend. Beide aspecten zijn nog niet onderzocht.

Een vervolgmonitor met de gegevens van de Monumentenwacht zal feitelijk dus alleen representatief zijn voor dat bestand. Voor inzicht in de staat van de overige rijksbeschermde monumenten, dus op het complete bestand, is in de toekomst aanvullend onderzoek nodig.

Het is wenselijk dat naast de gegevens over gebouwde monumenten ook nader wordt gekeken naar de staat van het groene erfgoed. Die categorie is tot nu toe onderbelicht gebleven terwijl er vanaf 2010 wel subsidie wordt verstrekt voor het in stand houden van groen erfgoed. Daarnaast is het een optie om te kijken naar de gegevens die de Archeologische Monumentenwacht voorhanden heeft. De Archeologische Monumentenwacht beschikt inmiddels over ruim 3.500 unieke records. Voor al die objecten is een Archeologische Basisbeschrijving (=nulmeting) gemaakt. Ongeveer de helft van die records heeft betrekking op of valt onder een wettelijk beschermd archeologisch monument. Tweejaarlijks worden door de Archeologische Monumentenwacht circa 650 wettelijk beschermde terreinen geïnspecteerd. Daarop liggen dan weer ongeveer 1.300 objecten. De gegevens zijn eveneens gebaseerd op de beoordeling goed, redelijk, matig, slecht en kunnen op dezelfde wijze worden aangeleverd en gepresenteerd als de onderhavige monitor.

3 Resultaten reguliere meting

3.1 De Monumentenwacht

De Monumentenwacht is in Nederland de onafhankelijke instantie die eigenaren adviseert over het onderhoud van hun monumenten. De Monumentenwacht stelt zich ten doel het verval van cultuurhistorisch belangrijke bouwwerken te helpen voorkomen. Dat doet men door het nemen van preventieve maatregelen. Die maatregelen treft men tijdens periodieke bouwkundige inspecties die uitgevoerd worden door provinciale Monumentenwachten. Daarnaast geeft de Monumentenwacht aan eigenaren advies over onderhoud en voert zo nodig kleine reparaties uit. De achterliggende gedachte is dat gebreken in een vroeg stadium hersteld kunnen worden tegen relatief geringe kosten, terwijl herstel van het gebrek maar vooral de daardoor ontstane vervolgschade in een later stadium altijd grote bedragen vergt. In een rapportage aan de eigenaar wordt per onderdeel inzicht gegeven in de onderhoudsstaat. Een toelichting op de beoordelingssystematiek wordt gegeven in bijlage B.

Per inspectie wordt een rapportage opgesteld, waarvan de gegevens sinds enige jaren ook worden vastgelegd in een database. Hierdoor kan per provinciale Monumentenwacht een beeld verkregen worden van de staat van het onderhoud en het casco. Monumentenwacht Nederland verwerkt de verschillende gegevens in een centrale database waardoor met betrekking tot geïnspecteerde monumenten een totaalbeeld voor heel Nederland kan worden verkregen.

3.2 Abonnementen voor rijksbeschermd monumenten

De Monumentenwacht werkt volgens een systeem van abonnementen. Een eigenaar kan een abonnement met een provinciale Monumentenwacht afsluiten en naar gelang de aard van het object waarvoor een abonnement is afgesloten, wordt dit jaarlijks of eens in de twee jaar geïnspecteerd. Voor kerken, kastelen, landhuizen en andere complexe objecten ligt de frequentie over het algemeen hoger dan voor woonhuizen, boerderijen en andere kleine objecten. Eind 2009 waren er voor de ruim 60.000 rijksbeschermd monumenten meer dan

14.400 abonnementen afgesloten, ofwel een dekking van 24% ten opzichte van het totale bestand aan rijksbeschermd monumenten. De dekking graad verschilt per provincie en per categorie, zoals uit tabel 1 blijkt. Naar verhouding zijn in Drenthe de meeste abonnementen afgesloten en in Noord-Holland de minste. Daarentegen kent Noord-Holland in absolute getallen de meeste abonnees en Flevoland de minste.

Provincie	Rijksbeschermd monumenten	Abonnementen 2009	%
Groningen	2.547	640	25%
Friesland	4.185	1.406	34%
Drenthe	1.287	461	36%
Overijssel	3.9789	918	23%
Flevoland	75	23	31%
Gelderland	6.052	1.620	27%
Utrecht	5.260	1.391	26%
Noord-Holland	13.991	2.089	15%
Zuid-Holland	9.067	1.859	21%
Zeeland	3.641	809	22%
Noord-Brabant	5.824	1.841	31%
Limburg	5.353	1.346	25%
	61.260	14.403	24%

Tabel 1. Aantal abonnementen voor rijksbeschermd monumenten per provincie.

De dekking per CBS-categorie voor het abonneebestand is nog steeds niet te maken omdat een vergelijking van de gegevens van de provincies niet mogelijk is¹. Uit eerdere steekproeven kwam wel naar voren dat de kerkelijke gebouwen het best vertegenwoordigd zijn met $\pm 80\%$ dekking en losse objecten het minst (net iets meer dan 5%). Voor de categorie gebouwen of woonhuizen is gemiddeld voor 20% van de rijksbeschermd monumenten een abonnement afgesloten.

De gegevens voor deze vervolgmeting zijn via de Monumentenwacht Nederland verzameld, bewerkt en aangeleverd. De wijze waarop de gegevens vervolgens gereed gemaakt zijn voor deze rapportage is in paragraaf 3.7 nader beschreven.

3.3 Resultaten algemeen

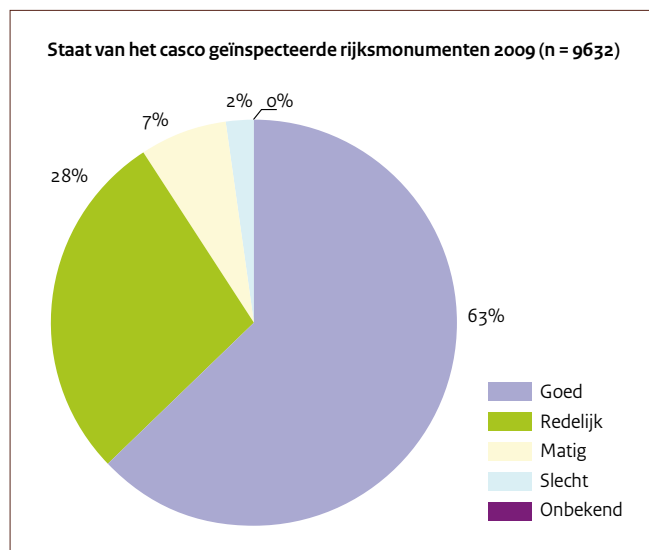
In 2009 werden 9.632 rijksbeschermd monumenten geïnspecteerd, ofwel iets minder dan 16% van het totale bestand van rijkswege beschermde monumenten. Van alle abonnementen is dat bijna 67%.

Van de meting van 2009 worden hieronder de resultaten getoond. De gegevens zijn verdeeld naar casco en onderhoudstaat. Gegevens over het onderhoud hebben enerzijds betrekking op de buitenkant van het gebouw om dit wind- en waterdicht te houden en anderzijds op alle monumentale onderdelen die aard- en nagelvast aan het gebouw zijn verbonden. Onderhoud heeft een relatief beperkte omvang en richt zich voornamelijk op het bijhouden en het herstellen van onderdelen.

Onder casco wordt verstaan de staat van de dragende onderdelen en het omhulsel van een gebouw, bestaande uit dak, kappen met spantconstructies, balklagen en vloeren, gevels, dragende muren met wandopeningen, funderingen, kelders en gewelven.

Casco

In figuur 2 is een overzicht van de staat van het casco van alle in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten weergegeven.

Figuur 2: Diagram met verdeling naar de staat van onderhoud, Nederland².

De staat van het casco blijkt bij ruim 91% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed. In 7% blijkt het casco matig te zijn waardoor er sprake is van een restauratiebehoefte. In minder dan

CASCO OVERIGE CATEGORIEËN					
	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Totaal
Openbare gebouwen	271	133	24	7	435
Verdedigingswerken	56	14	26	37	98
Kerkelijke gebouwen	1650	763	227	37	2677
Objecten in en delen van kerk. geb.	28	25	9	1	63
Liefdadige instellingen	97	45	3	0	145
Agrarische gebouwen	446	359	77	20	902
Molens	289	193	51	20	553
Weg- en Waterwerken	29	20	6	0	55
Horeca-instellingen	19	8	4	1	32
Kastelen en buitenplaatsen	288	86	25	7	406
Losse objecten, niet eerder genoemd	108	65	29	14	216
	3281	1711	481	109	5582
	59%	31%	9%	2%	
CASCO GEBOUWEN EN WOONHUIZEN					
Gebouwen, woonhuizen	2816	1004	176	41	4037
Delen van gebouwen, woonhuizen	13	0	0	0	13
	2829	1004	176	41	4050
	70%	25%	4%	1%	

Tabel 2. Staat van het casco naar categorie, Nederland (door afronding komen sommige percentage-verdelingen boven de 100).

2% van alle gevallen is sprake van een zodanige toestand dat direct een restauratie nodig is.

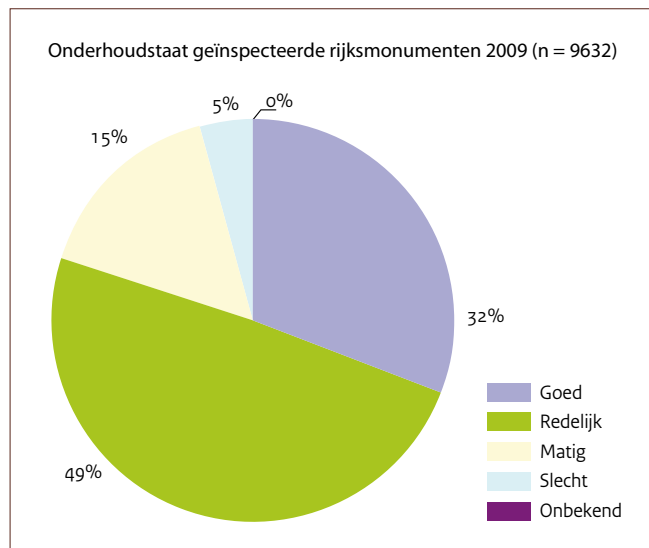
Aansluitend op het Brim is in de presentatie van de cijfers een onderscheid gemaakt tussen de categorie woonhuizen (feitelijk de categorieën gebouwen, woonhuizen en delen van gebouwen, woonhuizen) en de overige categorieën³.

De gemiddelde staat van het casco voor gebouwen en woonhuizen is voor 95% redelijk tot goed. Die voor de overige categorieën is dan 90%.

Onderhoud

Figuur 3 geeft een overzicht van de staat van het onderhoud van alle in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten.

Uit dit diagram blijkt dat van 81% van de geïnspecteerde monumenten het onderhoud redelijk tot goed te noemen is. In minder dan 15% blijkt het onderhoud matig te zijn en is er sprake van achterstallig onderhoud. In 5% van alle gevallen is sprake van een slechte toestand van het onderhoud wat eigenlijk betekent dat ook het casco slecht is. Deze cijfers laten slechts een geringe afwijking zien ten opzichte van de nulmeting.

Figuur 3: Diagram met verdeling naar de staat van onderhoud, Nederland.

De gemiddelde onderhoudsstaat voor gebouwen en woonhuizen is voor 84% redelijk tot goed. Die voor de overige categorieën is dan 79%.

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN					
	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Totaal
Openbare gebouwen	134	209	70	22	435
Verdedigingswerken	16	34	24	24	98
Kerkelijke gebouwen	905	1270	400	102	2677
Objecten in en delen van kerk. geb.	15	39	7	2	63
Liefdadige instellingen	45	85	12	3	145
Agrarische gebouwen	255	447	143	57	902
Molens	134	279	103	37	553
Weg- en Waterwerken	16	26	10	3	55
Horeca-instellingen	2	24	4	2	32
Kastelen en buitenplaatsen	142	177	68	19	406
Losse objecten, niet eerder genoemd	57	92	42	25	216
	1721	2682	883	296	5582
	31%	48%	16%	5%	
ONDERHOUD GEBOUWEN EN WOONHUIZEN					
Gebouwen, woonhuizen	1355	2003	527	152	4037
Delen van gebouwen, woonhuizen	6	6	1	0	13
	1361	2009	528	152	4050
	34%	50%	13%	4%	

Tabel 3. Tabel staat van onderhoud naar categorie, Nederland.

3.4 Resultaten per CBS-categorie

Deze paragraaf geeft een inzicht in de verschillen per CBS-categorie.

Het monumentenregister is verdeeld in dertien categorieën. De staat van het onderhoud per categorie kan behoorlijk verschillen, maar ook het aantal geïnspecteerde monumenten per categorie. Over de onderhoudsgevoeligheid per categorie is in bijlage C een nadere toelichting gegeven.

Tabel 4 maakt de verschillen per categorie inzichtelijk.

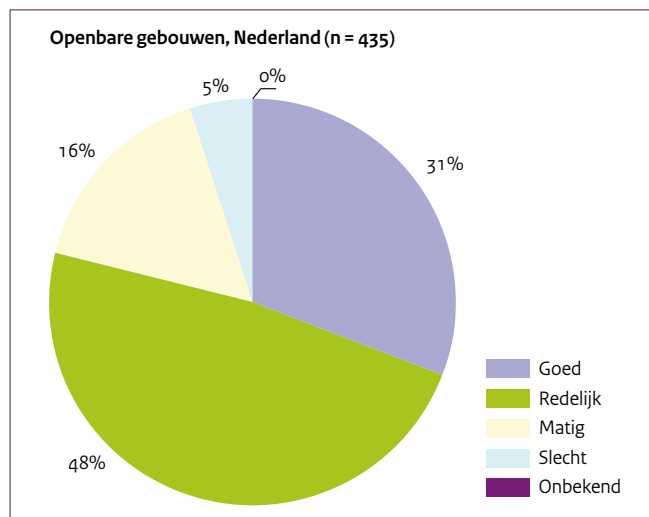
Van de 9.632 in 2009 geïnspecteerde monumenten betreft bijna 42% een gebouw of woonhuis. Kerkelijke gebouwen en aanverwante objecten blijken meer dan 28% van het totaal uit te maken. Agrarische gebouwen vormen daarna met ruim 9% nog een grote groep. De overige 21% is verdeeld over de tien andere categorieën. Ten opzichte van de nulmeting zijn de verschuivingen vooral te vinden bij de grote categorieën.

Kijken we naar het aantal geïnspecteerde van rijkswege beschermde monumenten ten opzichte van het aantal monumenten in die categorie, dan zijn net als bij de nulmeting de objecten uit de categorieën kerkelijke gebouwen, molens en kastelen goed vertegenwoordigd.

In een toelichting per categorie is hierna de staat van het onderhoud inzichtelijk gemaakt. Daarbij zijn opvallende verschillen zichtbaar. Bij de hieronder gepresenteerde resultaten dient wel in ogenschouw genomen te worden dat het aantal geïnspecteerde monumenten voor sommige categorieën relatief laag uitvalt. Indien dat het geval is, is dat ook aangegeven.

01 Openbare gebouwen

Iets meer dan 22% van de gebouwen in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 79% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 5% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aan te merken.

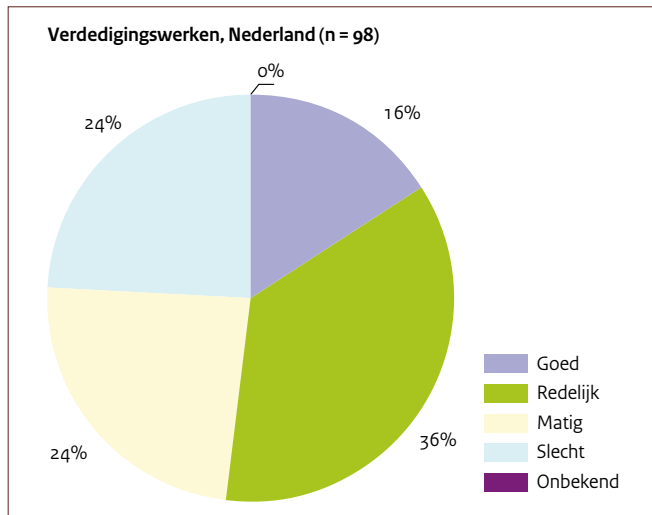
02 Verdedigingswerken

Iets meer dan 7% van de objecten in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 52% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 24% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt. In totaal is bijna de helft van de geïnspec-

CBS-categorie	Rijksbeschermden monumenten	Geïnspecteerd 2008 en 2009	% t.o.v. aantal rijksmon.	% t.o.v. totaal aantal geïnspecteerd
01 Openbare gebouwen	1.962	435	22%	5%
02 Verdedigingswerken	1.348	98	7%	1%
03 Kerkelijke gebouwen	4.169	2.677	64%	28%
04 Objecten in en delen van kerkelijke geb.	206	63	31%	1%
05 Gebouwen, woonhuizen	36.282	4.037	11%	42%
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	188	13	7%	0%
07 Liefdadige instellingen	449	145	32%	2%
08 Agrarische gebouwen	7.583	902	12%	9%
09 Molens	1.278	553	43%	6%
10 Weg- en waterwerken	1.090	55	5%	1%
11 Horeca Instellingen	206	32	16%	0%
12 Kastelen	1.020	406	40%	4%
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	5.479	216	4%	2%
	61.260	9.632	16%	

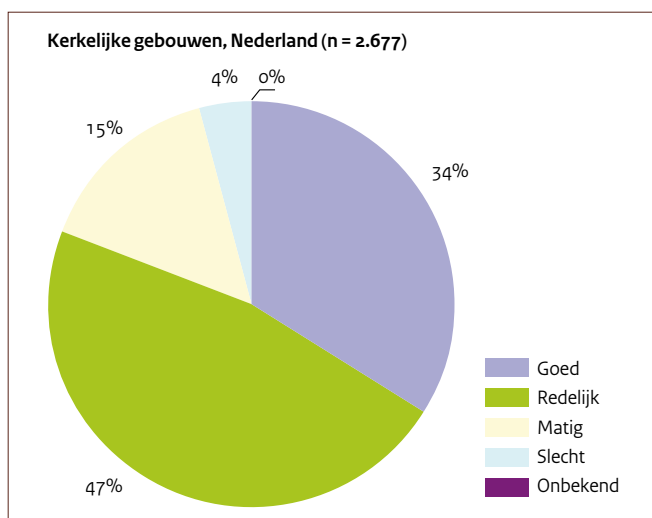
Tabel 4. Overzicht CBS-categorieën en dekkingsgraad geïnspecteerde van rijkswege beschermde monumenten.

teerde monumenten in deze categorie aan te merken als matig tot slecht. Dat betreft in dit geval 48 objecten.

03 Kerkelijke gebouwen

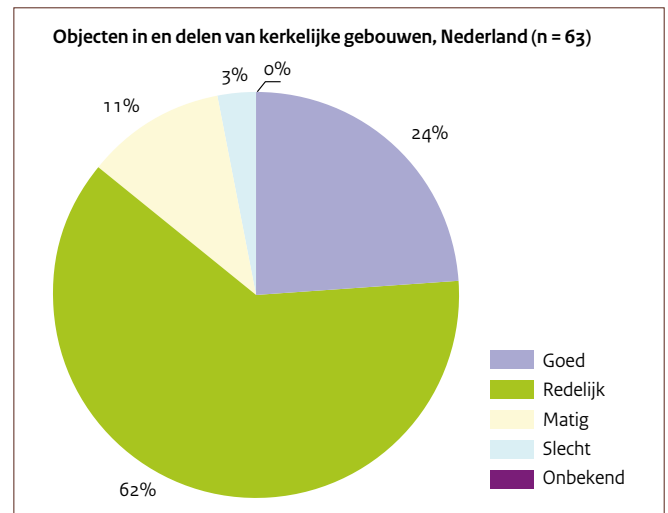
Ruim 64% van alle gebouwen in deze categorie blijkt in 2009 te zijn geïnspecteerd. Daarmee vormt dit, net als bij de nulmeting, de meest geïnspecteerde categorie in het monumentenbestand. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 81% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Daarbij is het aandeel van in redelijke staat van onderhoud verkerende gebouwen wel toegenomen ten opzichte van de nulmeting. Van 4% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aan te merken.

04 Objecten in en delen van kerkelijke gebouwen

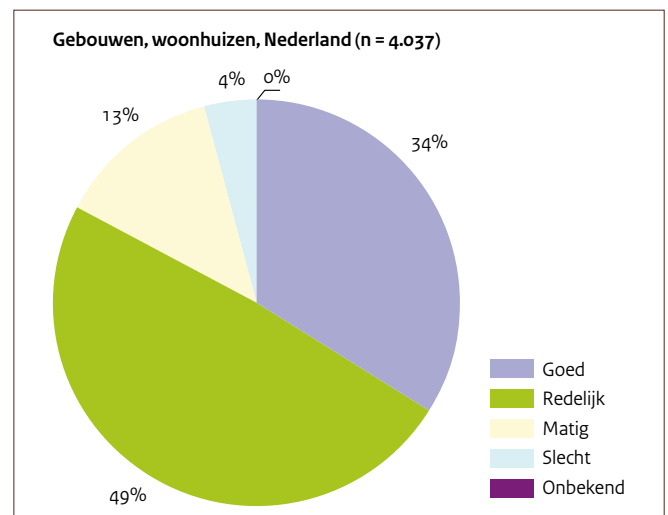
Iets meer dan 30% van de objecten in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 86% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze

categorie redelijk tot goed. Van 11% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud matig en in tegenstelling tot 2008 verkeert nu 3% in slechte staat.

05 Gebouwen, woonhuizen

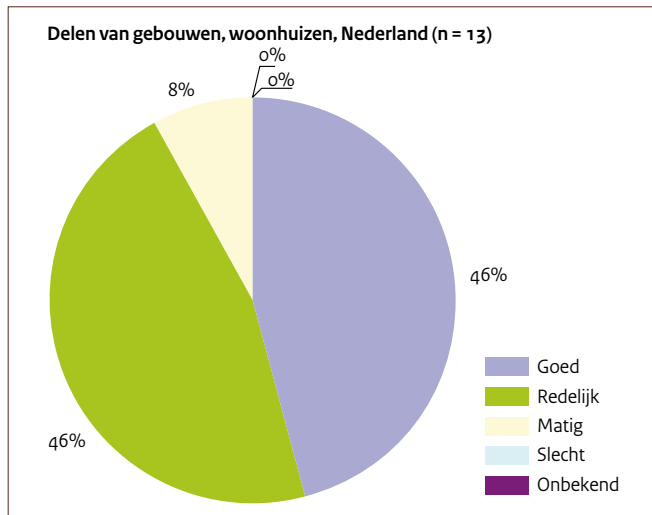
Iets meer dan 11% van de objecten in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 83% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 4% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt.

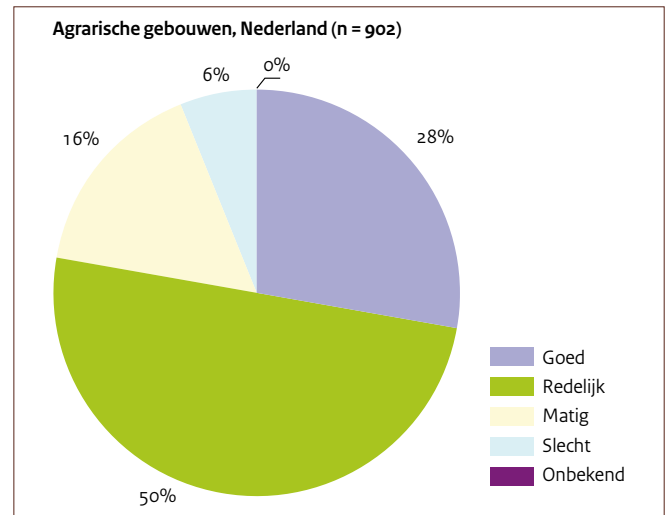
06 Delen van gebouwen, woonhuizen

Ongeveer 7% van de objecten in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Het betreft echter slechts een gering aantal van 13. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat van die objecten voor 92% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten binnen deze categorie redelijk tot goed. Dat is een score van 11% boven het landelijk gemiddelde. Van geen enkele van de geïnspecteerde

objecten uit deze categorie is het onderhoud aangemerkt als slecht.

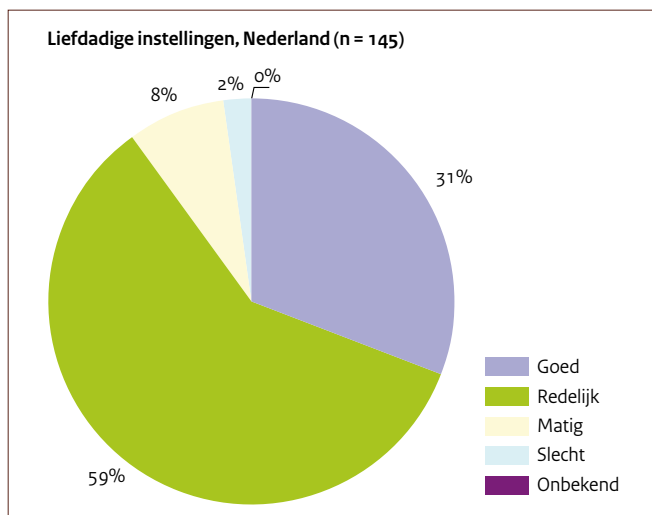

gemerkt. Dat percentage is net iets boven het landelijke gemiddelde van 5%.

07 Liefdadige instellingen

Iets meer dan 32% van de gebouwen in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 90% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 2% van de geïnspecteerde gebouwen is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt. Voor deze categorie betekent dat drie gebouwen.

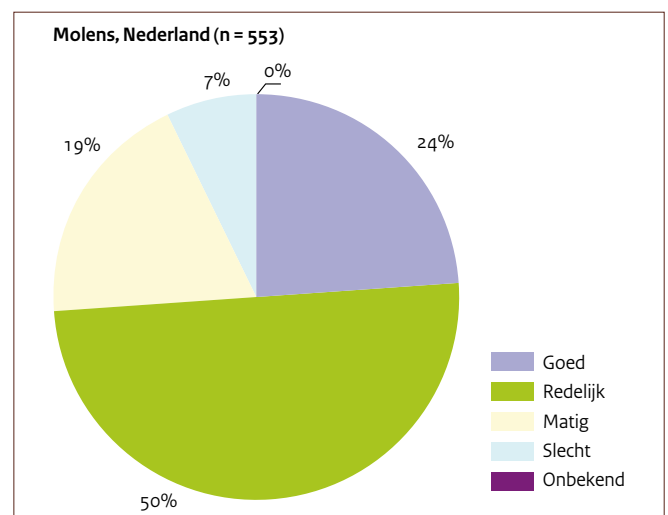

08 Agrarische gebouwen

Iets minder dan 12% van de boerderijen, schuren en schaapskooien in deze categorie werd in 2009 geïnspecteerd. In deze categorie is landelijk gezien de onderhoudsstaat voor 78% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed. Van 6% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aan-

09 Molens

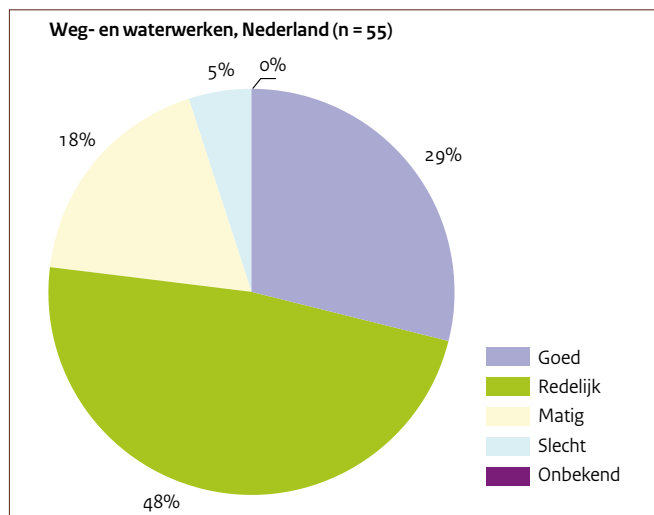
Iets meer dan 43% van alle molens is in 2009 geïnspecteerd. De onderhoudsstaat is voor 74% van alle geïnspecteerde molens redelijk tot goed. Van 7% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt. Van 19% is de onderhoudsstaat als matig aan te merken. Ten opzichte van de nulmeting is er geen verandering opgetreden. Bij elkaar blijkt 26% van alle molens in een matige tot slechte onderhoudsstaat te verkeren. Dat betekent voor deze categorie in totaal ruim 300 molens.

10 Weg- en waterwerken

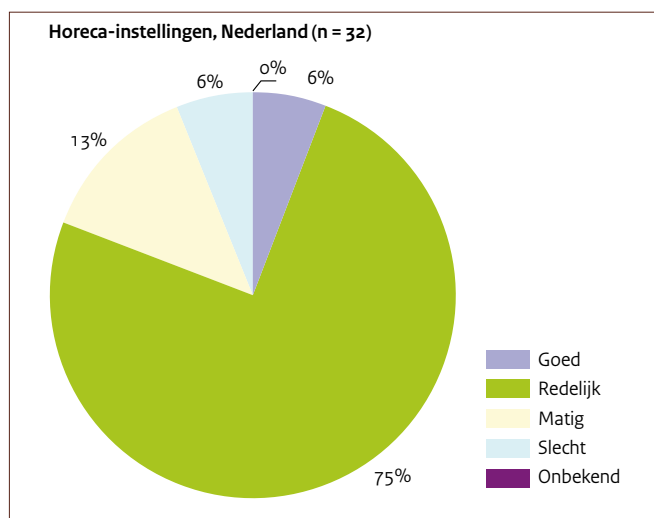
Een kleine 5% van alle objecten in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd, in totaal 55 stuks. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 77% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 5% van de

geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt. Het percentage in matige staat verkerende objecten bedroeg 18%.

11 Horeca-Instellingen

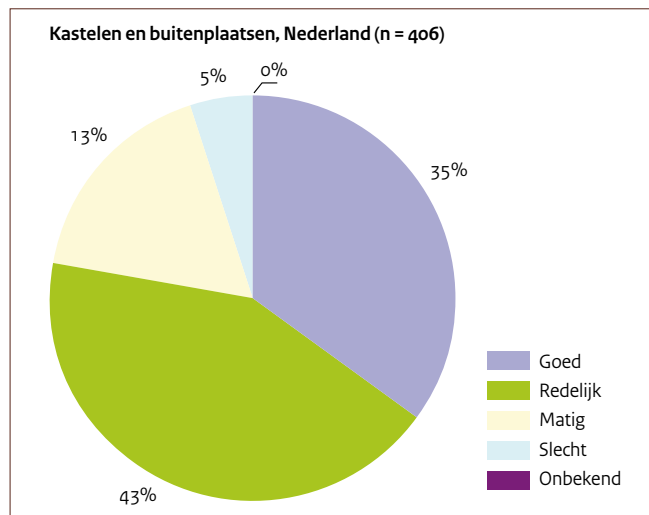
Ruim 15% van de gebouwen in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd, oftewel 32 stuks. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 81% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Daarbij dient opgemerkt te worden dat ruim 75% redelijk scoort en 6% goed. Van 6% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt. Voor deze categorie betreft dat twee gebouwen.

12 Kastelen en buitenplaatsen

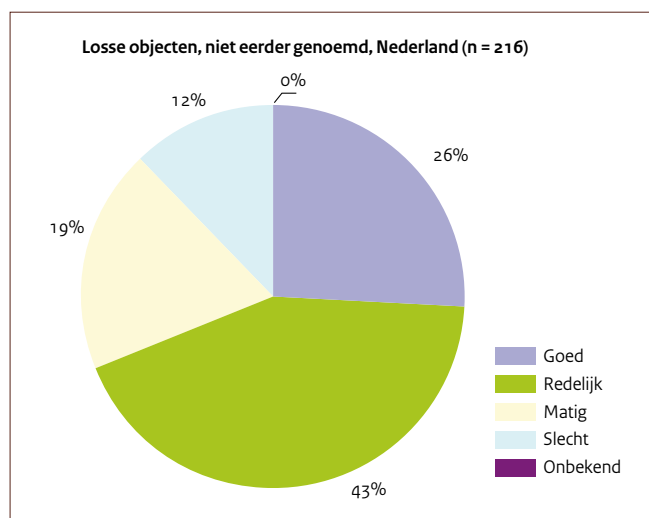
Bijna 40% van de gebouwen in deze categorie is in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 78% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 5% van de geïnspecteerde objecten is het

onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt.

13 Losse objecten, niet eerder genoemd

Slechts 4% van de objecten in deze categorie werd in 2009 geïnspecteerd. Landelijk gezien is de onderhoudsstaat voor 69% van alle geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten van deze categorie redelijk tot goed. Van 12% van de geïnspecteerde objecten is het onderhoud zo slecht dat ook de staat van het casco als onvoldoende is aangemerkt (voor zover dat in deze categorie van toepassing is). Daarnaast is van 19% het onderhoud als matig aangemerkt. Bij elkaar betekent dit dat voor ruim 31% van de objecten in deze categorie op korte termijn onderhoud nodig is. In totaal betreft het hier 67 objecten.

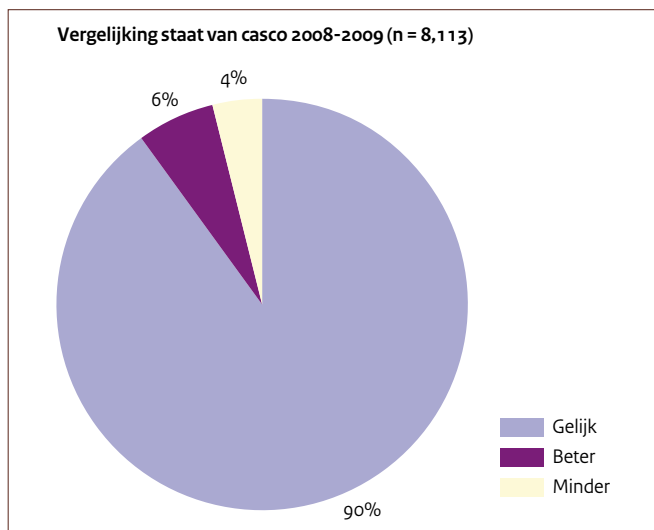

3.5 Gegevens 2008 en 2009

Na twee metingen beschikken we over actuele gegevens van 13.014 rijksbeschermden monumenten voor wat betreft de staat van onderhoud en die van het casco. In 2008 werden gegevens van 11.500 rijksbeschermden monumenten aangeleverd en in 2009 kwamen daar nog eens 1.514 rijksbeschermden monumenten bij. In totaal 8.113 rijksbeschermden monumenten zijn zowel in 2008 als in 2009 geïnspecteerd. Voor deze monumenten zijn nu gegevens over beide meetjaren beschikbaar. In deze paragraaf wordt gekeken naar de vergelijking die daarmee mogelijk is en naar de totale gegevens over beide jaren.

3.5.1 Vergelijking 2008 en 2009

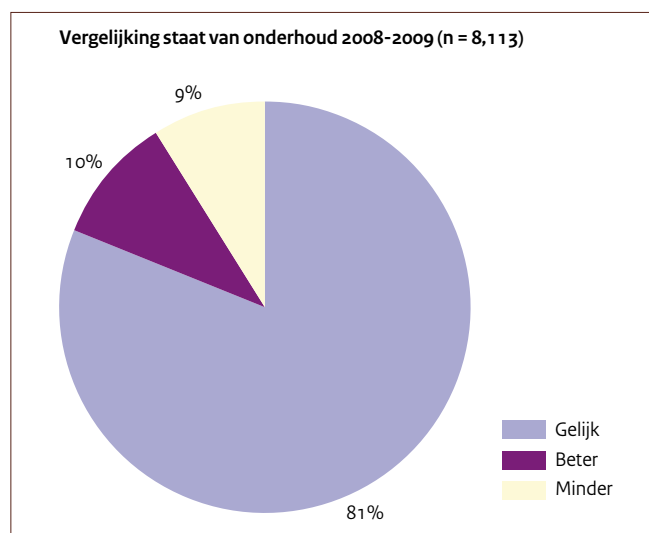
In 2009 zijn 1.514 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd ten opzichte van de nulmeting. Omdat er in 2009 9.632 rijksbeschermden monumenten zijn geïnspecteerd, betekent dit dat voor 8.113 monumenten een vergelijking gemaakt kan worden tussen de gegevens van de nulmeting van 2008 en de vervolgmeting van 2009. De uitkomst daarvan is voor heel Nederland opgenomen in figuur 4 voor wat betreft het casco en in figuur 5 voor het onderhoud. In bijlage A wordt daar per provincie nader op ingegaan.

Figuur 4: Vergelijking staat van het casco 2008-2009

Voor de staat van het casco kan geconstateerd worden dat deze voor bijna 90% van de rijksbeschermden monumenten gelijk is gebleven. In iets meer dan 6% van de inspecties bleek het casco verbeterd te zijn. Mogelijk is er dan sprake geweest van ingrijpende werkzaamheden, zoals een restauratie (inhalen restauratieachterstand). Voor iets meer dan 4% geldt dat de staat van het casco is verslechterd. Netto levert dit een verbetering op van 2%.

Ten aanzien van de staat van onderhoud (figuur 5) kan geconstateerd worden dat deze voor bijna 82% van de rijksbeschermden monumenten gelijk is gebleven. In iets minder dan 9% is deze verbeterd en in minder dan 10% is deze verslechterd.

Figuur 5: Vergelijking staat van onderhoud 2008-2009.

Uit deze eerste vergelijking zijn nog onvoldoende conclusies te trekken. Dat komt ondermeer omdat niet duidelijk is welke factoren nog meer een rol spelen bij de huidige constateringen. Met de inspectiegegevens van 2010 erbij zal een beter doorzicht gegeven kunnen worden omdat dan waarschijnlijk over het complete bestand van de Monumentenwacht beschikt kan worden.

3.5.2 Totale stand 2008 en 2009

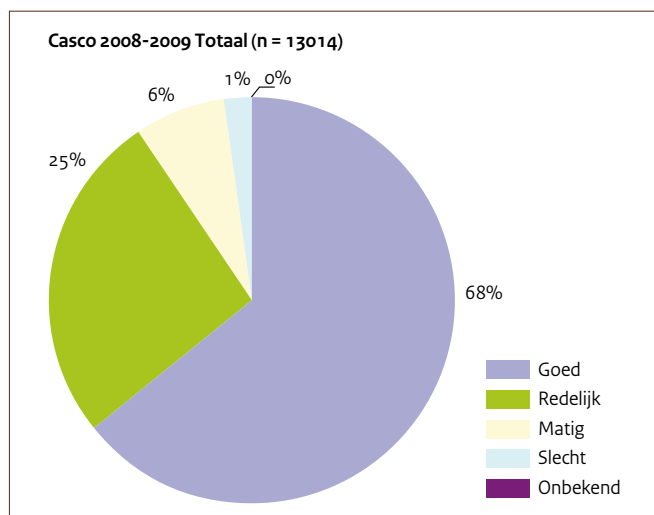
Na de meting in 2009 zijn nu actuele gegevens beschikbaar van in totaal 13.014 rijksbeschermden monumenten. Dat betekent dat nu van iets meer dan 21% van het totale rijksbeschermden monumentenbestand gegevens aanwezig zijn. Vooral van kerkelijke gebouwen is nu in driekwart van de gevallen te zeggen wat hun staat van onderhoud of casco is. Ook van meer dan de helft van de molens is dat het geval. Van enkele categorieën blijft het aantal beschikbare gegevens gering. Van losse objecten, weg- en waterwerken en verdedigingswerken is elk minder dan 10% beschikbaar.

Ten opzichte van het totaal aantal geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten maken gebouwen en woonhuizen het grootste deel uit. Bijna de helft van de rijksbeschermden monumenten komt uit deze categorie. Het slechtst scoren de toch al kleine categorieën zoals horeca-instellingen, delen van gebouwen, woonhuizen en ook verdedigingswerken.

CBS-categorie	Rijksbeschermd monumenten	Geïnspecteerd 2008 en 2009	% t.o.v. aantal rijksmon.	% t.o.v. totaal aantal geïnspecteerd
01 Openbare gebouwen	1.962	562	29%	4%
02 Verdedigingswerken	1.348	120	9%	1%
03 Kerkelijke gebouwen	4.169	3.037	73%	23%
04 Objecten in en delen van kerkelijke geb.	206	72	35%	1%
05 Gebouwen, woonhuizen	36.282	6.169	17%	47%
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	188	24	13%	0%
07 Liefdadige instellingen	449	194	43%	1%
08 Agrarische gebouwen	7.583	1.202	16%	9%
09 Molens	1.278	689	54%	5%
10 Weg- en waterwerken	1.090	67	6%	1%
11 Horeca Instellingen	206	43	21%	0%
12 Kastelen	1.020	572	56%	4%
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	5.479	263	5%	2%
	61.260	13.014	21%	

Tabel 5. Overzicht CBS-categorieën en dekkingsgraad van alle in 2008 en 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten.

Voor de staat van het casco (figuur 6) kan voor de totale populatie nu geconstateerd worden dat deze voor iets minder dan 93% van de rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed is. In iets minder dan 6% van de inspecties bleek het casco matig te zijn en in slechts 1% van het totaal is de staat van het casco slecht.

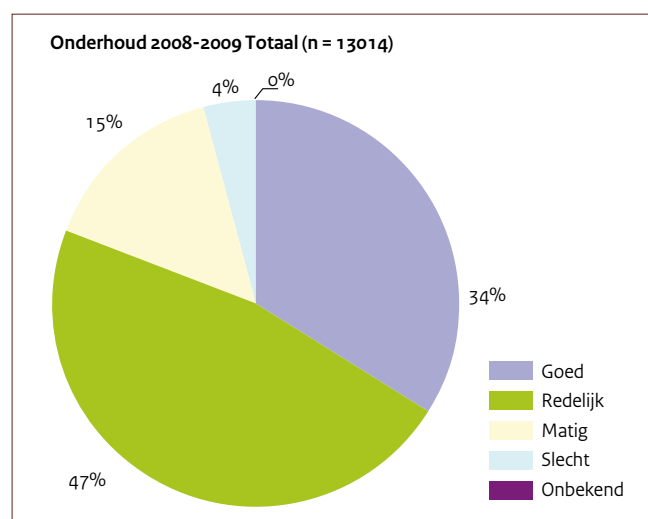

Figuur 6: Totaal overzicht staat casco van alle in 2008 en 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten

Ten aanzien van de staat van onderhoud voor deze 13.014 rijksbeschermd monumenten kan gesteld worden dat deze met 81% redelijk tot goed, gelijk is aan de metingen over de jaren apart. In iets minder dan 15% is het onderhoud matig en in ruim 4% is de staat van het onderhoud slecht.

Uit de samenvoeging van alle in 2008 en 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten blijkt op het eerste gezicht voor

de staat van het onderhoud geen verschil aanwezig te zijn. Maar voor de staat van het casco blijkt de wet van de grote getallen toch wat positiever uit te vallen. Net als bij de eerste vergelijking tussen de twee jaren is het ook hier moeilijk nu al conclusies te trekken.

Figuur 7: Totaal overzicht staat onderhoud van alle in 2008 en 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten.

Hoewel nu gegevens bekend zijn van 90% van het totale bestand aan abonnementen die bij de Monumentenwacht lopen, kunnen de nog niet geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten toch nog een impact hebben op de cijfers. Met de inspectiegegevens van 2010 erbij zal een beter doorzicht gegeven kunnen worden omdat dan waarschijnlijk over het complete bestand van de Monumentenwacht beschikt kan worden.

3.6 Resultaat reguliere meting samengevat

Deze vervolgmeting heeft betrekking op rijksbeschermd monumenten die in 2009 zijn geïnspecteerd door de Monumentenwacht. Hiervoor is gekeken naar de technische staat van deze rijksbeschermd monumenten. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen het onderhoud (het bijhouden en herstel van onderdelen zoals schilder- en voegwerk en incidentele vervanging) en het casco (restauratie of onderhoud van dragende onderdelen, constructie gebouw).

De technische staat van het gebouwde erfgoed wordt door de Monumentenwacht als volgt geclassificeerd: Goed, Redelijk, Matig en Slecht.

- goed = gebrek komt incidenteel voor;
- redelijk = gebrek komt plaatselijk voor;
- matig = gebrek komt regelmatig voor;
- slecht = gebrek komt algemeen voor.

In de presentatie van de gegevens wordt een onderscheid gemaakt naar categorieën, conform de uitgezette lijn in het Brim. Enerzijds de overige categorieën die gesubsidieerd worden en anderzijds de categorie gebouwen en woonhuizen die in aanmerking komt voor fiscale maatregelen en leningen voor restauraties.

Casco

Ten aanzien van de staat van het casco blijkt dat bij ruim 91% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten het casco redelijk tot goed te noemen is. Ten aanzien van de nulmeting is dat een daling. Dat betekent dat nu bij bijna 9% sprake is van een restauratiebehoefte (iets minder dan 7% blijkt matig te scoren en een kleine 2% slecht). De kanttekening daarbij is dat dit percentage redelijk optimistisch blijkt te zijn. Uit de aanvullende steekproef onder rijksbeschermd monumenten die niet regelmatig geïnspecteerd worden en waarvan de eigenaren geen abonnement voor hun pand hebben afgesloten, blijkt een iets minder rooskleurig beeld (zie ook hoofdstuk 3).

Onderhoud

Gekeken naar het gemiddelde van alle provincies en CBS-categorieën over alle in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten, blijkt dat 81% van de 9.632 objecten redelijk tot goed onderhouden wordt. Datzelfde percentage kwam ook naar voren uit de nulmeting. Net als bij de nulmeting vormen de verdedigingswerken nog steeds de laagst scorende categorie met slechts 52%. Gemiddeld is bij 5% van de inspecties slecht onderhoud aangetroffen. Dat is een lichte stijging ten opzichte van de nulmeting. Ook hier vormen, net als bij de nulmeting, verdedigingswerken met 24% de grootste categorie. Ging het in 2008 nog om 26 objecten, nu zijn dat er 24. Kanttekening is wel dat in deze categorie soms zeer grote objecten zijn opgenomen, zoals een compleet fort. Uit de aanvullende steekproef, zie hoofdstuk 3, blijkt dat de hier gegeven percentages van de reguliere meting redelijk positief zijn.

3.7 Toelichting op resultaat

3.7.1 Totstandkoming cijfermateriaal

De gegevens voor dit rapport zijn door de Monumentenwacht Nederland verzameld bij de elf provinciale stichtingen Monumentenwacht. De beschikbaar gestelde gegevens zijn niet zondermeer vergelijkbaar met de gegevens in het monumentenregister. De Monumentenwacht sluit een abonnement af met de eigenaar van een object. In sommige gevallen maakt dat object maar een klein deel uit van een beschermd monument terwijl in andere gevallen objecten door de Monumentenwacht als één geheel worden gezien terwijl ze in het register in feite gescheiden zijn. Zo kan een eigenaar zijn boerderij laten inspecteren terwijl in het register ook de bijbehorende schuren worden genoemd. Omgekeerd komt het voor dat een kerk als één rijksbeschermd monument is geregistreerd, terwijl de Monumentenwacht kerk en toren als twee objecten ziet en ook als zodanig inspecteert. De oorzaak van dergelijke afwijkingen worden ondermeer veroorzaakt door de manier van aanwijzing en opname in het register in het verleden. Het kan ook zijn dat een monument dat voorheen één eigenaar kende, nu gesplitst is en meerdere eigenaren kent die allen een abonnement hebben. Uit verschillende steekproeven is echter gebleken dat de vertaalslag van de gegevens nauwelijks invloed heeft op het uiteindelijke resultaat.

Om de gegevens op de juiste wijze, dat wil zeggen conform datgene wat in het monumentenregister is vermeld, te kunnen weer geven zijn de gegevens bewerkt. In de bewerkingsslag gaat voor een deel de directe koppeling naar het aantal abonnementen van de Monumentenwacht verloren. Uiteindelijk levert het wel een inzicht op in de staat van onderhoud van de gebouwde rijksbeschermd monumenten. Ook met de gegevens die over 2009 zijn aangeleverd is gewerkt aan een betere afstemming tussen de gegevens van de Monumentenwacht en die in het monumentenregister.

3.7.2 Verklaring verschillen

In bijlage A zijn de resultaten per provincie weergegeven. Wanneer de gegevens per provincie naast elkaar gelegd worden, valt allereerst op dat 'redelijk' de meest gebruikte aanduiding is voor de staat van het onderhoud. Vooral in de provincies Groningen, Gelderland, Zuid-Holland en Limburg scoort de aanduiding 'goed' hoog, zo rond de 50%. Vergeleken daarmee laten de provincies Friesland en Noord-Brabant een ander beeld zien. Daar wordt het onderhoud voor rond de 15% als goed aangemerkt, met 11% als laagste voor Noord-Brabant. Daar staat tegenover dat in die provincies het geïnspecteerde bestand niet als slechter wordt gezien dan in de andere provincies omdat ze hoog scoren op de aanduiding 'redelijk'. De onderlinge verschillen hebben te maken met de wijze van beoordeling, die per provincie kan variëren. Dat is na de

nulmeting nog niet veranderd. Hierdoor kan de beoordeling redelijk tot goed (twee categorieën samen) doorgaans samen worden gebruikt.

Met een specifieke steekproef, die uitgebreid aan de orde komt in hoofdstuk 4, is gekeken naar de verschillen met rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten. Daarbij zijn enkele, bij de Monumentenwacht goed vertegenwoordigde categorieën niet meegenomen.

3.7.3 Categorie woonhuizen en gebouwen versus overige categorieën

In paragraaf 3.3 wordt uitgelegd dat bij de presentatie van de cijfers een onderscheid gemaakt wordt naar categorieën, conform de uitgezette lijn in het Brim. Enerzijds de overige categorieën die gesubsidieerd worden en anderzijds de categorie gebouwen en woonhuizen die in aanmerking komt voor fiscale maatregelen en

leningen voor restauraties. Uit de gepresenteerde cijfers blijkt dat het onderhoud van gebouwen en woonhuizen in 84% van de geïnspecteerde monumenten als redelijk tot goed wordt aangemerkt en dat dit voor de overige categorieën 79% bedraagt. Ten opzichte van de nulmeting is bij de categorie gebouwen en woonhuizen een kleine verbetering zichtbaar.

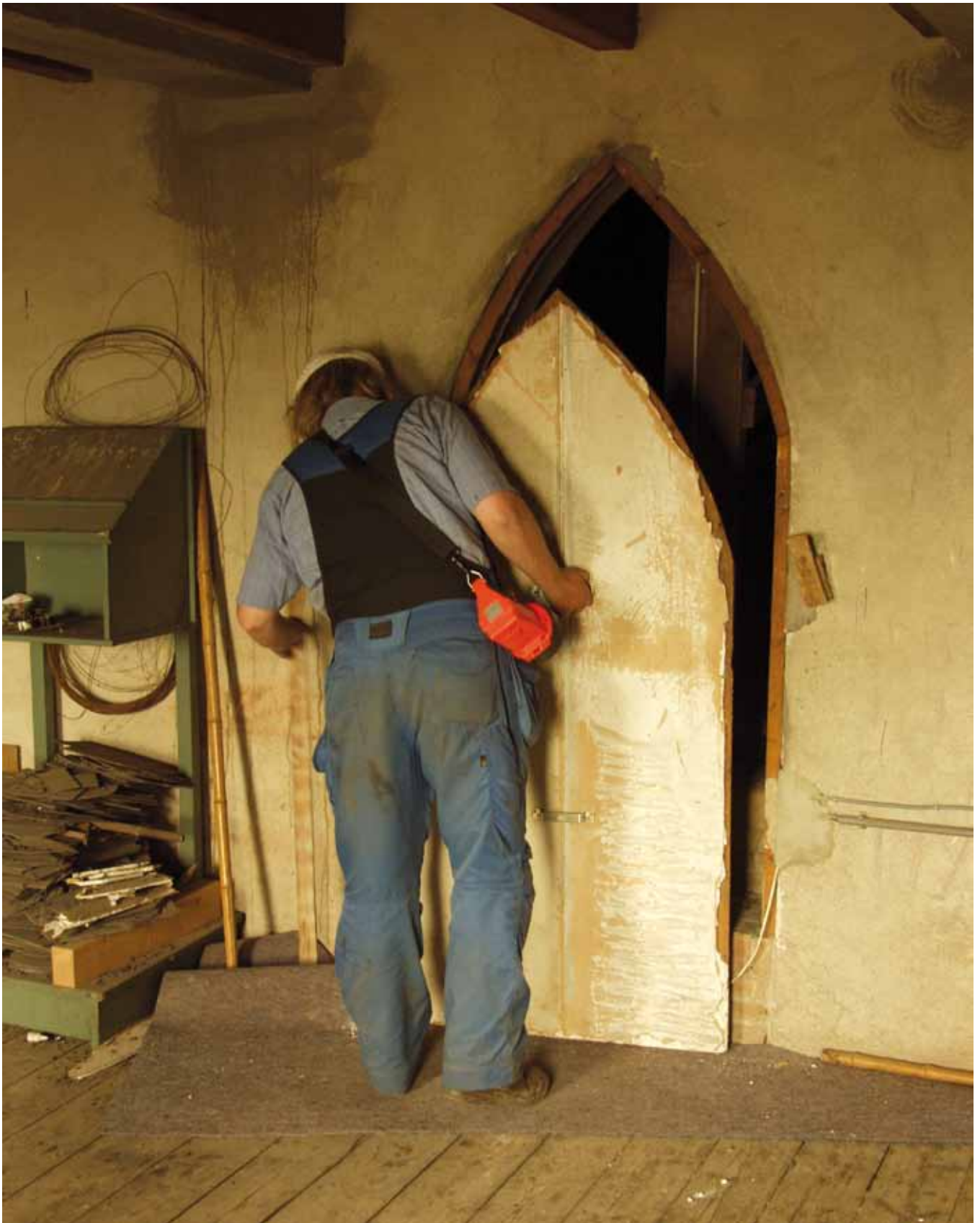
De cijfers voor de staat van het casco laten eveneens een verschil zien. Daar scoort de staat van het casco bij gebouwen en woonhuizen echter wat lager dan bij de nulmeting. Nu verkeert 95% in redelijk tot goede staat, tegen 96% bij de nulmeting. Voor de overige categorieën blijft het percentage gelijk, op 90% redelijk tot goed.

In tegenstelling tot de nulmeting maken de overige categorieën nu bijna 60% uit van het totaal tegen 50% bij de vorige meting. Wederom leggen vooral kerkelijke en agrarische gebouwen veel gewicht in de schaal doordat ze samen meer dan 60% van het aantal geïnspecteerde monumenten binnen de overige categorieën bevatten. Het ligt dan ook voor de hand dat de resultaten voor deze categorieën een grote stempel drukken op het gemiddelde.

Noten

- 1 Niet elke provincie heeft een exacte opgave gedaan van het aantal abonnementen per CBS-categorie.
- 2 In de verschillende taartdiagrammen komt de factor 'onbekend' voor. Er zijn gegevens waarbij de staat van onderhoud of die van het casco onbekend is. De getalsmatigheid daarvan is echter zo laag dat afronding in de meeste gevallen leidt tot de genoemde 0%.
- 3 Het onderscheid wordt gemaakt, conform de uitgezette lijn in het Brim. Enerzijds de overige categorieën die gesubsidieerd worden en anderzijds de categorie gebouwen en woonhuizen die in aanmerking komt voor fiscale maatregelen en leningen voor restauraties.

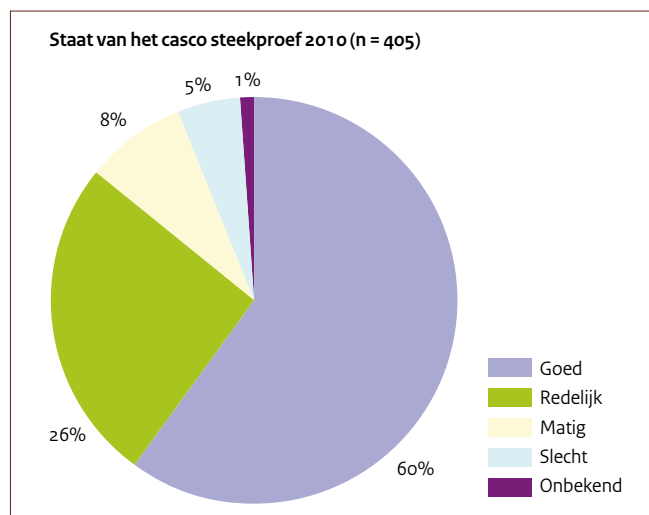
4 Resultaat aanvullende steekproef

Omdat de monitor alleen de gegevens bevat van panden waarvan de eigenaar een abonnement heeft bij de Monumentenwacht, diende ook vastgesteld te worden in hoeverre deze gegevens iets zeggen over het verdere bestand. Om de betrouwbaarheid van de reguliere metingen te kunnen vaststellen is medio 2010 een steekproef uitgevoerd onder 405 rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement bij de Monumentenwacht is afgesloten. Voorafgaand aan de steekproef zijn wel keuzes gemaakt in de hoeveelheid te inspecteren objecten met het oog op de beschikbare middelen voor dit onderzoek. Daarom is ervoor gekozen de categorieën die binnen de nulmeting al goed vertegenwoordigd waren, nu niet mee te nemen. Kerkelijke gebouwen (67% dekking), objecten in en delen van kerkelijke gebouwen (30%), molens (46%) en kastelen en buitenplaatsen (47%) zijn buiten de steekproef gelaten.

4.1 Resultaat steekproef algemeen

In de aanvullende steekproef zijn aan de Monumentenwacht 520 rijksbeschermden monumenten aangeboden. Daarvan zijn uiteindelijk 405 rijksbeschermden monumenten onderzocht. De verdeling naar categorie is in tabel 6 weergegeven. In paragraaf 4.4 wordt

nader toegelicht hoe deze aantallen tot stand zijn gekomen. De steekproef is verder conform de reguliere werkwijze uitgevoerd en heeft resultaat opgeleverd over de staat van het onderhoud en het casco.

Figuur 8: Diagram van de staat van het casco voor de in de steekproef geïnspecteerde categorieën

CBS-categorie	Rijksbeschermden monumenten	Geïnspecteerd 2009	Uitgezet	Steekproef
01 Openbare gebouwen	1.962	435	68	49
02 Verdedigingswerken	1.348	98	67	56
03 Kerkelijke gebouwen	4.169	2.677	0	0
04 Objecten in en delen van kerkelijke geb.	206	63	0	0
05 Gebouwen, woonhuizen	36.282	4.037	68	56
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	188	13	"	1
07 Liefdadige instellingen	449	145	61	37
08 Agrarische gebouwen	7.583	902	68	48
09 Molens	1.278	553	0	0
10 Weg- en waterwerken	1.090	55	65	63
11 Horeca Instellingen	206	32	53	40
12 Kastelen en buitenplaatsen	1.020	406	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	5.479	216	70	55
	61.260	9.632	520	405

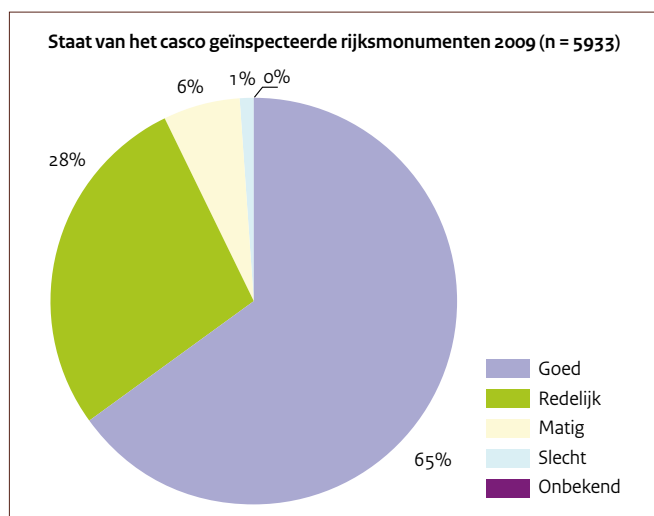
Tabel 6. Overzicht CBS-categorieën en aantallen in de steekproef geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten.

Casco

In figuur 8 is een overzicht van de staat van het casco van de in de steekproef geïnspecteerde categorieën weergegeven. Net als in de reguliere gegevens is hier de situatie een stuk beter dan die voor het onderhoud.

Uit het diagram komt naar voren dat de staat van het casco van 86% van de geïnspecteerde monumenten in redelijke tot goede staat verkeert. In 8% blijkt het onderhoud matig te zijn waardoor er sprake is van een restauratiebehoefte. In 5% is er sprake van een dermate slechte toestand dat restauratie direct noodzakelijk is. In 1% van de gevallen (5 objecten) kon de staat van het casco niet vastgesteld worden

In figuur 9 zijn de gegevens van de reguliere meting weergegeven voor dezelfde categorieën als die uit de steekproef. Uit een snelle vergelijking valt daaruit op te maken dat de staat van het casco van de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten slechter is dan die waarvoor wel een abonnement is afgesloten.

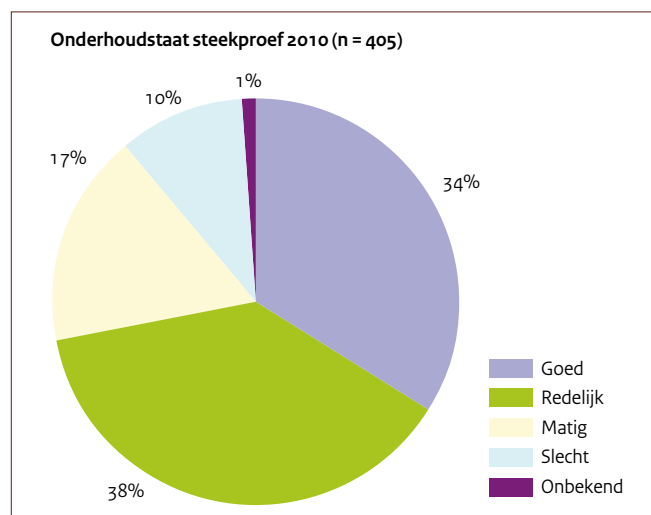
Figuur 9: Diagram van de staat van het casco uit de reguliere meting voor dezelfde categorieën als uit de steekproef.

Onderhoud

In figuur 10 is een overzicht van de staat van het onderhoud van de in de steekproef geïnspecteerde categorieën weergegeven.

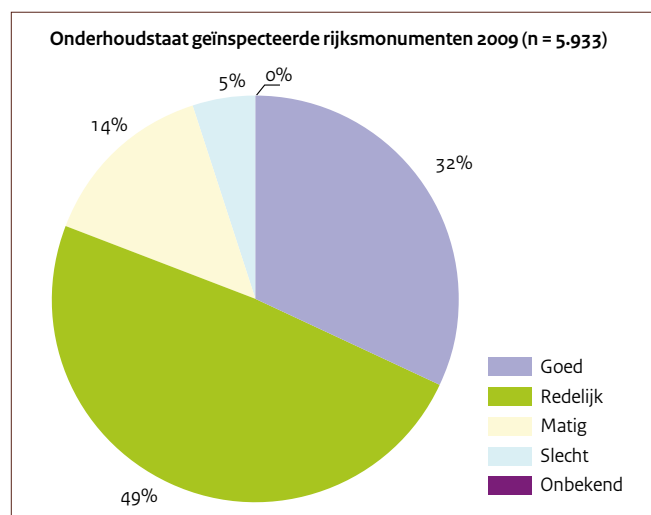
Uit het diagram komt naar voren dat 72% van de geïnspecteerde monumenten in redelijke tot goede staat verkeert. In 17% blijkt het onderhoud matig te zijn en is er sprake van achterstallig onderhoud. In 10% is er sprake van een slechte toestand van het onder-

houd, wat eigenlijk betekent dat ook het casco slecht is. In 1% van de gevallen (4 objecten) kon de staat van onderhoud niet vastgesteld worden omdat bijvoorbeeld het object niet van nabij geïnspecteerd kon worden of omdat begroeiing het zicht op de gevels hinderde.

Figuur 10: Diagram van de staat van onderhoud voor de in de steekproef geïnspecteerde categorieën.

In figuur 11 zijn de gegevens van de reguliere meting weergegeven voor dezelfde categorieën als die uit de steekproef. Uit een vergelijking valt daaruit op te maken dat de staat van het onderhoud van de niet-abonnees slechter is dan die wel een abonnement hebben.

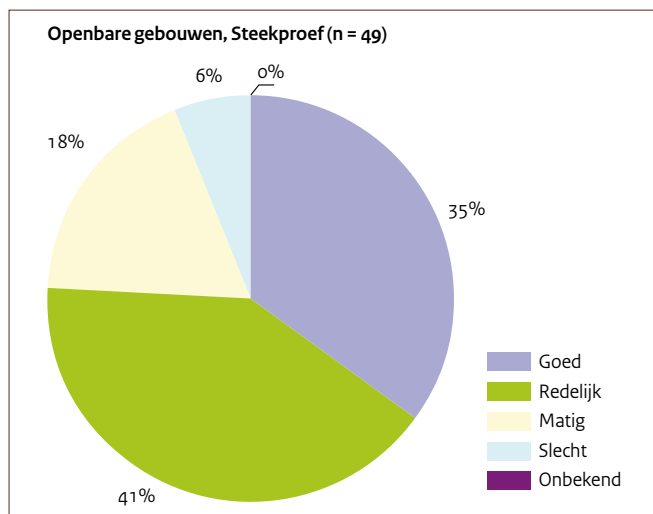
Figuur 11: Diagram van de staat van onderhoud uit de reguliere meting voor dezelfde categorieën als uit de steekproef.

4.2 Resultaat steekproef naar CBS-categorie

Niet alle CBS-categorieën zijn meegenomen in de steekproef. Dat heeft enerzijds te maken met het feit dat van een aantal categorieën al een goed inzicht verkregen kan worden op basis van de reguliere gegevens van de Monumentenwacht, anderzijds met de uitvoering van de steekproef. In paragraaf 3.4 is het resultaat van de reguliere meting over 2009 weergegeven. Hier wordt kort ingegaan op de resultaten per categorie voor wat betreft de steekproef. Indien nodig worden opvallende verschillen nader aangeduid.

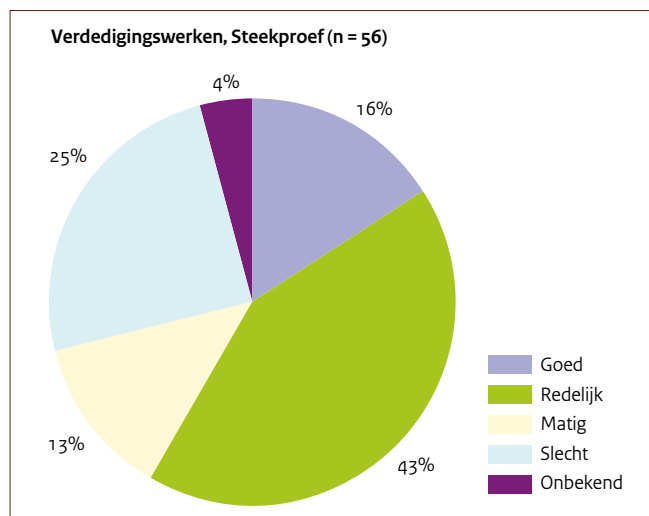
01 Openbare gebouwen

In de reguliere meting over 2009 scoort de onderhoudsstaat van deze categorie 79% redelijk tot goed. Uit de steekproef komt naar voren dat de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten iets lager scoren, namelijk 76%, maar dat procentueel meer objecten in goede staat verkeren. In totaal werden 49 objecten geïnspecteerd tegen 435 in de reguliere meting over 2009.

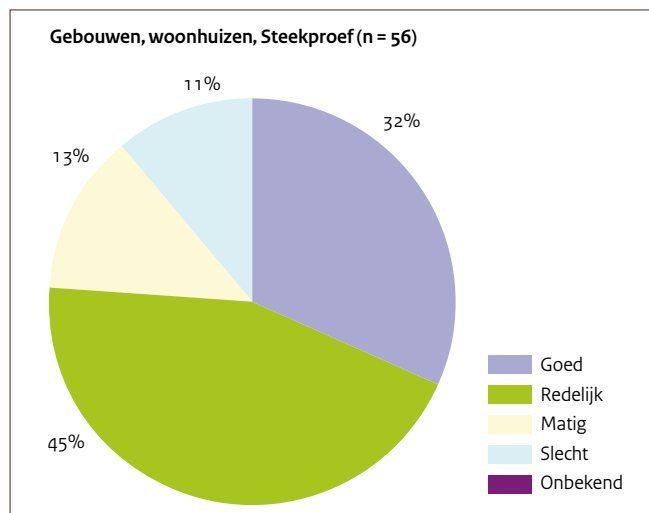
02 Verdedigingswerken

De categorie die in de reguliere meting feitelijk het slechtst scoort op de staat van het onderhoud is de categorie verdedigingswerken. Uit de steekproef komt een iets ander beeld naar voren. Regulier scoort 52% redelijk tot goed, maar in de steekproef ligt dat percentage op 59. Maar in de steekproef scoort een kwart slecht, wat ook het geval is in de reguliere meting. Van enkele objecten konden de gegevens onvoldoende worden vastgesteld.

05 Gebouwen, woonhuizen

In de reguliere meting scoorde deze categorie 83% redelijk tot goed wat de staat van het onderhoud betreft. Uit de steekproef blijkt dat de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnee is afgesloten op 77% blijven steken. Het grootste verschil is zichtbaar bij rijksbeschermden monumenten waarvan de staat van onderhoud slecht is. Daar scoren de geïnspecteerde monumenten uit de steekproef 11%, tegen 4% uit de reguliere meting. Het percentage rijksbeschermden monumenten dat in matige staat van onderhoud verkeert, is in beide metingen gelijk.

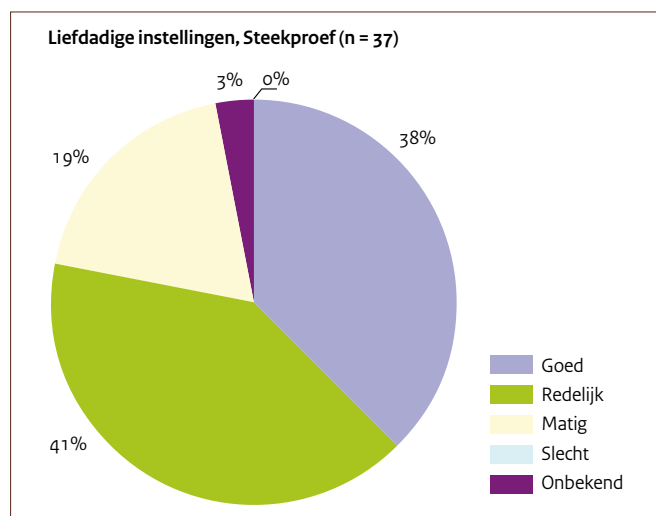

06 Delen van gebouwen, woonhuizen

In de steekproef is slechts één van rijkswege beschermd monument uit deze categorie geïnspecteerd. Die scoorde goed. Een vergelijking met de reguliere meting wordt niet gemaakt.

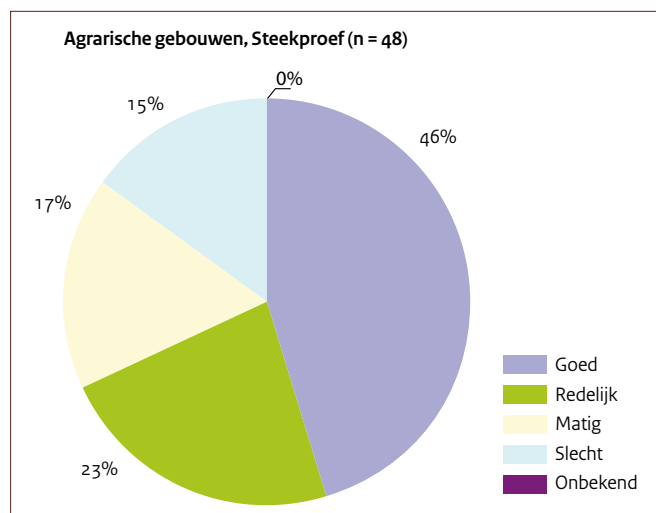
07 Liefdadige instellingen

Zo'n 90% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten in de reguliere meting scoorde redelijk tot goed op de staat van onderhoud. De score uit de steekproef toont dat de staat van onderhoud voor de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten, veel lager scoort: 79%. Geen enkel rijksbeschermd monument uit de steekproef scoorde slecht op het onderhoud. Daarentegen verkeert 19% in matige staat van onderhoud. Totaal scoorde deze categorie in de reguliere meting 10% matig tot slecht.

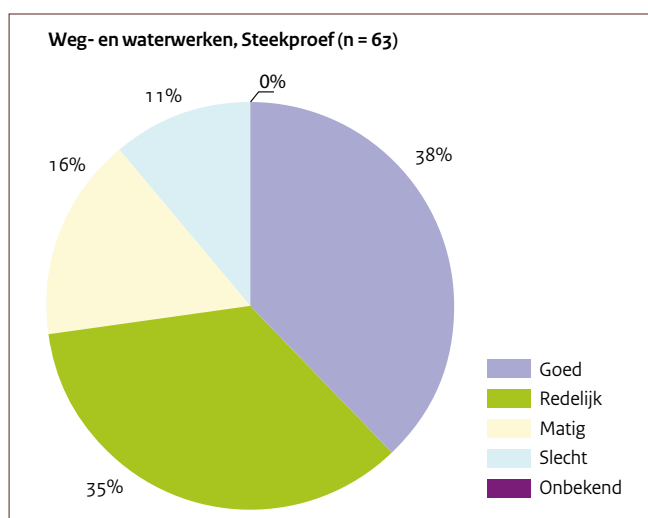
08 Agrarische gebouwen

Meer dan 32% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten uit deze categorie scoorde in de steekproef matig tot slecht. Ten opzichte van de reguliere meting een verschil van 10%. Vooral het deel dat in slechte staat van onderhoud verkeert, is beduidend groter. Daarentegen scoort 46% goed, tegen 28% in de reguliere meting over 2009. De reguliere metingen laten wellicht een wat gematigder beeld zien van de staat van onderhoud dan dat bij de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten.

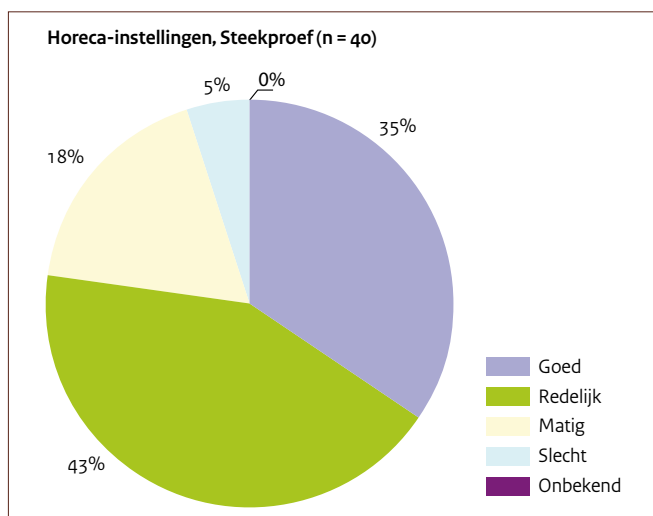
10 Weg- en waterwerken

In de reguliere meting over 2009 bleek 77% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten in redelijk tot goede staat van onderhoud te verkeren. Onder de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten is dat percentage net iets lager: 73%. Het aantal in matige staat van onderhoud verkerende rijksbeschermden monumenten wijkt in beide onderzoeken niet veel van elkaar af. Wel afwijkend is het aantal in slechte staat van onderhoud verkerende rijksbeschermden monumenten. Onder de reguliere, dus met abonnement, rijksbeschermden monumenten is 5% slecht, tegen 11% bij de niet-abonnees.

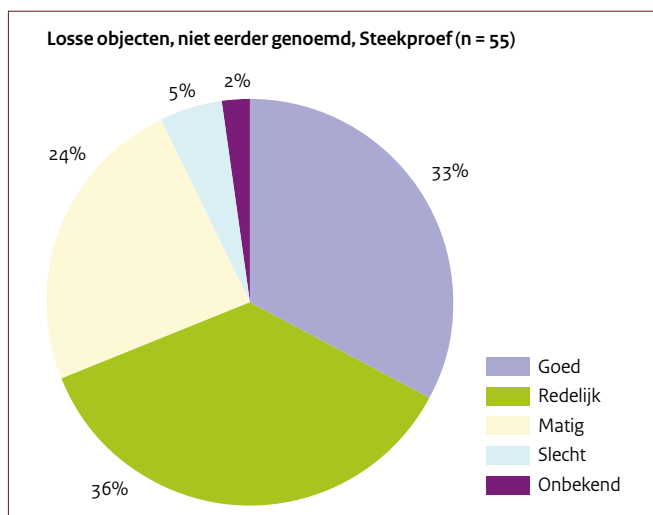
11 Horeca-instellingen

Opvallend is dat in de steekproef meer rijksbeschermden monumenten zijn geïnspecteerd dan bij de reguliere inspectieronde in 2009. Er zijn dan ook maar weinig abonnees in deze categorie. Het beeld dat ontstaat uit de reguliere gegevens en de steekproef laat wel een groot verschil zien. Uit de steekproef blijkt dat de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten in 78% in redelijk tot goede staat verkeren. Dat aantal is bij de reguliere meting 81%. Het opvallendst is dat in de reguliere meting 6% goed scoort, terwijl dat in de steekproef 35% is. Een goede verklaring hiervoor is niet gevonden.

13 Losse objecten

Zowel in de steekproef als de reguliere meting van 2009 scoren de rijksbeschermden monumenten voor 69% redelijk tot goed. Opvallend genoeg verkeert onder de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten slechts 5% in slechte staat van onderhoud, terwijl dat in de reguliere meting 12% is. Ten opzichte van de reguliere meting is ongeveer een kwart aan rijksbeschermden monumenten onderzocht (216 tegen 55). Waarom de rijksbeschermden monumenten waarvoor een abonnement is afgesloten slechter scoren is niet bekend.

4.3 Resultaat steekproef samengevat

De steekproef had betrekking op een a-select getrokken groep rijksbeschermden monumenten uit negen verschillende categorieën, waarvoor geen abonnement afgesloten is bij de Monumentenwacht. Dat betekent dat de staat van het object door andere instanties of de eigenaar zelf in de gaten wordt gehouden. De Monumentenwacht heeft haar inspecties voor deze objecten op dezelfde wijze laten plaatsvinden als bij de panden waarvoor zij op grond van een abonnement inspecties uitvoert.

Uit de steekproef blijkt dat 72% van de rijksbeschermden monumenten waarvoor geen abonnement is afgesloten in redelijk tot goede staat verkeert, 10% scoort slecht. De verhouding tot de reguliere gegevens laat globaal een slechtere score zien wat de staat van onderhoud betreft. Statistisch gezien zijn de verschillen per categorie echter meer uiteenlopend. Als het gaat om de staat van het onderhoud dan kunnen we nu met een zekerheid van 95% zeggen dat uit de steekproef blijkt dat de categorieën liefdadige instellingen en agrarische gebouwen van niet-abonnees significant slechter scoren dan de soortgelijke categorieën onder abonnees bij de Monumentenwacht. Voor alle andere categorieën is geen significant positief of negatief verschil tussen beide populaties gevonden.

Wat de staat van het casco betreft scoort 86% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed. Per categorie zijn ongeveer dezelfde verhoudingen te zien als ten aanzien van het onderhoud. Maar hoewel de verhoudingen ongeveer gelijk liggen, zijn er per categorie toch verschillen te zien. Uit de steekproef blijkt dat voor de categorieën openbare gebouwen, woonhuizen en agrarische gebouwen het zeer waarschijnlijk is dat de staat van het casco slechter is dan die van de abonnees bij de Monumentenwacht (dus de reguliere gegevens). Voor liefdadige instellingen en horeca-instellingen geldt dat de situatie juist omgekeerd is. Die scoren in de steekproef juist significant beter. Voor de categorieën verdedigingswerken, weg- en waterwerken en losse objecten is er uit de steekproef geen significant positief of negatief verschil geconstateerd.

Uit de relatief kleine steekproef kan dus met grote zekerheid (betrouwbaarheid is 95%) gesteld worden dat het casco van woonhuizen en agrarische gebouwen van niet-abonnees slechter is dan die van monumenten waarvan de eigenaars wel een abonnement hebben bij de Monumentenwacht. Voor de staat van het onderhoud geldt dat eveneens voor agrarische gebouwen. Samen vertegenwoordigen beide categorieën wel 72% van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten.

4.4 Toelichting op resultaat steekproef

De wijze waarop de aanvullende steekproef vorm heeft gekregen, is mede bepaald door de uitkomsten van de nulmeting. Daaruit is ondermeer geconcludeerd dat nader onderzoek nodig zou zijn naar de categorieën die bij de Monumentenwacht ondervertegenwoordigd waren. Samen met het Sociaal en Cultureel Planbureau is een berekening gemaakt van de aantallen die benodigd zouden zijn om met 95% zekerheid te stellen dat de verschillen die in de steekproef aangetroffen worden, significant genoeg zijn om een conclusie te

kunnen trekken over de staat van onderhoud of het casco tussen de beide populaties.

Vervolgens is per te onderzoeken categorie een gestratificeerde steekproef getrokken (e.g. 9 aparte steekproeven). Op deze manier is verzekerd dat alle categorieën proportioneel met hun aandeel vertegenwoordigd zijn. Het resultaat van de steekproef was een voorraad van 520 rijksbeschermden monumenten, met een verdeling zoals in tabel 6 te zien is. Deze voorraad is vervolgens aan de Monumentenwacht overgedragen, waarna zij hier 112 abonnementen uitgefilterd hebben. Het resterende aantal van 408 rijksbeschermden monumenten is vervolgens uitgezet onder de elf provinciale Monumentenwachtstichtingen. De meeste monumenten werden onderzocht in de provincie Noord-Holland (ook de grootste provincie qua totaal aantal rijksbeschermden monumenten) en de minste in Flevoland, geheel conform verwachting. De Monumentenwacht heeft vervolgens de eigenaar of bewoner benaderd met een brief of een direct bezoek waarbij een afspraak

voor de inspectie is gemaakt. De inspectie is vervolgens conform de vastgestelde methodiek uitgevoerd. Voor de provincie Utrecht bleek het aantal van 52 te inspecteren rijksbeschermden monumenten door weigeringen of andere redenen onder de benodigde hoeveelheid te vallen. Daartoe is voor Utrecht een aanvulling gemaakt op dezelfde wijze als de eerste keer.

Uiteindelijk zijn 419 rijksbeschermden monumenten aan de Monumentenwacht aangeboden. Daarvan zijn voor 405 rijksbeschermden monumenten bruikbare gegevens aangeleverd. De uitval van 14 monumenten heeft uiteenlopende redenen. Voor sommige monumenten bleek achteraf toch een abonnement te zijn afgesloten en in een aantal gevallen bleek het rijksbeschermden monument gesloopt of afgebrand te zijn.

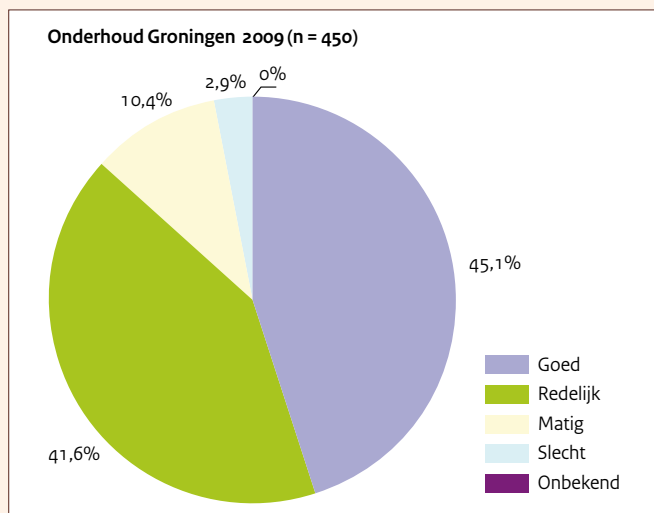
Na afloop van de inspectie en opmaak van de rapportage, hebben alle eigenaren/bewoners kosteloos een exemplaar van het rapport ontvangen.

Bijlage A Resultaten regulier per provincie

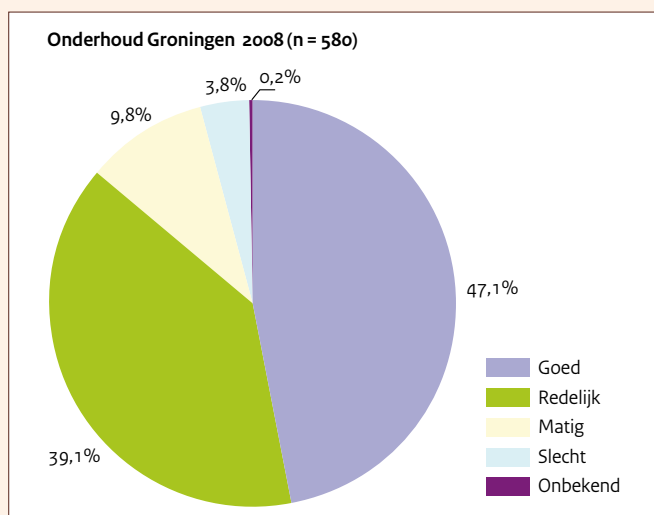
De Monumentenwacht in Nederland opereert per provincie. Dat betekent dat er een zekere mate van zelfstandigheid bestaat in de wijze van aansturing en uitvoering. De inspecties vinden plaats op basis van dezelfde opleiding en conform een standaard handboek. Er kunnen echter per provincie verschillen optreden.

In de volgende weergave wordt per provincie eerst het resultaat van de inspecties over 2009 gegeven, vervolgens de verschillen met de nulmeting van 2008. Daarna wordt een cumulatief overzicht gegeven van beide jaren waarin telkens het resultaat van de laatste inspectie per rijksbeschermd monument is verwerkt.

Groningen

In de provincie Groningen is het onderhoud van bijna 87% van de in 2009 geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een kleine toename ten opzichte van de eerste meting. Het percentage in matige staat verkerende monumenten is enigszins gegroeid. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Groningen boven het landelijke gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is voor 2009 5% lager dan in 2008. Wel zijn nu een aantal categorieën vertegenwoordigd die eerder niet geïnspecteerd waren.

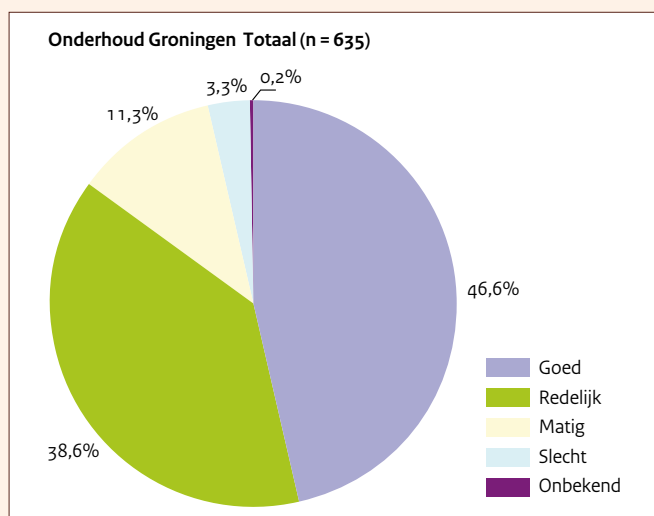
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	87	27,6%	21,8%
Verdedigingswerken	14	0,0%	0,0%
Kerkelijke gebouwen	250	62,0%	49,6%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	13	46,2%	46,2%
Gebouwen, woonhuizen	1.238	18,5%	12,2%
Delen van gebouwen, woonhuizen	10	10,0%	10,0%
Liefdadige instellingen	26	50,0%	38,5%
Agrarische gebouwen	459	15,4%	13,3%
Molens	90	84,4%	55,6%
Weg- en waterwerken	107	4,7%	5,6%
Horeca Instellingen	21	0,0%	9,5%
Kastelen	24	0,0%	50,0%
Losse objecten, niet eerder genoemd	208	0,0%	3,8%
Totaal	2.547	22,7%	17,7%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 56 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan ook een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 394 rijksbeschermd monumenten.

Wat onderhoud betreft blijft de staat in 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten gelijk en voor casco geldt dat voor maar liefst 98%. In 8% is de staat van het onderhoud verbeterd en in 7% verslechterd. De staat van het casco is in 1% van de gevallen verslechterd en in 1% van de gevallen verbeterd.

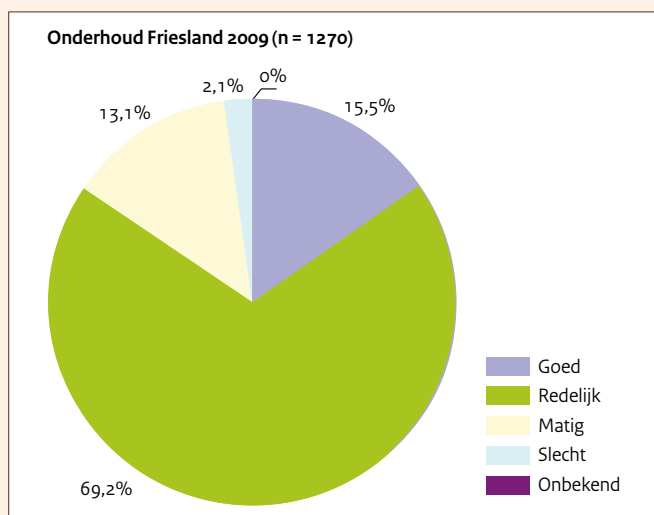
Totaal is in Groningen iets meer dan 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. De vermindering ten opzichte van de jaren apart is te wijten aan de nieuw geïnspecteerde monumenten in 2009. Daarvan scoort iets meer dan 77% redelijk tot goed.

Wanneer gekeken wordt naar de allerlaatste stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 635 rijksbeschermd monumenten in de provincie Groningen. Dat is 99% van alle geabonneerde rijksbeschermd monumenten in de provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is dat een dekking van bijna 25%.

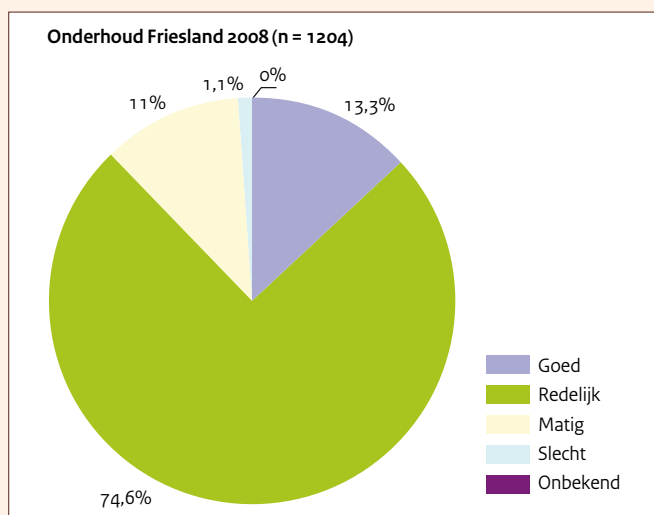

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	19	7	7	4	1	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	124	48	62	13	1	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	6	2	3	1	0	0
07 Liefdadige instellingen	10	5	4	1	0	0
08 Agrarische gebouwen	61	23	27	8	3	0
09 Molens	50	13	27	8	2	1
10 Weg- en waterwerken	6	2	2	1	1	0
11 Horeca Instellingen	2	1	1	0	0	0
12 Kastelen	12	5	4	2	1	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	8	5	2	1	0	0
	298	111	139	39	9	1
		37%	47%	13%	3%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	151	91	48	8	4	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	152	92	48	8	4	0
		60%	32%	5%	3%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	19	18	1	0	0	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	124	111	12	1	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	6	4	2	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	10	9	1	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	61	48	11	2	0	0
09 Molens	50	39	10	1	0	0
10 Weg- en waterwerken	6	5	0	1	0	0
11 Horeca Instellingen	2	0	2	0	0	0
12 Kastelen	12	10	2	0	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	8	6	2	0	0	0
	298	250	43	5	0	0
		84%	14%	2%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	151	141	10	1	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	152	142	10	0	0	0
		93%	7%	0%	0%	0%

Friesland

In de provincie Friesland is het onderhoud van 85% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een kleine afname ten opzichte van de nulmeting. Het percentage in matige staat verkerende monumenten is met 2,1% gegroeid. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Friesland boven het landelijke gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is voor 2009 1,5% hoger dan in 2008. Nagenoeg alle categorieën zijn daarmee iets beter vertegenwoordigd.

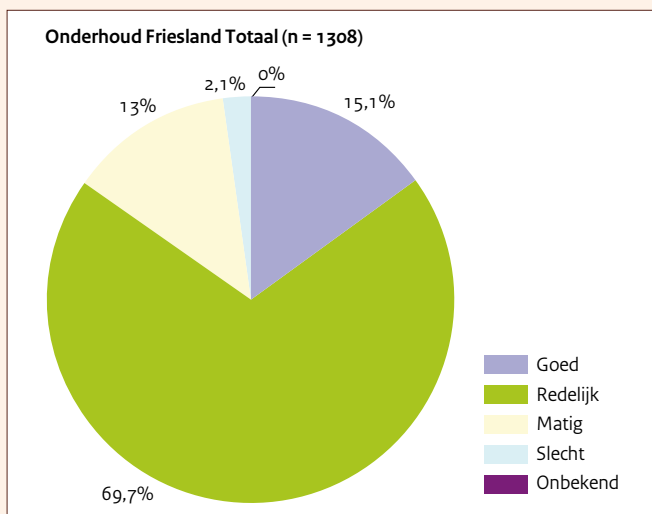
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	108	40,7%	44,4%
Verdedigingswerken	56	8,9%	8,9%
Kerkelijke gebouwen	423	84,2%	86,1%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	51	49,0%	58,8%
Gebouwen, woonhuizen	2.491	19,2%	20,3%
Delen van gebouwen, woonhuizen	17	5,9%	5,9%
Liefdadige instellingen	38	55,3%	60,5%
Agrarische gebouwen	449	22,9%	24,7%
Molens	153	70,6%	57,2%
Weg- en waterwerken	94	21,3%	21,5%
Horeca Instellingen	18	16,7%	20,0%
Kastelen	31	74,2%	83,3%
Losse objecten, niet eerder genoemd	256	6,3%	7,5%
Totaal	4.185	28,8%	30,3%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 107 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan ook een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 1163 rijksbeschermd monumenten.

Wat onderhoud betreft blijft de staat in 87% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten gelijk en voor het casco geldt dat voor 86%. In 6% is de staat van het onderhoud verbeterd en in 7% verslechterd. De staat van het casco is in 5% van de gevallen verslechterd en in 9% van de gevallen verbeterd.

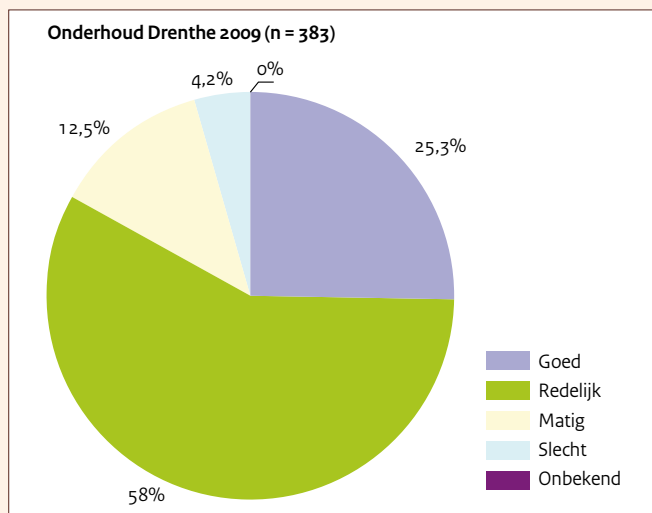
Totaal is in Friesland bijna 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. Dit wat lagere gemiddelde is te wijten aan het resultaat van de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten. Daarvan is het onderhoud in 74% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed en 18% matig.

Wanneer gekeken wordt naar de allerlaatste stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 1308 rijksbeschermd monumenten in de provincie Friesland. Dat is 93% van alle geabonneerde rijksbeschermd monumenten in de provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is dat een dekking van ruim 31%.

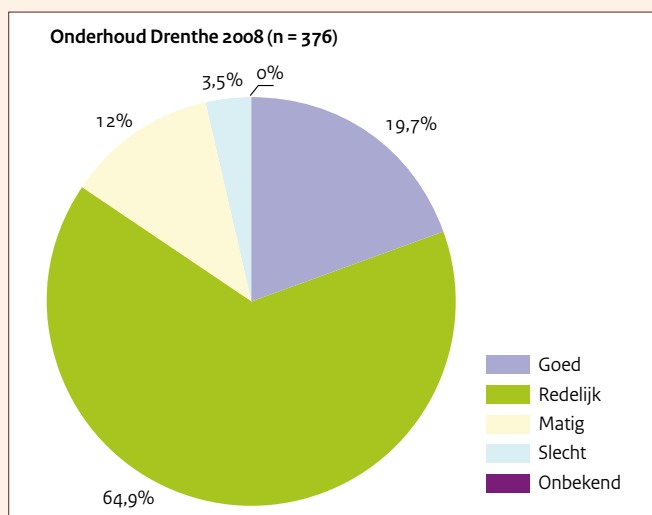

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	48	7	31	10	0	0
02 Verdedigingswerken	5	0	4	1	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	364	71	232	53	8	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	30	3	22	3	2	0
07 Liefdadige instellingen	23	0	21	2	0	0
08 Agrarische gebouwen	111	14	72	18	7	0
09 Molens	115	12	93	6	4	0
10 Weg- en waterwerken	20	1	15	4	0	0
11 Horeca Instellingen	4	0	3	1	0	0
12 Kastelen	23	2	20	3	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	19	3	12	3	1	0
	764	113	525	104	22	0
		15%	69%	13%	3%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	505	84	353	63	5	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	0	1	0	0	0
	506	84	354	63	5	0
		17%	70%	12%	1%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	48	14	31	3	0	0
02 Verdedigingswerken	5	2	2	1	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	364	128	200	34	2	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	30	8	15	6	1	0
07 Liefdadige instellingen	23	2	21	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	111	23	69	17	2	0
09 Molens	115	48	63	3	1	0
10 Weg- en waterwerken	20	5	14	1	0	0
11 Horeca Instellingen	4	0	4	0	0	0
12 Kastelen	25	9	15	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	19	6	10	3	0	0
	764	245	444	69	6	0
		32%	58%	9%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	505	207	272	24	2	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	480	147	314	16	3	0
		41%	54%	5%	0%	0%

Drenthe

In de provincie Drenthe is het onderhoud van ruim 83% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een kleine afname ten opzichte van de nulmeting. Het percentage in matige en slechte staat verkerende rijksbeschermden monumenten is toegenomen met 1,2%. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Drenthe boven het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 licht toegenomen. Vergelijking tussen 2008 en 2009 laat geen al te grote verschuivingen zien.

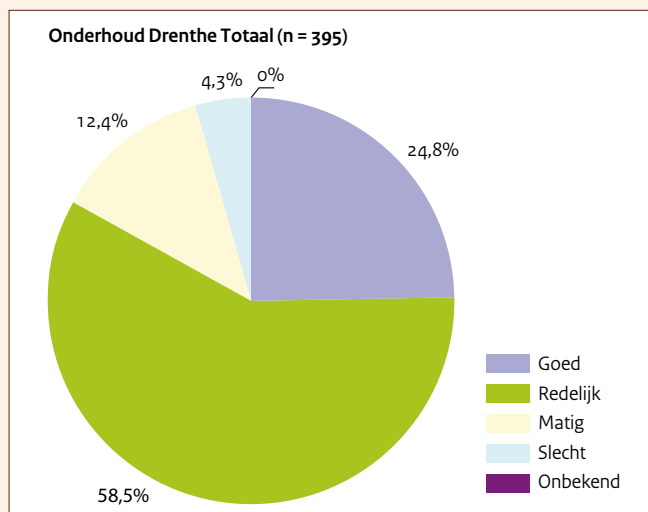
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	90	27,0%	28,9%
Verdedigingswerken	6	0,0%	0,0%
Kerkelijke gebouwen	117	83,8%	83,8%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	4	60,0%	75,0%
Gebouwen, woonhuizen	367	29,3%	29,4%
Delen van gebouwen, woonhuizen	1	0,0%	0,0%
Liefdadige instellingen	12	41,7%	41,7%
Agrarische gebouwen	523	15,0%	15,9%
Molens	37	70,3%	70,3%
Weg- en waterwerken	15	7,1%	6,7%
Horeca Instellingen	5	20,0%	20,0%
Kastelen	23	68,2%	60,9%
Losse objecten, niet eerder genoemd	87	18,4%	20,7%
Totaal	1.287	29,1%	29,8%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 20 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan ook een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in Drenthe in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 363 rijksbeschermden monumenten.

Wat onderhoud betreft blijft de staat in 83% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten gelijk en voor het casco geldt dat voor 88%. In 10% is de staat van het onderhoud verbeterd en in 7% verslechterd. De staat van het casco is in 2% van de gevallen verslechterd en in 10% van de gevallen verbeterd.

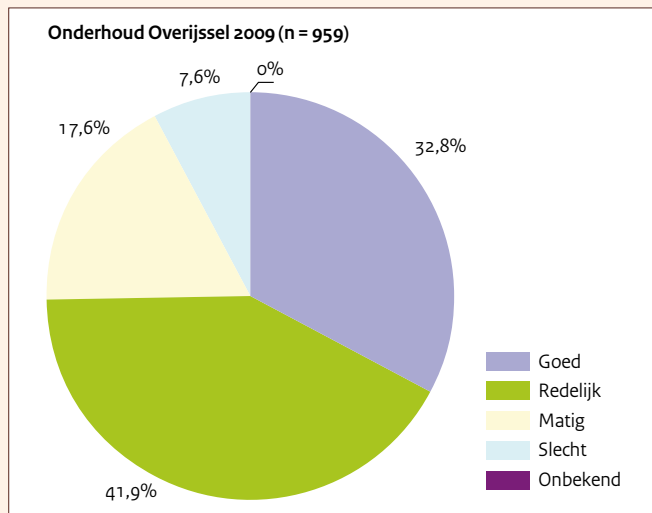
Totaal is in Drenthe ruim 83% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Het wat grote aantal in matige onderhoudsstaat verkerende rijksbeschermden monumenten tussen de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten is daar debet aan. Van de nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten is overigens het onderhoud in 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen.

Wanneer gekeken wordt naar de allerlaatste stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 395 rijksbeschermden monumenten in de provincie Drenthe. Dat is bijna 86% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in de provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is dat een dekking van bijna 31%.

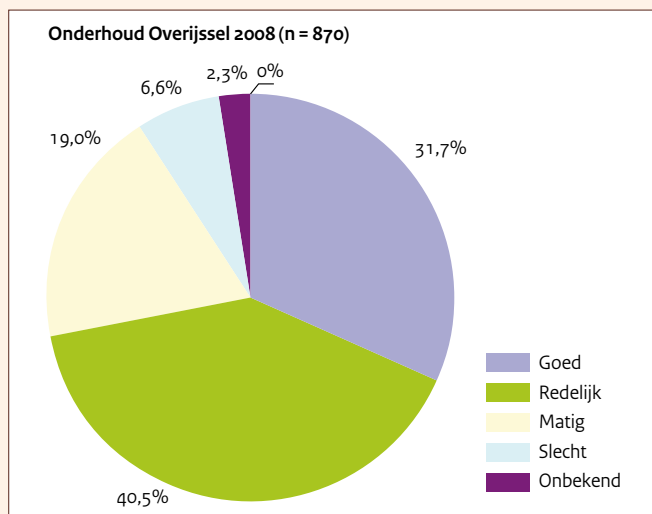

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	26	6	16	4	0	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	98	28	55	10	5	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	3	0	3	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	5	3	2	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	83	17	51	12	3	0
09 Molens	26	3	17	3	3	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	1	0	0	0
11 Horeca Instellingen	1	0	1	0	0	0
12 Kastelen	14	6	6	1	1	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	18	4	10	3	1	0
	275	67	162	33	13	0
		24%	59%	12%	5%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	108	30	60	15	3	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	108	30	60	15	3	0
		28%	55%	14%	3%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	26	15	11	0	0	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	98	50	46	2	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	3	1	2	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	5	5	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	83	29	49	4	1	0
09 Molens	26	6	16	2	2	0
10 Weg- en waterwerken	1	1	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	1	0	1	0	0	0
12 Kastelen	14	9	4	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	18	5	11	2	0	0
	275	121	140	11	3	0
		44%	51%	4%	1%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	108	62	44	2	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	108	62	44	2	0	0
		57%	41%	2%	0%	0%

Overijssel

In de provincie Overijssel is het onderhoud van bijna 75% van de in 2009 geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een toename ten opzichte van de meting in 2008. Het percentage in matige staat verkerende monumenten is gedaald, maar de in slechte staat verkerende monumenten is iets gestegen. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Overijssel onder het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is voor 2009 2% hoger dan in 2008. Met name kerken en woonhuizen zijn iets beter vertegenwoordigd.

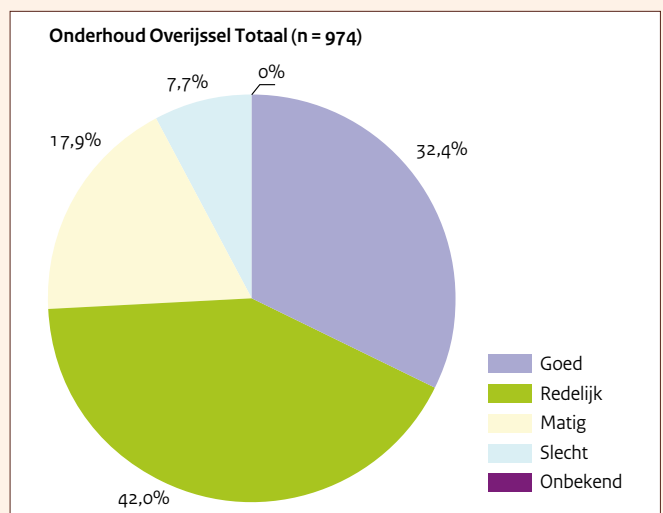
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	88	33,3%	37,5%
Verdedigingswerken	142	7,0%	6,3%
Kerkelijke gebouwen	207	75,4%	81,2%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	9	22,2%	22,2%
Gebouwen, woonhuizen	1.893	19,6%	22,0%
Delen van gebouwen, woonhuizen	8	12,5%	12,5%
Liefdadige instellingen	11	60,0%	54,5%
Agrarische gebouwen	848	17,4%	19,8%
Molens	63	85,9%	87,3%
Weg- en waterwerken	43	14,0%	14,0%
Horeca Instellingen	7	16,7%	14,3%
Kastelen	91	62,2%	63,7%
Losse objecten, niet eerder genoemd	568	5,8%	6,3%
Totaal	3.978	22,0%	24,1%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 105 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan ook een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 854 rijksbeschermd monumenten.

Wat onderhoud betreft blijft de staat in 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten gelijk en voor casco geldt dat voor maar liefst 95%. In 8% is de staat van het onderhoud verbeterd en in 7% verslechterd. De staat van het casco is in 1% van de gevallen verslechterd en in 4% van de gevallen verbeterd.

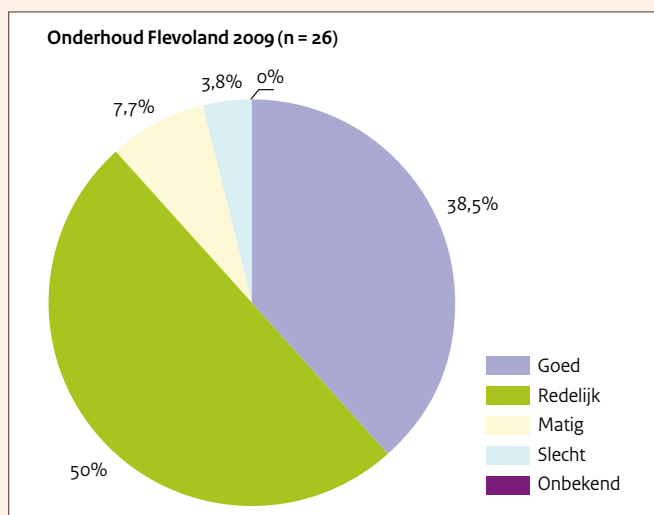
Totaal is in Overijssel iets meer dan 74% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een redelijk gemiddelde ten opzichte van de jaren 2008 en 2009. Bij het aantal in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten ligt het percentage niet zo hoog als bij de rest: iets meer dan 70% scoort redelijk tot goed.

Wanneer gekeken wordt naar de allerlaatste stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 974 rijksbeschermd monumenten in de provincie Overijssel. Dat is meer dan het aantal abonnees dat de Monumentenwacht eind 2009 in Overijssel had. Dit wijst er waarschijnlijk op dat in 2009 een aantal abonnementen zijn opgezegd of dat er meerdere abonnementen per rijksbeschermd monument lopen. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is de dekking ruim 24%.

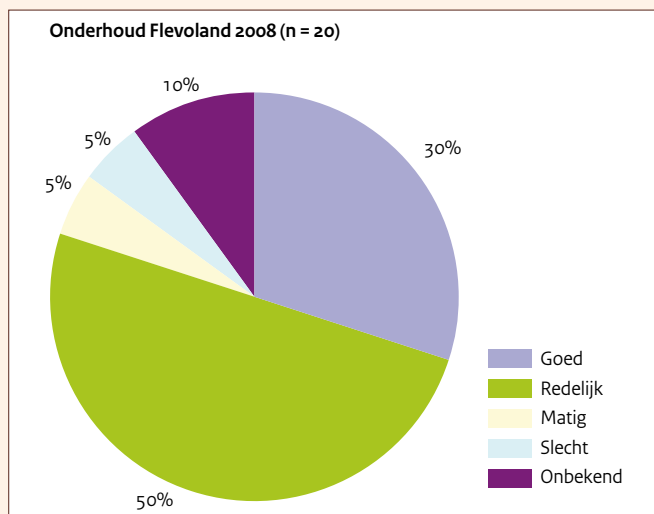

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	33	11	10	9	3	0
02 Verdedigingswerken	9	3	4	2	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	168	58	84	21	5	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	2	1	1	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	6	1	4	1	0	0
08 Agrarische gebouwen	168	58	73	19	18	0
09 Molens	55	13	19	16	7	0
10 Weg- en waterwerken	6	3	1	1	1	0
11 Horeca Instellingen	1	0	1	0	0	0
12 Kastelen	58	28	20	5	5	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	36	7	18	7	4	0
	542	183	235	81	43	0
		34%	43%	15%	8%	1%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	416	132	167	87	30	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	0	0	1	0	0
	417	132	167	88	30	0
		32%	40%	21%	7%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	33	24	9	0	0	0
02 Verdedigingswerken	9	9	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	168	139	26	1	2	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	2	1	1	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	6	4	2	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	168	109	49	8	2	0
09 Molens	55	36	15	4	0	0
10 Weg- en waterwerken	6	3	2	1	0	0
11 Horeca Instellingen	1	1	0	0	0	0
12 Kastelen	58	49	7	0	2	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	36	23	8	4	0	0
	542	398	119	18	7	0
		74%	22%	3%	1%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	416	346	50	14	6	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	417	347	50	14	6	0
		83%	12%	4%	1%	0%

Flevoland

In de provincie Flevoland is het onderhoud van ruim 88% van de in 2009 geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een forse verbetering ten opzichte van de meting in 2008. Het percentage in matige staat verkerende monumenten is wel gestegen terwijl het aantal in slechte staat verkerende monumenten is gedaald. Hiermee ligt de staat van het onderhoud in Flevoland nu boven het landelijk gemiddelde.

De dekking van het aantal geïnspecteerde monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 8% hoger dan in 2008. Met name kerkelijke gebouwen en weg- en waterwerken zijn beter vertegenwoordigd.

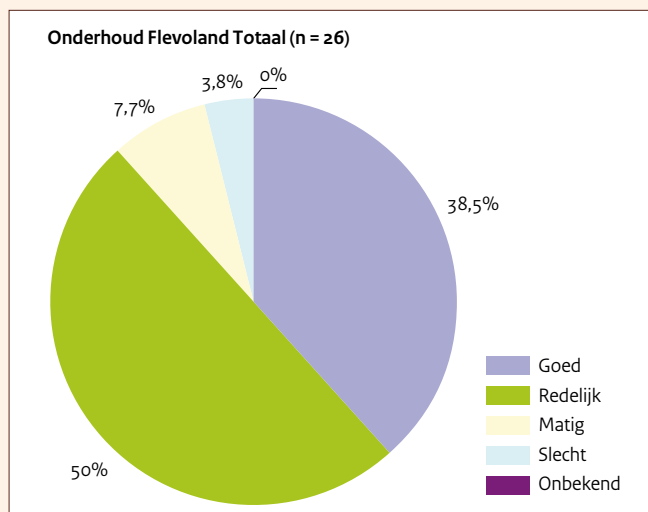
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	1	100,0%	100,0%
Verdedigingswerken	0	0,0%	0,0%
Kerkelijke gebouwen	7	42,9%	71,4%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	0	0,0%	0,0%
Gebouwen, woonhuizen	44	22,7%	27,3%
Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0,0%	0,0%
Liefdadige instellingen	0	0,0%	0,0%
Agrarische gebouwen	6	16,7%	16,7%
Molens	0	0,0%	0,0%
Weg- en waterwerken	17	0,0%	41,2%
Horeca Instellingen	0	0,0%	0,0%
Kastelen	0	0,0%	0,0%
Losse objecten, niet eerder genoemd	0	0,0%	0,0%
Totaal	75	26,7%	34,7%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 6 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan ook een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 20 rijksbeschermden monumenten.

Wat onderhoud betreft blijft de staat in 90% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten gelijk en voor het casco geldt dat voor 95%. De staat van het onderhoud is in 10% verbeterd en nergens verslechterd. De staat van het casco is in 5% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten verminderd.

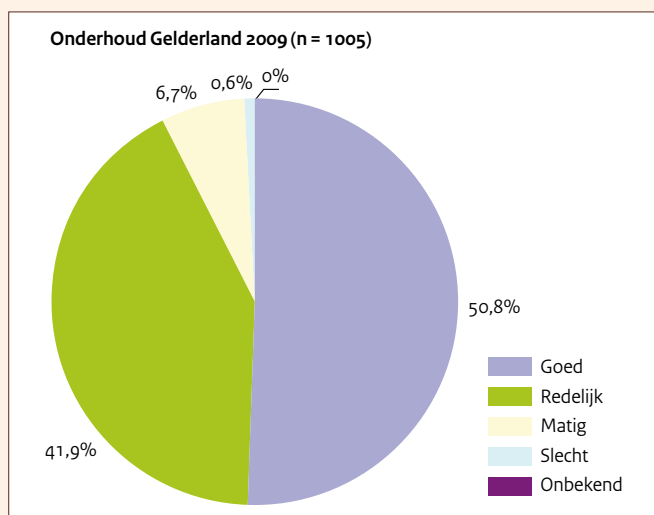
Totaal is in Flevoland ruim 88% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten in redelijk tot goede staat. Bij het aantal in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ligt het percentage wat minder hoog: ruim 83%. De rest scoort matig en dat drukt het cijfer ten opzichte van de rest.

Wanneer gekeken wordt naar de allerlaatste stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 26 rijksbeschermden monumenten in de provincie Flevoland. Dat is wat meer dan het aantal abonnees dat de Monumentenwacht eind 2009 in Flevoland had. Dit wijst er waarschijnlijk op dat in 2009 een aantal abonnementen zijn opgezegd of dat er meerdere abonnementen per rijksbeschermd monument lopen. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is de dekking bijna 35%.

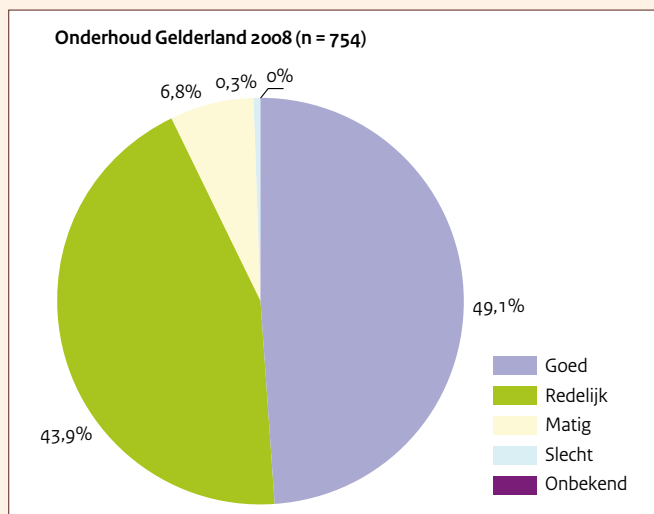

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	1	0	1	0	0	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	5	0	3	2	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	0	0	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	1	1	0	0	0	0
09 Molens	0	0	0	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	7	3	3	0	0	1
11 Horeca Instellingen	0	0	0	0	0	0
12 Kastelen	0	0	0	0	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	0	0	0	0	0	0
	14	5	7	2	0	1
		36%	50%	14%	0%	10%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	12	5	6	0	1	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	12	5	6	0	1	0
		42%	50%	0%	8%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	1	1	0	0	0	0
02 Verdedigingswerken	0	0	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	5	4	1	0	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	0	0	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	1	1	0	0	0	0
09 Molens	0	0	0	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	7	5	2	0	0	0
11 Horeca Instellingen	0	0	0	0	0	0
12 Kastelen	0	0	0	0	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	0	0	0	0	0	0
	14	11	3	0	0	0
		79%	21%	0%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	12	10	1	1	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	10	8	1	1	0	0
		84%	8%	8%	0%	0%

Gelderland

In de provincie Gelderland is het onderhoud van bijna 93% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is nagenoeg hetzelfde gebleven ten opzichte van de nulmeting in 2008. Het percentage in slechte staat verkerende rijksbeschermden monumenten is heel licht gestegen. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Gelderland boven het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 3,9% hoger dan in 2008. Er zijn dan ook bijna 250 rijksbeschermden monumenten extra geïnspecteerd. Nagenoeg alle categorieën zijn daarmee beter vertegenwoordigd, met name kerken, woonhuizen en molens.

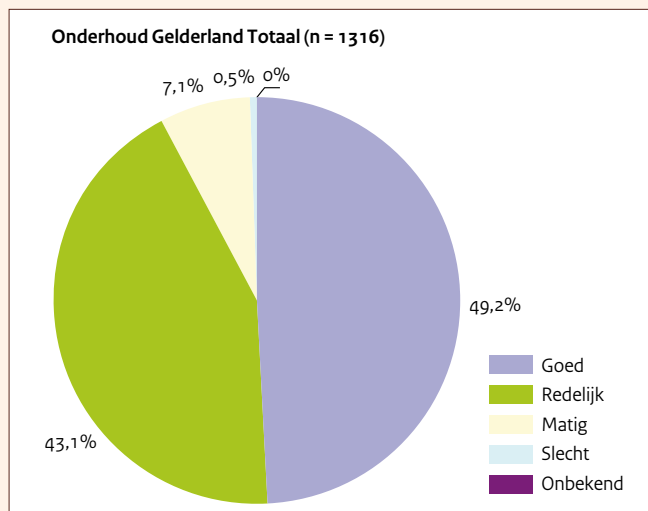
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	274	9,1%	10,6%
Verdedigingswerken	206	3,8%	4,4%
Kerkelijke gebouwen	520	54,7%	63,3%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	22	4,3%	4,5%
Gebouwen, woonhuizen	2.544	9,6%	14,7%
Delen van gebouwen, woonhuizen	11	11,1%	9,1%
Liefdadige instellingen	28	28,6%	25,0%
Agrarische gebouwen	1.142	5,7%	9,0%
Molens	158	19,6%	31,6%
Weg- en waterwerken	69	5,8%	8,7%
Horeca Instellingen	18	5,6%	11,1%
Kastelen	219	36,4%	37,0%
Losse objecten, niet eerder genoemd	841	1,2%	1,4%
Totaal	6.052	12,7%	16,6%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 564 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 441 rijksbeschermden monumenten.

Vergelijken we de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud in 91% gelijk. Voor het casco geldt dat voor 96%. In 6% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in 3% is die verminderd. De staat van het casco is in 2% van de gevallen verbeterd en in 2% van de gevallen verslechterd.

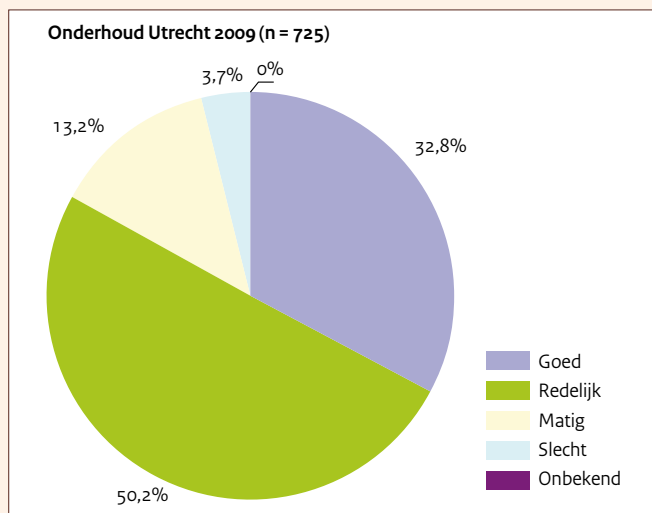
Totaal is in Gelderland bijna 93% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dit iets lagere gemiddelde is te wijten aan het resultaat van de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten. Daarvan is het onderhoud in 91% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen, terwijl het aantal matige tot slecht onderhouden monumenten op bijna 9% ligt. Dat is boven de gemiddelden over 2008 en 2009.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 1316 rijksbeschermden monumenten in de provincie Gelderland. Dat is ruim 81% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is dat een dekking van bijna 22%.

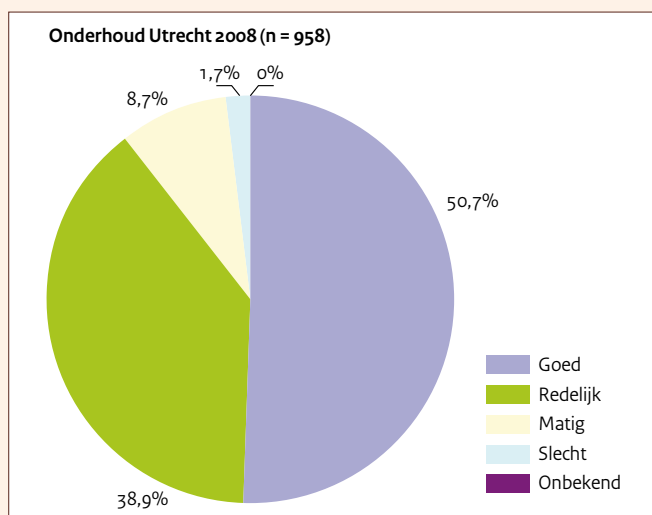

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	29	15	10	4	0	0
02 Verdedigingswerken	9	2	7	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	329	170	143	16	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	1	0	1	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	7	4	3	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	103	45	45	12	1	0
09 Molens	50	26	18	6	0	0
10 Weg- en waterwerken	6	3	2	0	1	0
11 Horeca Instellingen	2	0	1	0	1	0
12 Kastelen	81	35	40	5	1	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	12	5	3	4	0	0
	629	305	273	47	4	0
		49%	43%	8%	0%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	375	205	148	20	2	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	376	206	148	20	2	0
		55%	39%	5%	1%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	29	25	3	1	0	0
02 Verdedigingswerken	9	7	2	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	329	270	56	2	1	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	1	1	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	7	7	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	103	71	30	2	0	0
09 Molens	50	37	12	1	0	0
10 Weg- en waterwerken	6	5	0	1	0	0
11 Horeca Instellingen	2	1	0	1	0	0
12 Kastelen	81	66	14	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	12	7	3	2	0	0
	629	497	120	11	1	1
		79%	19%	2%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	375	303	70	2	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	376	304	70	2	0	0
		81%	19%	0%	0%	0%

Utrecht

In de provincie Utrecht is het onderhoud van 83% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een afname van 7% ten opzichte van de nulmeting in 2008. Met name het percentage in redelijke staat verkerende rijksbeschermden monumenten is flink gestegen. De staat van het onderhoud in Utrecht ligt nog wel boven het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 4,5% lager dan in 2008. Er zijn 233 rijksbeschermden monumenten minder geïnspecteerd. Er zijn vooral minder gebouwen en woonhuizen geïnspecteerd.

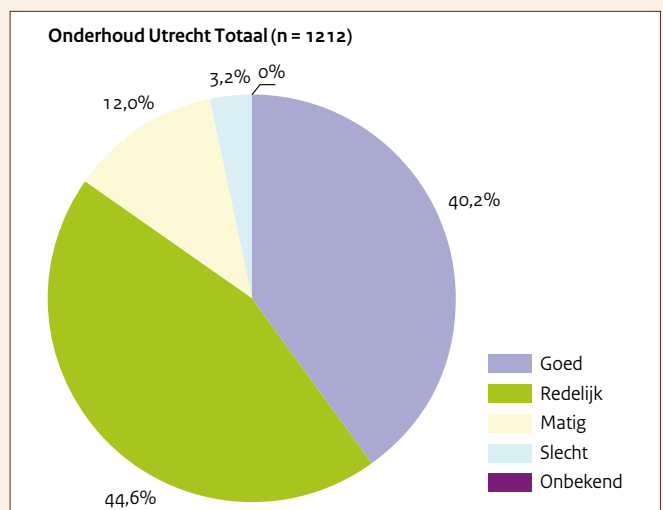
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	187	13,9%	11,8%
Verdedigingswerken	159	4,4%	5,0%
Kerkelijke gebouwen	218	63,3%	62,8%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	11	27,3%	45,5%
Gebouwen, woonhuizen	2.788	21,8%	13,6%
Delen van gebouwen, woonhuizen	3	33,3%	33,3%
Liefdadige instellingen	37	24,2%	29,7%
Agrarische gebouwen	630	8,8%	8,3%
Molens	43	11,6%	14,0%
Weg- en waterwerken	137	0,0%	0,0%
Horeca Instellingen	22	9,1%	18,2%
Kastelen	180	43,9%	43,3%
Losse objecten, niet eerder genoemd	845	2,9%	2,7%
Totaal	5.260	18,3%	13,8%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 254 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 471 rijksbeschermden monumenten.

Vergelijken we de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud in bijna 47% gelijk. Voor het casco geldt dat voor 87%. In ruim 14% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in 5% is die verminderd. De staat van het casco is in 5% van de gevallen verbeterd en in 8% van de gevallen verslechterd.

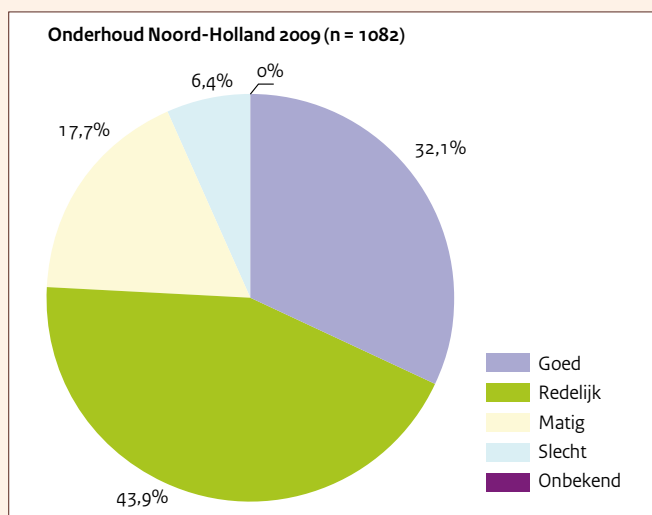
Totaal is in Utrecht de staat van het onderhoud voor bijna 85% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Het gemiddelde wordt gedrukt door het resultaat van de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten. Daarvan is het onderhoud in 82% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen, terwijl het aantal matig tot slecht onderhouden monumenten op 18% ligt. Dat is boven de gemiddelden over 2008 en 2009.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 1212 rijksbeschermden monumenten in de provincie Utrecht. Dat is bijna 87% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is dat een dekking van 23%.

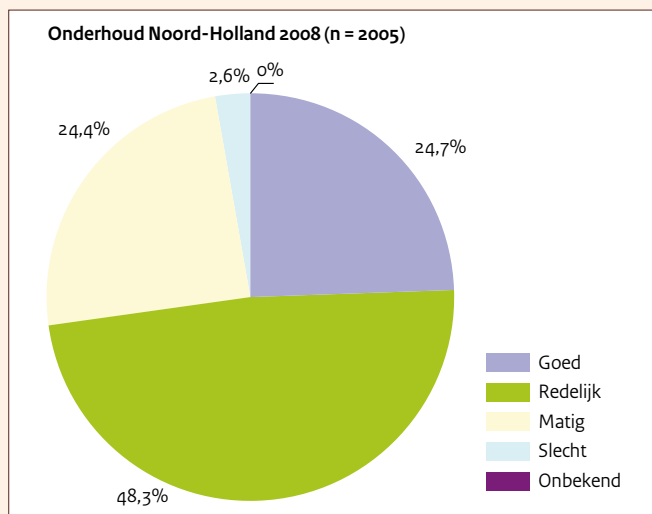

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	22	10	6	2	4	0
02 Verdedigingswerken	8	3	5	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	137	51	60	24	2	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	5	3	1	1	0	0
07 Liefdadige instellingen	11	7	3	1	0	0
08 Agrarische gebouwen	52	23	24	3	2	0
09 Molens	6	1	5	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	0	0	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	4	0	4	0	0	0
12 Kastelen	78	25	35	17	1	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	23	7	10	4	2	0
	346	140	153	52	11	0
		38%	44%	15%	3%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	378	108	210	44	16	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	0	1	0	0	0
	379	108	211	44	16	0
		28%	56%	12%	4%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	22	17	3	1	1	0
02 Verdedigingswerken	8	8	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	137	112	19	6	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	5	5	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	11	10	1	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	52	46	5	0	1	0
09 Molens	6	5	1	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	0	0	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	4	4	0	0	0	0
12 Kastelen	78	63	14	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	23	17	3	3	0	0
	346	287	46	11	2	0
		83%	13%	3%	1%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	378	346	31	1	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	379	347	31	1	0	0
		92%	8%	0%	0%	0%

Noord-Holland

In de provincie Noord-Holland is het onderhoud van 76% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een verbetering van 3% ten opzichte van de nulmeting. Het aantal in matige staat van onderhoud verkerende rijksbeschermden monumenten is eveneens verbeterd. De staat van het onderhoud in Noord-Holland in 2009 ligt wel beneden het landelijk gemiddelde.

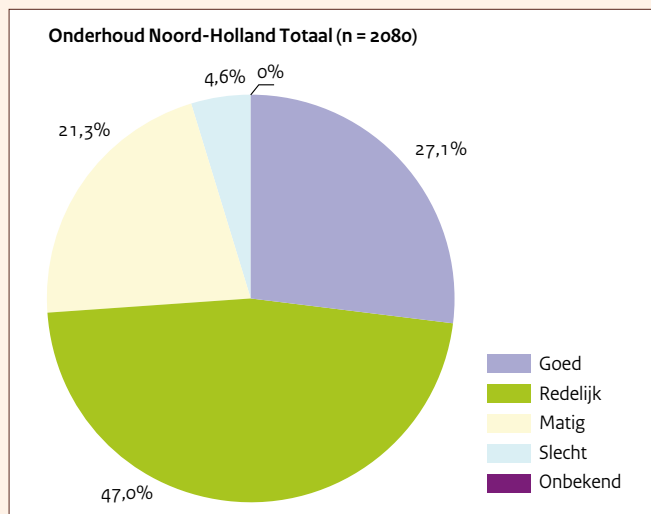
De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 bijna gehalveerd. Nagenoeg alle categorieën zijn in mindere mate vertegenwoordigd.

CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	350	25,4%	20,9%
Verdedigingswerken	150	4,7%	3,3%
Kerkelijke gebouwen	479	68,7%	61,4%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	26	0,0%	0,0%
Gebouwen, woonhuizen	10.972	12,4%	5,5%
Delen van gebouwen, woonhuizen	67	6,7%	0,0%
Liefdadige instellingen	120	33,9%	25,8%
Agrarische gebouwen	566	5,0%	2,8%
Molens	146	62,5%	21,9%
Weg- en waterwerken	174	1,7%	0,6%
Horeca Instellingen	48	36,2%	16,7%
Kastelen	88	25,9%	14,8%
Losse objecten, niet eerder genoemd	805	1,3%	0,9%
Totaal	13.991	14,4%	7,7%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 75 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 1007 rijksbeschermden monumenten. Vergelijken we de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud voor 59% gelijk. Voor het casco geldt dat voor bijna 72%. In ruim 22% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in bijna 19% is die verminderd. De staat van het casco is in ruim 16% van de gevallen verbeterd en in 12% van de gevallen verslechterd.

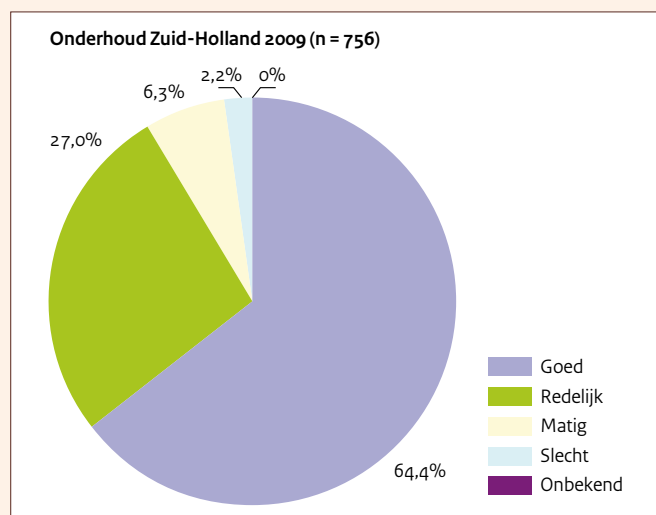
Totaal is in Noord-Holland de staat van het onderhoud voor 74% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Het resultaat van de 75 in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten blijft achter bij de overall resultaten. Voor 36% is het onderhoud van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten matig tot slecht.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 2080 rijksbeschermden monumenten in de provincie Noord-Holland. Dat is ruim 99% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is dat een dekking van bijna 15%.

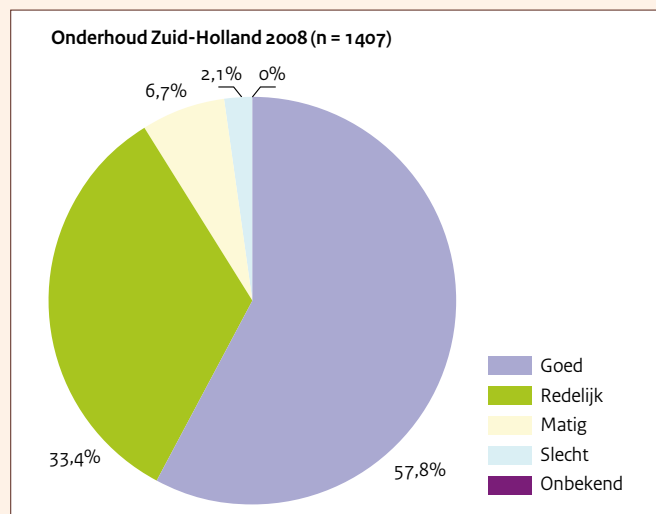

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	73	16	39	11	7	0
02 Verdedigingswerken	5	1	1	3	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	294	72	135	63	24	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	31	6	18	5	2	0
08 Agrarische gebouwen	16	6	6	2	2	0
09 Molens	32	1	17	12	2	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	1	0	0	0
11 Horeca Instellingen	8	0	8	0	0	0
12 Kastelen	13	1	4	6	2	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	7	1	3	3	0	0
	480	104	232	105	39	0
		22%	48%	22%	8%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	602	243	243	86	30	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	602	243	243	86	30	0
		40%	41%	14%	5%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	73	53	18	2	0	0
02 Verdedigingswerken	5	4	1	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	294	219	63	12	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	31	20	11	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	16	8	5	2	1	0
09 Molens	32	22	9	1	0	0
10 Weg- en waterwerken	1	1	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	8	8	0	0	0	0
12 Kastelen	13	9	3	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	7	2	4	1	0	0
	480	346	114	19	1	0
		72%	24%	4%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	602	527	62	9	4	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	602	527	62	9	4	0
		88%	10%	2%	0%	0%

Zuid-Holland

In de provincie Zuid-Holland is het onderhoud van ruim 91% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat cijfer is daarmee nagenoeg hetzelfde gebleven ten opzichte van de nulmeting in 2008. Met name het percentage in goede staat van onderhoud verkerende monumenten is gegroeid. De staat van het onderhoud in Zuid-Holland als geheel ligt boven het landelijk gemiddelde.

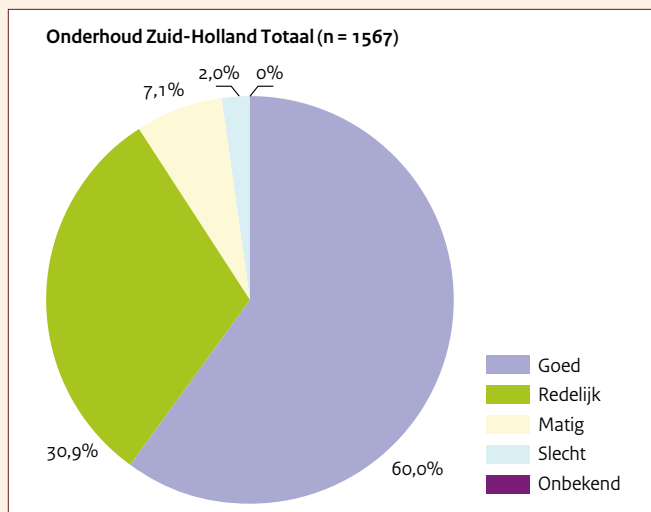
De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is voor 2009 met 7,3% gedaald. Er is dan ook bijna de helft minder geïnspecteerd. Het dekkingspercentage is voor bijna alle categorieën gedaald, behalve voor molens.

CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	281	41,2%	27,0%
Verdedigingswerken	119	12,6%	8,4%
Kerkelijke gebouwen	441	71,0%	59,0%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	16	18,8%	0,0%
Gebouwen, woonhuizen	5.943	11,8%	4,5%
Delen van gebouwen, woonhuizen	25	44,0%	28,0%
Liefdadige instellingen	115	44,0%	28,7%
Agrarische gebouwen	891	12,7%	4,0%
Molens	245	0,8%	9,4%
Weg- en waterwerken	239	3,9%	2,5%
Horeca Instellingen	13	46,2%	30,8%
Kastelen	117	37,1%	17,9%
Losse objecten, niet eerder genoemd	622	3,8%	1,8%
Totaal	9.067	15,6%	8,3%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 157 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 599 rijksbeschermd monumenten. Vergelijken we de rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud in ruim 64% gelijk. Voor het casco geldt dat voor 81%. In ruim 21% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in 15% is die verminderd. De staat van het casco is in ruim 13% van de gevallen verbeterd en in bijna 6% van de gevallen verslechterd.

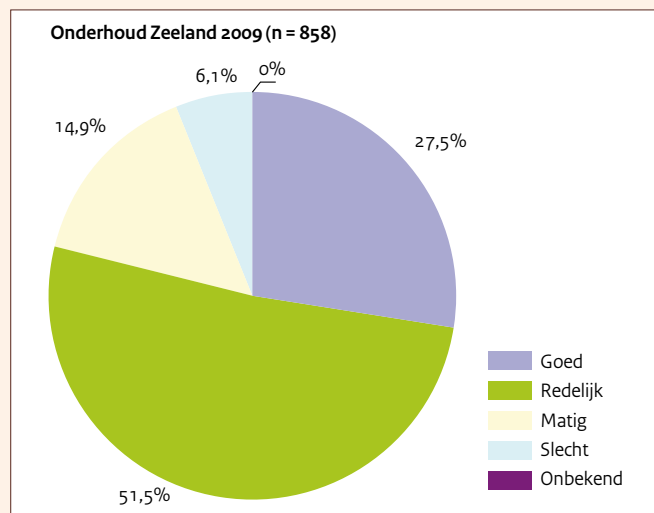
Totaal is in Zuid-Holland de staat van het onderhoud voor 91% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. Daarmee blijft het resultaat overall nagenoeg gelijk aan de metingen in 2008 en 2009. Het resultaat van de 157 in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten is weliswaar wat lager dan dit gemiddelde (86%), maar dat drukt het gemiddelde nauwelijks. Wel kan geconstateerd worden dat het aantal rijksbeschermd monumenten waarvan het onderhoud in slechte staat verkeert bij de nieuwe inspecties wat hoger is dan het gemiddelde over 2008 en 2009, namelijk 3,8%.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 1567 rijksbeschermd monumenten in de provincie Zuid-Holland. Dat is ruim 84% van alle geabonneerde rijksbeschermd monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is dat een dekking van ruim 17%.

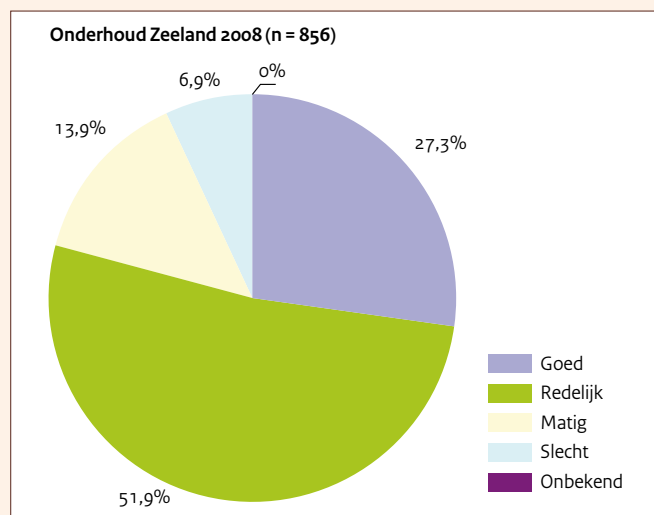

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	76	46	26	3	1	0
02 Verdedigingswerken	10	5	4	1	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	260	179	64	12	5	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	33	16	16	1	0	0
08 Agrarische gebouwen	36	14	15	6	1	0
09 Molens	23	21	0	1	1	0
10 Weg- en waterwerken	6	3	1	2	0	0
11 Horeca Instellingen	4	1	3	0	0	0
12 Kastelen	21	11	7	3	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	11	5	1	1	4	0
	480	301	137	30	12	0
		63%	28%	6%	3%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	269	183	63	18	5	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	7	3	4	0	0	0
	276	186	67	18	5	0
		67%	24%	7%	2%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	76	72	3	0	1	0
02 Verdedigingswerken	10	8	2	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	260	229	26	2	3	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	0	0	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	33	30	3	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	36	24	11	0	1	0
09 Molens	23	22	1	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	6	4	1	1	0	0
11 Horeca Instellingen	4	4	0	0	0	0
12 Kastelen	21	19	2	0	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	11	6	0	1	4	0
	480	418	49	4	9	0
		87%	10%	1%	2%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	269	236	31	2	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	7	7	0	0	0	0
	276	243	31	2	0	0
		88%	11%	1%	0%	0%

Zeeland

In de provincie Zeeland is het onderhoud van 79% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat percentage is daarmee hetzelfde gebleven ten opzichte van de nulmeting. De staat van het onderhoud in Zeeland ligt daarmee beneden het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 nagenoeg gelijk aan 2008. Er zijn wel wat meer gebouwen, woonhuizen en kerkelijke gebouwen geïnspecteerd.

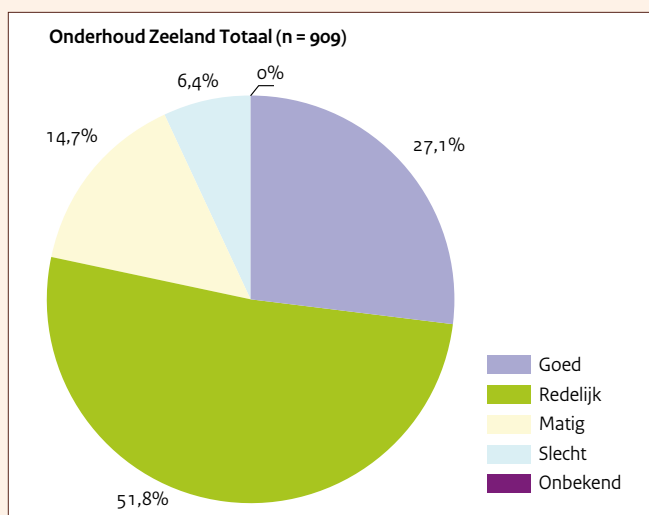
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	60	47,5%	30,0%
Verdedigingswerken	160	22,5%	23,1%
Kerkelijke gebouwen	188	83,0%	84,6%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	10	11,1%	10,0%
Gebouwen, woonhuizen	2.604	18,7%	19,6%
Delen van gebouwen, woonhuizen	25	12,0%	0,0%
Liefdadige instellingen	16	6,3%	18,8%
Agrarische gebouwen	244	16,7%	16,0%
Molens	86	70,9%	70,9%
Weg- en waterwerken	51	7,8%	2,0%
Horeca Instellingen	1	0,0%	0,0%
Kastelen	32	69,7%	56,3%
Losse objecten, niet eerder genoemd	164	8,7%	6,1%
Totaal	3.641	23,5%	23,6%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 53 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 805 rijksbeschermden monumenten. Vergelijken we de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud in bijna 89% gelijk. Voor het casco geldt dat voor ruim 94%. Voor bijna 5% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in bijna 7% is die verminderd. De staat van het casco is in 3% van de gevallen verbeterd en in 3% van de gevallen verslechterd.

Totaal is in Zeeland de staat van het onderhoud voor bijna 79% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Het resultaat van de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ligt wat de staat van onderhoud betreft op 83%. Dat is hoger dan het gemiddelde over 2008 en 2009.

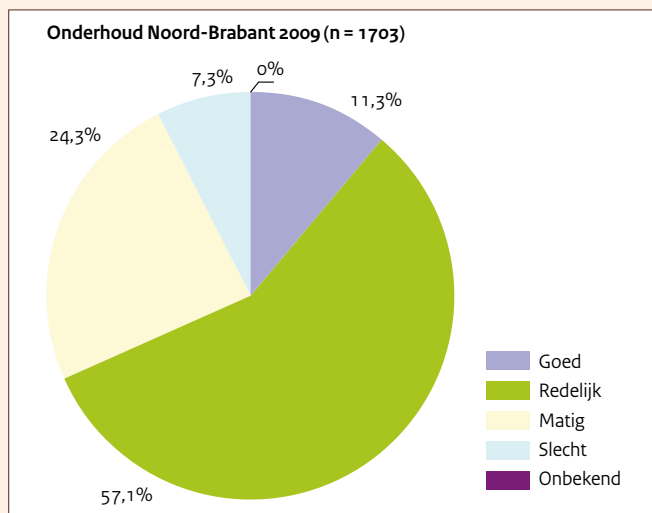
Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 909 rijksbeschermden monumenten in de provincie Zeeland. Dat is ruim 112% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in die provincie. Dat is dus meer dan het aantal abonnees dat de Monumentenwacht eind 2009 in de provincie Zeeland had. Dit wijst er mogelijk op dat in 2009 veel abonnementen zijn gemuteerd of dat er meerdere abonnementen per monument lopen.

Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie vertegenwoordigt het aantal van 909 een dekking van 25%.

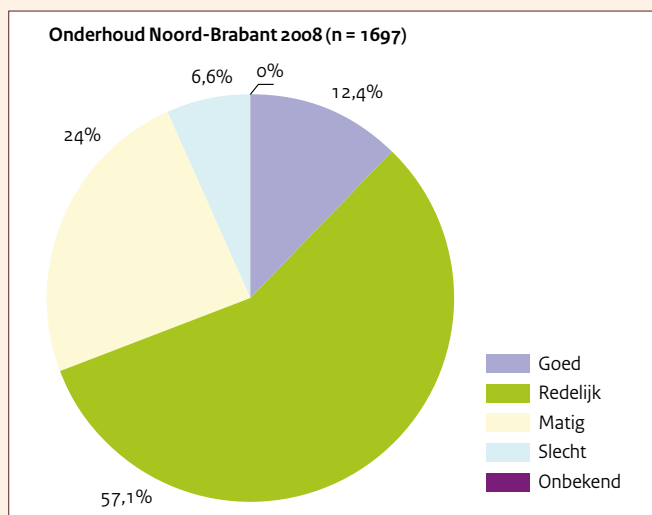

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	18	4	9	5	0	0
02 Verdedigingswerken	37	0	2	12	23	0
03 Kerkelijke gebouwen	159	43	82	27	7	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	1	0	1	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	3	0	3	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	39	4	17	16	2	0
09 Molens	61	20	24	13	4	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	0	1	0	0
11 Horeca Instellingen	0	0	0	0	0	0
12 Kastelen	18	7	10	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	10	7	2	0	1	0
	347	85	150	75	37	0
		24%	43%	22%	11%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	511	151	292	53	15	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	511	151	292	53	15	0
		30%	57%	10%	3%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	18	15	3	0	0	0
02 Verdedigingswerken	37	14	1	21	1	0
03 Kerkelijke gebouwen	159	121	28	8	2	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	1	1	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	3	3	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	39	14	22	1	2	0
09 Molens	61	43	14	3	1	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	1	0	0	0
11 Horeca Instellingen	0	0	0	0	0	0
12 Kastelen	18	17	1	0	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	10	9	0	0	1	0
	347	237	70	33	7	0
		68%	20%	10%	2%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	511	440	55	13	3	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	3	0	0	0	0
	511	440	55	13	3	0
		86%	11%	2%	1%	0%

Noord-Brabant

In de provincie Noord-Brabant is het onderhoud van ruim 68% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een vermindering ten opzichte van de nulmeting. De staat van het onderhoud in Noord-Brabant ligt daarmee beneden het landelijk gemiddelde.

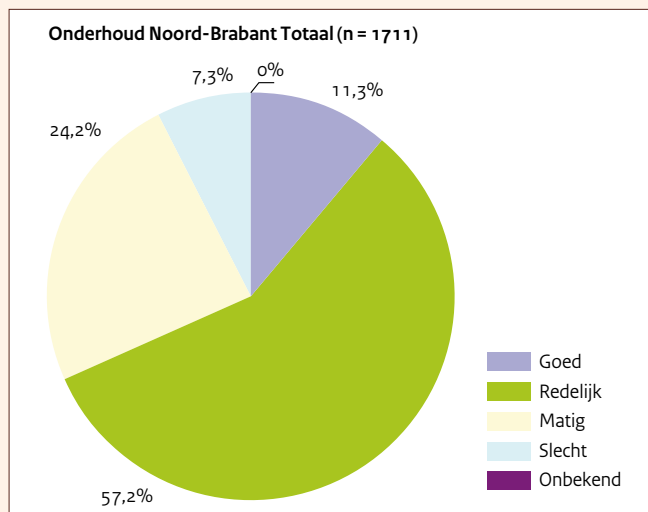
De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is voor 2009 0,4% hoger dan in 2008. Er zijn maar weinig nieuwe rijksbeschermden monumenten geïnspecteerd. Wat de afzonderlijke categorieën betreft zijn er geen opmerkelijke verschuivingen te zien.

CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	300	28,3%	28,3%
Verdedigingswerken	184	6,5%	6,5%
Kerkelijke gebouwen	744	71,6%	72,3%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	16	47,1%	50,0%
Gebouwen, woonhuizen	2.734	22,2%	23,0%
Delen van gebouwen, woonhuizen	8	11,1%	12,5%
Liefdadige instellingen	35	40,0%	42,9%
Agrarische gebouwen	829	21,7%	21,8%
Molens	139	79,1%	79,9%
Weg- en waterwerken	83	2,4%	1,2%
Horeca Instellingen	27	19,2%	18,5%
Kastelen	85	67,5%	65,9%
Losse objecten, niet eerder genoemd	640	9,6%	9,7%
Totaal	5.824	28,8%	29,2%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 32 rijksbeschermden monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 1671 rijksbeschermden monumenten. Vergelijken we de rijksbeschermden monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud in bijna 97% gelijk. Voor het casco geldt dat voor ruim 97%. Voor een heel klein deel is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in bijna 3% is die verminderd. De staat van het casco is in bijna 1% van de gevallen verbeterd en in bijna 2% van de gevallen verslechterd.

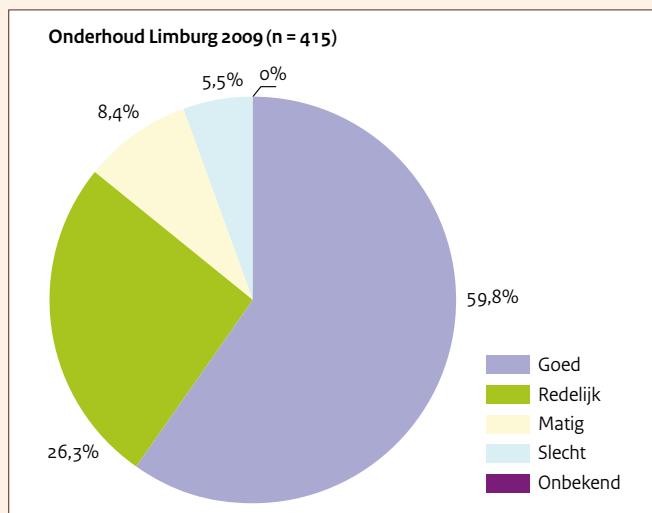
Totaal is in Noord-Brabant de staat van het onderhoud voor bijna 69% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen. Het resultaat van de 32 in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten legt nauwelijks gewicht in de schaal. Van dat aantal is de staat van onderhoud in bijna 63% van de geïnspecteerde rijksbeschermden monumenten redelijk tot goed te noemen, terwijl het aantal matig tot slecht onderhouden monumenten op 37% ligt. Dat is fors boven de gemiddelden van 2008 en 2009.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 1711 rijksbeschermden monumenten in de provincie Noord-Brabant. Dat is bijna 93% van alle geabonneerde rijksbeschermden monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermden monumenten in de provincie is dat een dekking van ruim 29%.

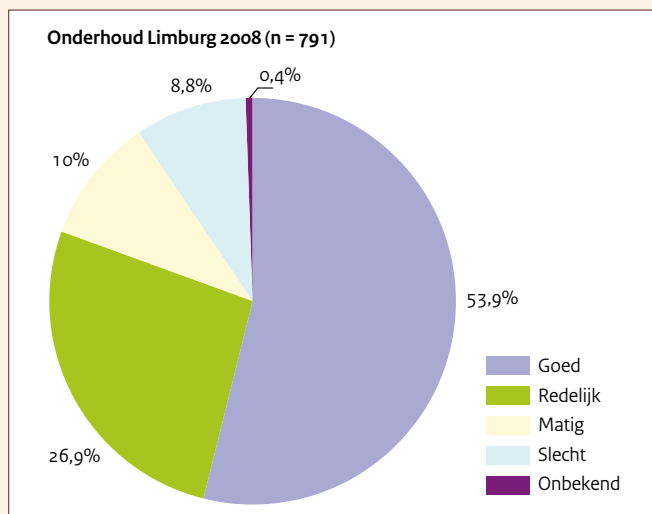

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	85	9	53	17	6	0
02 Verdedigingswerken	12	1	5	5	1	0
03 Kerkelijke gebouwen	538	53	307	141	37	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	8	0	6	2	0	0
07 Liefdadige instellingen	15	2	11	1	1	0
08 Agrarische gebouwen	181	30	99	43	9	0
09 Molens	111	10	52	35	14	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	0	1	0	0
11 Horeca Instellingen	5	0	1	3	1	0
12 Kastelen	56	6	22	22	6	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	62	7	28	16	11	0
	1.074	118	584	286	86	0
		11%	54%	27%	8%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	628	120	374	108	26	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	629	121	374	108	26	0
		19%	60%	17%	4%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	85	12	51	17	5	0
02 Verdedigingswerken	12	1	6	4	1	0
03 Kerkelijke gebouwen	538	75	277	159	27	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	8	0	5	3	0	0
07 Liefdadige instellingen	15	6	6	3	0	0
08 Agrarische gebouwen	181	39	95	39	8	0
09 Molens	111	8	51	36	16	0
10 Weg- en waterwerken	1	0	0	1	0	0
11 Horeca Instellingen	5	0	1	3	1	0
12 Kastelen	56	10	22	19	5	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	62	18	23	13	8	0
	1.074	169	537	297	71	0
		16%	50%	28%	6%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	628	120	374	108	26	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	1	1	0	0	0	0
	629	121	374	108	26	0
		19%	60%	17%	4%	0%

Limburg

In de provincie Limburg is het onderhoud van 86% van de geïnspecteerde monumenten redelijk tot goed te noemen. Dat is een stijging ten opzichte van de nulmeting in 2008 (abusievelijk is daar een percentage van 84% genoemd, terwijl dat 81% had moeten zijn). Het percentage in slechte staat verkerende rijksbeschermd monumenten is met 3,3% afgenomen. Daarmee ligt de staat van het onderhoud in Limburg boven het landelijk gemiddelde.

De dekking van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is voor 2009 nagenoeg gehalveerd. Er zijn weliswaar 90 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd, maar in totaal zijn er in Limburg minder rijksbeschermd monumenten geïnspecteerd in 2009.

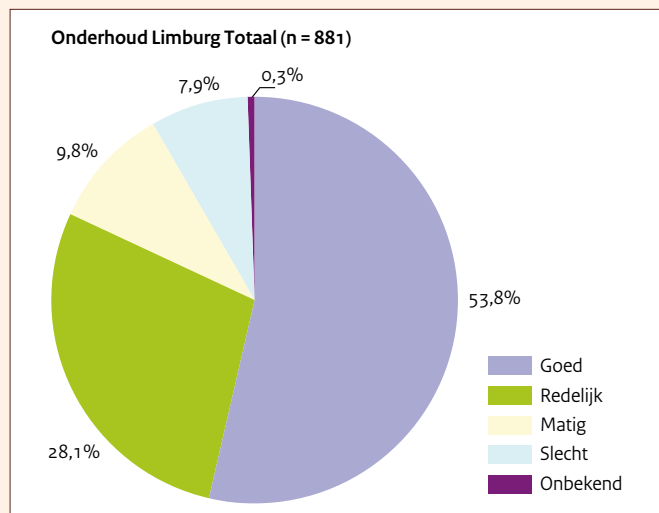
CBS	aantal rijksmon.	% 2008	% 2009
Openbare gebouwen	136	22,1%	3,7%
Verdedigingswerken	152	6,6%	2,0%
Kerkelijke gebouwen	575	48,4%	35,0%
Objecten in en delen van kerkelijke geb.	28	35,5%	25,0%
Gebouwen, woonhuizen	2.664	8,2%	3,1%
Delen van gebouwen, woonhuizen	13	0,0%	0,0%
Liefdadige instellingen	11	36,4%	9,1%
Agrarische gebouwen	995	12,0%	5,1%
Molens	116	24,1%	20,3%
Weg- en waterwerken	62	1,6%	0,0%
Horeca Instellingen	24	4,2%	4,2%
Kastelen	131	56,8%	22,9%
Losse objecten, niet eerder genoemd	444	2,7%	2,3%
Totaal	5.353	14,7%	7,8%

In 2009 zijn ten opzichte van het jaar daarvoor 90 rijksbeschermd monumenten nieuw geïnspecteerd. Nu er gegevens over 2008 en 2009 bekend zijn, kan een vergelijking worden gemaakt voor rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd. Dat geldt in totaal voor 325 rijksbeschermd monumenten.

Vergelijken we de rijksbeschermd monumenten die in beide jaren werden geïnspecteerd dan blijft de staat van onderhoud voor ruim 87% gelijk. Voor het casco geldt dat voor 98%. In bijna 8% is de staat van onderhoud van het geïnspecteerde monument verbeterd en in 5% is die verminderd. De staat van het casco is in bijna 2% van de gevallen verbeterd en in minder dan 1% van de gevallen verslechterd.

Totaal is in Limburg bijna 82% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. Van de in 2009 nieuw geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten is het onderhoud in ruim 84% van de geïnspecteerde rijksbeschermd monumenten redelijk tot goed te noemen. Het aantal matige tot slecht onderhouden monumenten ligt op bijna 16%. Dat is lager dan het gemiddelde over 2008 en 2009.

Wanneer gekeken wordt naar de totale stand van zaken voor beide jaren, dan hebben we nu gegevens van 881 rijksbeschermd monumenten in de provincie Limburg. Dat is ruim 65% van alle geabonneerde rijksbeschermd monumenten in die provincie. Ten opzichte van het totaal aantal rijksbeschermd monumenten in de provincie is dat een dekking van bijna 17%.

ONDERHOUD OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	5	3	1	1	0	0
02 Verdedigingswerken	3	1	2	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	201	132	43	18	8	1
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	7	6	1	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	1	1	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	51	20	18	4	9	0
09 Molens	24	14	7	3	0	0
10 Weg- en waterwerken	0	0	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	1	0	1	0	0	0
12 Kastelen	30	16	9	3	2	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	10	6	3	0	1	0
	333	199	85	29	20	0
		60%	25%	9%	6%	0%
ONDERHOUD GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	82	49	24	6	3	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	0
	82	49	24	6	3	0
		60%	29%	7%	4%	0%
CASCO OVERIGE CATEGORIEËN 2009						
CBS	Geïnspecteerd	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Onbekend
01 Openbare gebouwen	5	5	0	0	0	0
02 Verdedigingswerken	3	3	0	0	0	0
03 Kerkelijke gebouwen	201	192	9	0	0	0
04 Objecten in / delen van kerkelijke geb.	7	7	0	0	0	0
07 Liefdadige instellingen	1	1	0	0	0	0
08 Agrarische gebouwen	51	34	13	2	2	0
09 Molens	24	23	1	0	0	0
10 Weg- en waterwerken	0	0	0	0	0	0
11 Horeca Instellingen	1	1	0	0	0	0
12 Kastelen	30	27	2	1	0	0
13 Losse objecten, niet eerder genoemd	10	9	1	0	0	0
	333	302	26	3	2	0
		91%	8%	1%	0%	0%
CASCO GEBOUWEN-WOONHUIZEN 2009						
05 Gebouwen, woonhuizen	82	78	4	0	0	0
06 Delen van gebouwen, woonhuizen	0	0	0	0	0	4
	82	78	4	0	0	0
		95%	5%	0%	0%	2%

Bijlage B Beoordelingssystematiek Monumentenwacht

De staat van het gebouw erfgoed wordt door de Monumentenwacht als volgt geclassificeerd: Goed, Redelijk, Matig en Slecht. Waar die aanduidingen voor staan, wordt hieronder verklaard. Ook wordt ingegaan op de wijze waarop de aanduidingen in het veld gehanteerd worden.

B.1 Basis voor beoordelingssystematiek

De Monumentenwacht hanteert sinds haar oprichting een vierpuntsschaal als basis voor de conditiemetingen. Binnen die systematiek geeft de hoogste score het kwaliteitsbeeld: Goed. De laagste score geeft het kwaliteitsbeeld: Slecht. Daartussen liggen de scores Redelijk en Matig.

Beoordeling per bouwdeel

Bij een inspectie door de Monumentenwacht worden alle bouwdeelen apart beoordeeld, vaak per gevel of dakvlak. Bijvoorbeeld: voegwerk oostgevel > 'redelijk' of vensters noordgevel 1ste verdieping > 'goed'. Het kwaliteitsbeeld per onderdeel wordt vooral bepaald door de omvang van het gebrek in relatie met de vervangstermijn⁴. Uitgangspunt daarbij is:

- goed = gebrek komt incidenteel voor, < 2%;
- redelijk = gebrek komt plaatselijk voor, 2-10%;
- matig = gebrek komt regelmatig voor, 10-50%;
- slecht = gebrek komt algemeen voor, > 50%.

Indien een gebrek ernstig is, bijvoorbeeld doordat het structureel is en de stabiliteit van het casco in gevaar kan brengen, wordt dat in de samenvatting op het voorblad van het inspectierapport vermeld. Daar wordt tevens vermeld of er voldoende of onvoldoende onderhoud wordt uitgevoerd en hoe de onderhoudstoestand zich ontwikkelt, of deze vooruit gaat, gelijk blijft of achteruit gaat. De tabel met de beoordelingen per bouwdeel vormt de basis van een rapportage.

Overall beoordeling per gebouw

Los van de beoordeling per gebouwonderdeel wordt voor het gebouw als geheel een beoordeling gegeven voor: casco en onderhoudsstaat⁵. Die beoordeling vloeit logischerwijs voort uit de inspectie per bouwdeel maar is geen gewogen gemiddelde van de set beoordelingen.

Casco

Onder casco worden verstaan de dragende onderdelen en het omhulsel van een gebouw, bestaande uit dak, kappen met spantconstructies, balklagen en vloeren, gevels, dragende muren met wandopeningen, funderingen, kelders en gewelven. Bij een restauratie wordt hiertoe ook het binnenpleisterwerk, buitenafwerking, kozijnen, ramen en deuren gerekend.

Het kwaliteitsbeeld wordt omschreven in tabel B1, kwaliteit Casco.

Casco		
Goed	met normaal onderhoud bij te houden	
Redelijk	beperkt aantal onderdelen vereisen groot onderhoud	zoals: vensters, serres, goten, grote vlakken voegwerk
Matig	partiële restauratie is noodzakelijk	zoals: balklagen, vloeren, kappen, dakbedekking
Slecht	totale restauratie is noodzakelijk	

Tabel B1. Kwaliteit casco

Onderhoudsstaat

De onderhoudsstaat heeft enerzijds betrekking op de buitenkant van het gebouw om dit wind- en waterdicht te houden en anderzijds op alle monumentale onderdelen die aard- en nagelvast aan het gebouw zijn verbonden⁶.

Onderhoud heeft een relatief beperkte omvang en richt zich voornamelijk op het bijhouden en het herstel van onderdelen.

Onderhoudsstaat		gemiddelde investering vereist in komende 10 jaar ⁷ , % marktwaaarde
Goed (casco=goed)	kleine incidentele gebreken	1-1,25% per jaar
Redelijk	diverse kleine gebreken, enige onderhoudswerkzaamheden	1-1,25% per jaar
Matig	achterstallig onderhoud	3-5% per jaar tot max. 25% in 10 jaar
Slecht (casco=matig/slecht)	Veel achterstallig onderhoud, casco gaat achteruit	> 25% in 10 jaar

Tabel B2. Kwaliteit onderhoudsstaat

B.2 Gebruik van de systematiek in de praktijk

De overall beoordeling van casco en onderhoudsstaat is gebaseerd op het beeld dat bij de Monumentenwachters ontstaat na het uitvoeren van een complete inspectie van het monument. Inspecties worden meestal uitgevoerd door een ploeg die bestaat uit twee Monumentenwachters⁸.

Het referentiekader voor die beoordeling wordt enerzijds gevormd door de uitgangspunten zoals omschreven in het Inspectiehandboek, zie tabellen B1 en B2. Anderzijds wordt het gevormd door (interne) training en ervaring van de Monumentenwachters die de inspectie uitvoeren.

Een overall beoordeling is dus gebaseerd op het referentiekader van twee Monumentenwachters die in de betreffende provincie werkzaam zijn. Dat referentiekader heeft deels een collectief karakter (Inspectiehandboek) en deels een individueel karakter (kennis en ervaring).

Per provincie en tussen provincies onderling wordt in meer of mindere mate getracht alle beoordelingen zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. In 2004 (pilot), 2005 en 2006 hebben landelijke 'ijkronde' plaatsgevonden. Doel daarvan was de beoordelingen van de circa 55 ploegen die op dat moment in Nederland werkzaam waren zo goed mogelijk binnen de afgesproken bandbreedte⁹ te krijgen.

Regionale verschillen in onderhoudsstaat

De provinciale Monumentenwachters opereren zelfstandig. De uniforme basis ligt in de inspectiemethodiek. Aan de andere kant blijft het mensenwerk. Dat kan leiden tot enige verschillen tussen de provincies. Indien belang wordt gehecht aan de mogelijkheid om in de toekomst regionale verschillen in de onderhoudsstaat – en daarmee de restauratiebehoefte – in beeld te brengen, is het van belang dat met regelmaat de beoordelingen op elkaar worden afgestemd. Het collectieve referentiekader is daarin leidend.

Noten

- 4 K. Boeder, Inspectiehandboek, moduul 0.7, 2001, zie kwaliteitsbeelden rapportage en uitgewerkte kwaliteitsbeelden per moduul, die als onderlegger fungeren.
- 5 In de praktijk blijkt dit in het algemeen door Monumentenwachters te positief te worden ingeschat. K. Boeder, Inspectiehandboek, moduul 0.6, 2008.
- 6 Met dien verstande dat interieuronderdelen veelal niet meegenomen worden bij de inspectie.
- 7 Twee medewerkers van Monumentenwacht Nederland, waaronder de opsteller van het Inspectiehandboek, liepen daarbij met elke ploeg een dagdeel mee. De beoordelingen die de ploeg voor de verschillende onderdelen gaven, werd vervolgens besproken. Op basis van de opgedane ervaring vond een collectieve terugkoppeling plaats. Op dit moment is onduidelijk in welke mate er onderlinge afstemming plaatsvindt; alleen van de provincie Utrecht is bekend dat er nog afstemming onder leiding van externe adviseurs plaatsvindt.

- 8 Bij de meeste provincies zijn dit een 1e en 2e monumentenwachter. Voor de 1e monumentenwachter geldt naast minimaal drie jaar kennis en ervaring het diploma restauratiemedewerker, niveau 4.
- 9 Inmiddels worden rapporten steekproefsgewijs bekeken en beoordeeld. Leerpunten daaruit hebben al geleid tot aanscherping van de cursus uniforme rapportage. Daarnaast zijn er in Zuid- en Noord-Holland dagdelen georganiseerd waarbij rapporten werden beoordeeld en plenair besproken. Hetzelfde is ook in Zeeland gebeurd bij de implementatie van het inspectieprogramma. Binnen de inspectiemethodiek is ook bewust gekozen voor landelijke werkschrijvingen, die in de rapporten kunnen worden ingevoegd, juist om de beoordelingen (en taalgebruik) te uniformeren. Op de Landelijke Technische Dag in 2009 is dit een van de items geweest.

Bijlage C Onderhoudsgevoeligheid per CBS-categorie

In de Monitor 2009 is een overzicht opgenomen van de verschillende categorieën rijksbeschermden monumenten die zijn opgenomen in het monumentenregister. Deze zogenaamde CBS-categorieën zijn gebaseerd op de oorspronkelijke functie van de monumenten. Inmiddels wordt de indeling in de meeste presentaties van het monumentenbestand gebruikt, zo ook in de Monitor. Er zijn dertien categorieën aangewezen:

- 1 Openbare gebouwen
- 2 Verdedigingswerken
- 3 Kerkelijke gebouwen
- 4 Kerkelijke onderdelen of objecten
- 5 Gebouwen, woonhuizen
- 6 Delen van gebouwen of woonhuizen
- 7 Liefdadige instellingen
- 8 Agrarische gebouwen
- 9 Molens
- 10 Weg- en waterwerken
- 11 Horeca-instellingen
- 12 Kastelen, landhuizen e.d.
- 13 Losse objecten, e.d.

Per categorie en per provincie bestaan aanzienlijke verschillen in aantallen beschermde monumenten. Tabel C1 geeft hiervan een beeld (stand per 01-01-2010).

In de Monitor 2009 is per categorie een karakterisering gemaakt om te duiden wat er precies onder valt. In deze Monitor wordt ervoor gekozen om nader toe te lichten wat de onderhoudsgevoeligheid per categorie is. Die verschilt nogal per categorie. Kerken zijn door hun aard, materiaalgebruik en grootte veel onderhoudsgevoeliger dan bijvoorbeeld woonhuizen. Per categorie worden deze verschillen nader uiteengezet.

C.1 Openbare gebouwen

De categorie openbare gebouwen bevat objecten zoals overheidsgebouwen waaronder raadhuizen, stadhuisen, rechtbanken, waterschapshuizen en stadswagen. Ook vinden we in deze categorie gebouwen voor onderwijs en wetenschap (school- en universiteitsgebouwen), gebouwen voor gezondheidszorg en welzijn, kunst en cultuur. Bij dat laatste valt te denken aan musea, circus-theater Carré of de gebouwen in dierentuin Artis.

Veel van de openbare gebouwen moesten gezag uitstralen. Dit representatieve karakter komt tot uitdrukking in de architectuur en de toegepaste materialen. Zo zijn deze gebouwen vaak voorzien van decoratieve afwerkingen en is er frequent natuursteen toegepast. We zien bijvoorbeeld Namense steen aan het Maastrichtse stadhuis, Bentheimersteen aan het stadhuis van Amsterdam en

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Totaal
Groningen	87	14	250	13	1.238	10	26	459	90	107	21	24	208	2.547
Friesland	108	56	423	51	2.491	17	38	450	153	93	20	30	255	4.185
Drenthe	90	6	117	4	367	1	12	523	37	15	5	23	87	1.287
Overijssel	88	142	207	9	1.893	8	11	848	63	43	7	91	568	3.978
Flevoland	1	0	7	0	44	0	0	6	0	17	0	0	0	75
Gelderland	274	206	520	22	2.544	11	28	1.142	158	69	18	219	841	6.052
Utrecht	187	159	218	11	2.788	3	37	630	43	137	22	180	845	5.260
Noord-Holland	350	150	479	26	10.972	67	120	566	146	174	48	88	805	13.991
Zuid-Holland	281	119	441	16	5.943	25	115	891	245	239	13	117	622	9.067
Zeeland	60	160	188	10	2.604	25	16	244	86	51	1	32	164	3.641
Noord-Brabant	300	184	744	16	2.743	8	35	829	139	83	27	85	640	5.824
Limburg	136	152	575	28	2.664	13	11	995	118	62	24	131	444	5.353
Totaal	1.962	1.348	4.169	206	36.282	188	449	7.583	1.278	1.090	206	1.020	5.479	61.260

Tabel C1. Aantal van rijkswege beschermde monumenten per provincie.

Stadhuys Bergen op Zoom.

Oberkirchner in Leiden en Delft. Er is verschil in hardheid en slijt-
vastheid tussen de verschillende steensoorten. Vandaar dat er ver-
schil is in toepassing; het beeldhouwwerk op de stadhuizen is vaak
van een andere soort dan de rest van de gevel.

Het verval van natuursteen noemt men verwerking; ‘aangetast wor-
den door invloed van het weer’. Niet iedere steen van dezelfde soort
verweert in hetzelfde tempo. Er zijn allerlei fysische en chemische
factoren van invloed op dit proces. Ten eerste de kwaliteit van de
steen zelf, die wordt bepaald door de textuur en samenstelling. Ten
tweede maakt het uit of de steen vrij staat of dat deze deel uitmaakt
van een groter geheel. Dit is bepalend voor de mate waarin de steen
is blootgesteld aan externe invloeden. Door de warmte van de zon
zet de steen uit. Indringend water kan in de winterkou de steen
doen stukvriezen. Voortdurende luchtstroming zorgt voor erosie
van de steen. Een agressief milieu, ofwel een hoge zuurgraad, kan
kalksteen aantasten. Steen die langdurig nat is en weinig zon krijgt,
zal snel begroeid raken met algen en mossen. Korstmossen kun-
nen door zuurafscheiding marmer licht aantasten. Ook uitwerp-
selen van vleermuizen en duiven bevatten stoffen die de verwerking
kunnen versnellen. IJzeren doken die voor de onderlinge verbind-
ing zijn gebruikt, kunnen door roest uitzetten en de steen splijten.
Ook de bewerking van het oppervlak is van belang. Niet alleen voor
de verwerkingssnelheid, maar ook voor de architectuur.

Veel belangrijke gebouwen als stadhuizen zijn voorzien van leien
daken. Wanneer er schubvormige leien op het dak liggen, spreken
we van Rijndekking. Deze wijze van dekken is van oudsher veel
toegepast in het oosten en noorden van ons land, omdat schub-
vormige leien via de Rijn werden aangevoerd. Bij rechthoekige
leien, die veel in het zuiden en westen van ons land zijn toegepast,

Stadhuys Maastricht.

spreken we van Maasdekking. De kwaliteit van leien hangt samen
met fysische en chemische kenmerken als dikte, vlakheid, scha-
delijke insluitingen, afwerking van de kanten, wateropname/
vorstgevoeligheid en breuksterkte. Behalve door de kwaliteit van
de lei zelf wordt de duurzaamheid van een met natuurleien gedekt
dak sterk bepaald door het vakmanschap waarmee de leien zijn
aangebracht, de wijze van bevestigen en de onderliggende con-
structie. Bij Maasdekking wordt steeds dubbele dekking toegepast,
die er voor zorgt dat het dak zo goed als waterdicht blijft, ook als
er een lei wegvalt. Een dak met leien in Maasdekking is daarom
minder kwetsbaar en vraagt gemiddeld minder onderhoud dan
een dak met Rijndekking.

C.2 Verdedigingswerken

Onder verdedigingswerken vallen bouwwerken zoals schansen,
bastions, grachten, stadsmuren en –wallen, stadspoorten, kazer-
nes, forten, bunkers en andere werken ter verdediging van de stad
of het land. Veel van die verdedigingswerken bestaan doorgaans
uit metselwerk al dan niet afgewerkt met een cementpleister, brik-
kenbeton (zie verderop), gewapend beton en hardsteen in de vorm
van hoekblokken, duimblokken of sluitstenen. Gevelopeningen
zijn afgesloten met zwaar uitgevoerde houten of stalen luiken en
deuren. De robuuste bouwwerken zijn vaak deels bedekt met aarde
of omringd door water. Veel verdedigingswerken zijn in de loop
der tijd sterk begroeid geraakt; het rooien van bomen en struiken
wordt nogal eens op zijn beloop gelaten, mede doordat de groene
uitstraling wordt gewaardeerd. Veel objecten kennen door hun
situering, detaillering en onverwarmde gebruik een hoge vocht-
belasting, wat leidt tot specifieke problemen.

Kornwerderzand kazemat (MvH).

De toegepaste metsel- en voegmortels zijn vaak hard doordat ze bindmiddelrijk zijn en veel portlandcement en tras bevatten. Het hoge bindmiddelgehalte heeft op verschillende plaatsen geleid tot verhardingskrimpt en witte uitbloei. Te harde voegen kunnen loskomen wanneer er zettingen in het metselwerk optreden of door bevroering wanneer vocht tussen de voeg en de metselmortel dringt.

Het metselwerk heeft te lijden van vorst doordat het langdurig vochtig is, de objecten niet worden verwarmd en door hun ligging in het open veld sterk kunnen afkoelen. Bewegingen in het metselwerk door verzakkingen, gronddruk, vorst of het krimpen en zwellen door een fluctuerend vochtgehalte, leiden tot diverse problemen. Zo komen de bovenste lagen metselwerk, zogenaamde rollagen, los te liggen. Ook kunnen er scheuren ontstaan in borstweringen en komen boogvullingen of de harde pleisterlaag los. Boomwortels kunnen enorme krachten uitoefenen op het metselwerk en daardoor op zich ook weer scheurvorming veroorzaken. Door de scheurvorming dringt extra vocht binnen waardoor de situatie verder achteruit gaat.

Een bij forten veel voorkomende en vaak grootschalige schade is het losscheuren van grote schillen metselwerk. Belangrijkste oorzaak hiervoor is het verschil in temperatuur tussen de door de zon beschenen buitenschil en het koelere achterliggende massieve metselwerk. De thermische spanningen kunnen zo hoog oplopen dat de buitenste halfsteens schil kan losscheuren. Ook kunnen verticale scheuren ontstaan in lange muren doordat thermische uitzettingsvoegen (dilataties) nog niet gebruikelijk waren in de bouwtijd. Scheurvorming wordt ook veroorzaakt door verzakende funderingen of verschillen in bouwfasen of bouwwijzen.

Brikkenbeton is een ongewapende betonsoort die bestaat uit tras en kalk met als toeslagmateriaal gebroken baksteenpuin. Deze betonsoort is gevoelig voor witte uitbloei van mortelbestanddelen en het loslaten van pleisterlagen. Ook solide ogende betonconstructies kunnen onderhoudsgevoelig zijn door water dat via scheuren kan indringen. In massieve betonconstructies kunnen

Naarden bastion Katten.

tijdens de bouw scheuren zijn ontstaan door de sterke warmteontwikkeling die ontstaat bij de verharding van grote volumes cementbeton. Bij toepassing van bepaalde bindmiddelen en toeslagstoffen kan het zelfs leiden tot zwellende zoutverbindingen, die het beton uit elkaar drukken. Het veroorzaakt een patroon van evenwijdige en haaks op elkaar staande scheuren waaruit witte reactieproducten komen.

Ook het in veel verdedigingswerken toegepaste hardsteen is onderhoudsgevoelig. De natuursteen bevat van nature brandlagen en steken, haaks op elkaar staande scheuren. Onderdelen die steken bevatten zullen geleidelijk uit elkaar vallen. Brandlagen bestaan uit organische stoffen die water kunnen opnemen wat leidt tot versnelde verwerking.

C.3 Kerkelijke gebouwen

Kerken vragen door hun aantal en omvang veel onderhoud en restauratie. De rijke decoratie van exterieur en interieur en de specifieke materiaaltoepassingen dragen daaraan bij. Ook achterstallig onderhoud en incidenteel gebruik van een kerk doen dat; lekkage of aantasting door insecten kunnen lange tijd onopgemerkt blijven waardoor omvangrijke schade kan ontstaan. Geprofileerde bakstenen en natuursteen beeldhouwwerk zijn beeldbepalend en waardevol en vergen extra aandacht.

Glas-in-lood is een even sierlijk en herkenbaar als kwetsbaar element in de buitengevel van kerkelijke gebouwen. Naast vandalisme is het onderhevig aan chemische aantasting door vocht, aan mechanische aantasting door wind en aan natuurlijke veroudering. Zo zakt het van nature zachte loodnet om de glazen ruitjes geleidelijk uit en scheurt het; ook de waterafdichting tussen glas en lood is aan slijtage onderhevig. Het uitnemen van de panelen voor het uitvoeren van herstelwerkzaamheden gaat onvermijdelijk gepaard met bijkomende schade. De bak- of natuurstenen verticale stijlen van grote kerkvensters worden onderling en met de

Hervormde kerk Schagen loodbekleding.

Schalkwijk St Michaelskerk.

glas-in-lood panelen verbonden door brugijzers die gevoelig zijn voor roestvorming. Roest drukt omliggend materiaal langzaam kapot. Instandhouding van met name gebrandschilderd glas-in-lood vraagt soms om het aanbrengen van beschermende voorzetbeglazing.

Voor de beleving en waardering van een kerkelijk gebouw zijn ook de afwerkingen in het interieur sterk bepalend. De witte of kleurrijke afwerkingen op de binnenmuren zijn onderhoudsgevoelig. Achter de dunne pleisterlaag gaan veel problemen schuil. De massieve muren van dergelijke gebouwen zijn vaak vochtig. De levensduur van een pleisterlaag wordt sterk verkort door zouten die met vocht mee naar het oppervlak worden gevoerd. Zouten drukken de afwerkingen zoals kalkpleister uit elkaar. Zoutschade leidt bij bijna elk kerkelijk gebouw tot een steeds terugkerende kostenpost.

Vocht speelt ook een rol bij de aantasting van houten bouwdelen en kapconstructies. Door lekkage of condensatie van waterdamp kan het hout plaatselijk te vochtig worden; hout wordt dan gevoelig voor aantasting door schimmels. Zeker op plaatsen waar hout niet goed kan drogen, bijvoorbeeld bij balkkoppen in metselwerk, kan het hout langdurig nat zijn en gaan rotten. Ook de kapvoet blijkt een kwetsbare plaats waar bijvoorbeeld een lekkende dakgoot de oorzaak kan zijn van omvangrijke houtaantasting. Het eiken- of grenenhout van kappen kan ook worden aangetast door insecten. Wanneer het hout is verzwakt door schimmels is het gevoeliger voor aantasting door houtworm en bonte knaagkever. Kapconstructies van naaldhout dat jonger is dan honderd jaar zijn gevoelig voor aantasting door de huisboktor.

C.4 Kerkelijke onderdelen of objecten

Deze categorie betreft veelal onderdelen van een kerkelijk gebouw, zoals orgels. Een monumentaal orgel vraagt om intensief onderhoud doordat het als gebruiksinstrument permanent onderhevig is aan slijtage. Die slijtage is het gevolg van het gebruik waarbij de duizenden fijne mechanische onderdelen vanuit de toetsen in beweging worden gebracht om uiteindelijk lucht in de pijpen te kunnen laten stromen.

Als muziekinstrument dient het orgel regelmatig te worden onderhouden en bijgesteld. Het pijpwerk is voor het grootste deel gemaakt van metaal, dat door temperatuurschommelingen kan uitzetten en krimpen. Een doorsnee orgel heeft al gauw duizend of meer orgelpijpen, grotere orgels zelfs meer dan drieduizend, variërend in lengte van enkele millimeters tot pijplengtes tot negen meter.

Een toenemend aantal kerkelijke gebouwen wordt multifunctioneel gebruikt. Dergelijk gebruik leidt vaak tot een sterker schommelend binnenklimaat. Een historisch orgel is erg gevoelig voor wisselingen in temperatuur en luchtvochtigheid. Zo hebben variaties in temperatuur nadelige gevolgen voor de stemming.

Orgel Bovenkerk te Kampen.

Om de pijpen goed te kunnen laten klinken moet er onder alle omstandigheden sprake zijn van een winddicht systeem. De balgen die voor de luchtdruk zorgen, de windkanalen die de wind naar de windladen leiden en de windladen zelf, die de wind verdelen naar de verschillende rijen pijpen (registers) zijn vervaardigd uit hout. Een wisselende luchtvochtigheid heeft nadelige gevolgen voor deze houten onderdelen. Vooral in de windladen bevinden zich houten afdekkingen met een dikte van slechts enkele millimeters die zeer gevoelig zijn voor krimp.

De bespeling van een orgel is een noodzakelijk middel om het instrument in stand te houden. Enerzijds om de onderhoudstoestand te monitoren en anderzijds om de 'klankprestatie' te leveren als onderdeel van de monumentale waarde. De klankuitstraling van het instrument is gekoppeld aan de akoestische omstandigheden in de ruimte waar het instrument is opgesteld. Wijzigingen in de akoestiek hebben grote gevolgen voor de beleving van de orgelklank en de monumentale waarden van het instrument.

C.5 Gebouwen, woonhuizen

De categorie met de meeste objecten is die van de gebouwen en woonhuizen. Bijna 60% van alle rijksbeschermden monumenten valt binnen deze categorie. Het grootste deel van de monumenten in deze categorie bestaat uit woonhuizen. Bij de overige gebouwen valt te denken aan combinaties van wonen en werken of wonen en winkels. Ook warenhuizen, handels- en kantoorgebouwen, gebouwen gerelateerd aan nijverheid, industrie, bedrijf en opslag en dergelijke vallen onder deze categorie.

Een goed voorbeeld van de objecten in deze categorie zijn de grachtenpanden in de oude binnensteden, maar er zijn ook vele andere monumentale woonhuizen. Woonhuizen worden relatief vaak verbouwd, niet alleen omdat de eigenaren maar ook hun woonwensen veranderen. In bijna alle woonhuizen is inmiddels centrale verwarming aangelegd. Om het comfort nog verder te verbeteren en om energiekosten te besparen zijn en worden monumenten geïsoleerd. Dat betekent vaak wijzigingen in de opbouw van dak, vloeren en gevels.

Woonhuizen zoals grachtenpanden worden gekenmerkt door bakstenen gevels en houten vensters. Problemen met metselwerk kunnen ontstaan door zoutbelasting, vochtintreding en vorstschade, zettingsverschijnselen, mechanische oorzaken of roestende ankers en lateien in de gevel. Ook eerder herstel kan schade veroorzaken als daarvoor bijvoorbeeld geen stenen zijn gebruikt die qua hardheid en vochtdichtheid zijn afgestemd op het omlig-

Grachtenpanden.

Combinatie van staal en beton in de voormalige Essencefabriek te Zaandam die tegenwoordig wordt bewoond.

gende werk. Voegwerk wordt in de loop der jaren aangetast door weers- en milieu-invloeden. Door zure bestanddelen in regenwater kan het bindmiddel uit de voegmortel spoelen, zodat de voeg zacht en poreus wordt.

Specifiek voor deze categorie is ook de grote vertegenwoordiging van de jongere bouwkunst. Veel gebouwtypen die in de jaren 1890-1940 opkwamen, zijn ondergebracht in deze categorie. Dat geldt bijvoorbeeld voor de warenhuizen, handels- en kantoorgebouwen en de industriegebouwen. Typerend voor de jongere bouwkunst en vooral ook bij industriegebouwen is het gebruik van beton en stalen kozijnen. Karakteristiek voor de stalen kozijnen en van groot belang voor het totale gevelbeeld, is de ranke profilering. Schade aan stalen kozijnen doet zich voor in de vorm van corrosie, kromtrekken en uitzakken. Corrosie wordt veroorzaakt door een combinatie van vocht (regen- of condenswater) en zuurstof, die inwerkt op het ijzer. Het ontstaat op plekken waar de verf is verdwenen door slijtage of achterstallig onderhoud of daar waar langdurig water blijft staan. Uit- of scheefzakken van draaiende delen hangt meestal samen met slijtage van scharnieren.

Ook gewapend beton, hoe sterk ook, kent zijn zwakke punten. Het belangrijkste schademechanisme voor gewapend beton is het roesten van de wapening. Dit wordt in de praktijk ook wel 'betonrot' genoemd. Doordat het ijzer uitzet, wordt het beton kapot gedrukt. Hierdoor kan er makkelijker vocht binnendringen, waardoor het degradatieproces versnelt. Ook scheurvorming geeft problemen. Zeker bij oudere betonconstructies die vaak één geheel vormen. Scheuren kunnen ontstaan door thermische werking, uitdrogingskrimp kort na de bouw, kruip en (mechanische) overbelasting. Oude betonconstructies zijn vaak kwetsbaar door hun minimale afmetingen (dunne vloeren) en doordat er weinig dekking op de wapening zit. Ook laat de kwaliteit van het beton vaak te wensen over doordat het ongelijkmatig gestort is waardoor er grindnesten kunnen voorkomen.

C.6 Delen van gebouwen of woonhuizen

Naast complete bouwwerken worden ook kleinere onderdelen van woonhuizen en gebouwen beschermd zoals gevelelementen en poortjes. Ook objecten als theekoepels, achterhuizen en dergelijke komen voor in deze categorie. De diversiteit aan gebruikte materialen en toepassingen aan deze gebouwen of onderdelen is groot. Vaak zijn gebouwen of bouwdelen van binnen en buiten rijk gedecoreerd door middel van schilderwerk. Het schilderwerk heeft naast de decoratieve functie vooral ook een beschermende werking voor het onderliggende materiaal. Het type-verfen de onderhoudsintensiviteit dat wordt gehanteerd is van invloed op de conditie van het onderliggende materiaal. Buiten wordt de verflaag in zijn samenhang aangetast door weersinvloeden, zoals zonlicht en regen. Binnen kunnen vocht en warmtebronnen zorgen voor aantasting.

Dit poortje bij Beursstraat 41 in Vlissingen is beschermd als deel van een gebouw of woonhuis. Het poortje zelf is niet geschilderd, maar de gevel is wel van een afwerklaag voorzien.

Bij een dampdicht verfsysteem heeft het niet onderhouden van het schilderwerk, scheurvorming in de verflaag tot gevolg. Deze scheurvorming zorgt op zijn beurt voor vochtschade aan het achterliggende materiaal.

De decoratieve afwerking van het schilderwerk is meestal een onlosmakelijk onderdeel van de architectuurstijl waarin de bouwwerken zijn ontworpen. Veranderende inzichten, geldgebrek en andere redenen kunnen het originele schilderwerk doen verdwijnen. In zo'n geval kan historisch kleurenonderzoek inzicht geven in de originele kleur en verfsamenstelling. Restauratie en onderhoud van de schildering kan bijdragen aan de monumentwaarde van het geheel of delen van het gebouw.

C.7 Liefdadige instellingen

Hofjes, weeshuizen, gasthuizen, armenhuizen en pesthuizen zijn enkele voorbeelden van objecten die in deze categorie voorkomen. Onder de jongere monumenten met meer hedendaagse functies vallen bijvoorbeeld ziekenhuizen, sanatoria of bejaarden- en verzorgingshuizen. Kenmerkend voor deze categorie –en typisch Nederlands- zijn de hofjes. Een hofje is een binnenplaats of -tuin met daar omheen een aantal, meestal kleine woningen. Vaak was het hofje bestemd voor de huisvesting van arme bejaarden. Voor de hedendaagse bewoning zijn vaak twee woninkjes tot één samengevoegd. Daarbij is vaak een deel van de ramen en deuren buiten gebruik geraakt en is de buitenschil geïsoleerd. Mede daardoor is er vaak onvoldoende ventilatie. Ook al zijn gevels en dak waterdicht en wordt vocht van buitenaf geweerd, ook binnenshuis wordt vocht geproduceerd. Door ventilatie kunnen vochtproblemen voorkomen worden. Het volledig afdichten van kieren in kappen, rond kozijnen en beschietingen kan de noodzakelijke ventilatie van het histori-

Hofje Edam.

Leiden, Samuel de Zee hofje.

sche houtwerk belemmeren, waardoor er binnen enkele jaren houtrot optreedt in de soms eeuwenoude constructies. Condens op de ramen kan aantasting van het kozijnhout tot gevolg hebben.

Hofjes zijn meestal opgebouwd uit traditionele materialen: bakstenen muren, houten kozijnen en deuren en met pannen gedekte daken. Een traditioneel hellend dak bestaat uit de dakconstructie (gordingen/spanten) waarop eventueel dakbeschot is aangebracht. Daarop liggen de panlatten waarop de dakpannen zijn gelegd. Dakpannen zijn gemaakt van gebakken klei en bestaan in verschillende vormen. Naast de bekende rode pannen komen blauwe, gesmoorde en verglaasde pannen voor. Het onderhoud van zo'n pannendak bestaat in eerste instantie uit regelmatige inspectie. Technische gebreken aan de kap kunnen ervoor zorgen dat de dakbedekking minder sluitend ligt. Afgewaaid pannen, versleten nokken en slechte of versleten randaansluitingen kunnen lekkage tot gevolg hebben. Een snelle signalering van dergelijke gebreken kan veel vervolgschade voorkomen. Dakdoorbrekingen voor bijvoorbeeld dakramen, ventilatie- en rookgasafvoerkanalen zijn kwetsbare plekken. De dakpannen zelf hebben het eind van hun levensduur bereikt als ze te poreus worden, afschilferen of niet meer goed liggen door breuk.

C.8 Agrarische gebouwen

Met meer dan 12% vormen de agrarische gebouwen qua volume de tweede categorie in het rijksbeschermde monumentenregister. De categorie bevat vooral boerderijen, schuren, schaapskooien en andere aanverwante gebouwen die voor het uitoefenen van het boerenbedrijf gebruikt worden.

Boerderijtypen verschillen per regio. Denk aan de Noord-Hollandse stolph, de Friese kop-hals-rompboerderij of de Limburgse carréhoeve. De toegepaste materialen zijn echter veelal hetzelfde, waardoor de onderhoudsproblematiek landelijk gezien vergelijkbaar is. Door strengere eisen op het gebied van arbeidsomstandigheden of hygiëne en door steeds grotere machines, voldoen veel oude schuren vaak niet meer aan de huidige eisen van de bedrijfsvoering. Daarom worden nieuwe schuren bijgebouwd en worden de oude (houten) schuren soms verwaarloosd. Ook bijgebouwtjes op het erf zoals bakhuisjes en varkenscotten functioneren vaak niet meer. Mede daardoor is bij deze categorie relatief veel sprake van achterstallig onderhoud.

Het woonhuisdeel van een boerderij is meestal opgetrokken in baksteen terwijl het bedrijfsgedeelte vaak (gedeeltelijk) met hout is bekleed en de grote daken met riet of pannen gedekt. Vaak is er halfsteens metselwerk toegepast waardoor vochtdoorslag of optrekkend vocht optreden. Ook is er vooral in de stallen aantasting door zouten (uit de urine van de daar gestalde dieren) waardoor regelmatig onderhoud noodzakelijk is aan metsel-, voeg-, en pleisterwerk. Sommige boerderijen zijn nog voorzien van beto-

gelde kamers. Ook deze tegelwanden hebben vaak te lijden van schade door zouten in het achterliggende metselwerk.

Belangrijke onderdelen van veel boerderijen zijn de houten (kap) constructies. Deze kunnen van hoge ouderdom zijn en soms indrukwekkende afmetingen hebben. Regelmatige inspectie van het hout is van belang om aantasting door insecten en schimmels te voorkomen.

Ook rieten daken zijn kenmerkend voor veel agrarische gebouwen. De kwaliteit van riet en de behandeling van het materiaal vanaf de oogst tot aan het gebruik als dakbedekking, beïnvloeden in belangrijke mate de duurzaamheid van rieten daken. Een rieten dak kan onder gunstige omstandigheden tachtig jaar oud worden. Tegenwoordig is die levensduur vaak korter omdat de rieten kap minder kan ventileren door het gebruik van isolatie en 'schroefdaken'. Dit hangt meestal samen met de wijze van gebruik van de ruimten onder het dak. Een dak dat lang vochtig is of onder de bomen ligt, zal eerder met mos begroeid raken.

Boerderij De Witte Pauw bij Borsele. De schuur met grote rieten kap is van ver herkenbaar.

Van invloed zijn verder ook de hellingshoek waaronder het gebonden is, de lengte van het dakschild, de dikte van het rietdek, de kwaliteit van het riet zelf, de onderconstructie, het bindmateriaal en de toegepaste bindtechniek. De meest voorkomende aantasters van riet zijn zachtrotschimmels en ultraviolet licht. Ook calamiteiten zoals storm en brand kunnen een abrupt einde maken aan een rieten dak.

C.9 Molens

Nederland kent iets meer dan 1.200 nog werkende molens van uiteenlopende aard. Daarvan is het merendeel beschermd en opgenomen onder deze categorie. Molens werden gebouwd als werktuigen voor het malen van graan, het wegpompen van water uit polders of droogmakerijen, voor het zagen van hout, slaan van plantaardige olie, de fabricage van papier, het malen van krijt, verfstoffen, specerijen, snuiftabak, tras, eek, het vollen van wol, enzovoorts. De door wind of water aangedreven molen als gebouw – er bestaat nog maar een enkele rosmolen die door een dier werd aangedreven – kunnen we verdelen in het staande werk (statisch) en het gaande werk (dynamisch). Het staande werk is uitgevoerd in hout of baksteen of een combinatie daarvan. Het houten staande werk is meestal gedekt met riet of beplanking en soms met

Molen IJzendijke.

dakleer, leien of schaliën. Het gaande werk is in Nederlandse molens grotendeels uitgevoerd in hout.

Ook al is het staande werk van een molen in feite statisch, de functie van de molen zorgt er voor dat het toch een dynamisch gebouw is. Een draaiende of malende molen beweegt in zijn geheel. De uit steen opgebouwde molens krijgen hierdoor soms last van scheurvorming in het metselwerk wat vervolgens kan lijden tot lekkage en schade aan de constructie. De koppen van de vele houten zolderbalken kunnen gaan rotten als ze niet goed drogen doordat ze zijn ingebed in het metselwerk.

Slecht uitgevoerde funderingen of een daling van het waterpeil en het inklinken van de grond kunnen ervoor zorgen dat de fundering bloot komt te liggen. Dat leidt bij poldermolens dikwijls tot verzakking van de molen en scheuring van de waterlopen die nodig zijn voor de aan- en afvoer van het overtollige polderwater. Vooral windmolens zijn gecompliceerde bouwwerken met aan de buitenkant veel uitstekende en losse onderdelen. Daarbij moet gedacht worden aan de wieken, de stelling en de balkconstructies om de molen naar de wind te draaien. Die onderdelen vergen veel onderhoud in de vorm van schilderwerk. Meer dan bij statische monumenten zoals woonhuizen. De onderhoudskosten zijn navenant hoger doordat onderdelen moeilijk te bereiken zijn en de veiligheidseisen voor bijvoorbeeld onderhoudswerken op hoogte strenger worden.

Molen IJzendijke.

Het gaande werk in een molen, het mechanisme van wielen, kamraderen, assen en spillen en het specifieke maalwerk, is altijd aan slijtage en onderhoud onderhevig. Hoewel voor diverse onderdelen verschillende soorten hout gebruikt worden, komt aantasting door houtworm, bonte knaagkever en boktor vaak op zowel statische als dynamische plekken in de molens voor.

Aantasting van houtconstructies door schimmels komt vooral voor op de plekken waar assen en bedieningsmechanieken van buiten de molen in gaan. Voorbeelden daarvan zijn de bedieningsboom van de molenrem (de vang), de bovenas van de wieken aan verbonden zijn, de waterassen van de schepraderen bij poldermolens en luiken in het lijf of in de kap.

Karakteristiek bij windmolens zijn natuurlijk de molenwieken met alle toebehoren en bij watermolens de houten waterraderen. Deze zijn continu onderhevig aan krachten van buitenaf en de weersinvloeden. Deze onderdelen vragen dan ook intensief onderhoud.

C.10 Weg- en waterwerken

Bruggen en sluizen vormen een herkenbare groep bouwwerken in en om het water. Doorgaans zijn ze opgebouwd uit massief metselwerk, geklonken ijzeren constructiedelen, beton en in mindere mate hout voor bijvoorbeeld brugdek, sluisdeuren en remmingwerk. Restauratie komt vaak voort uit achterstallig onderhoud. Bij deze utilitaire monumenten zijn uitstraling en onderhoud vaak ondergeschikt aan het gebruik. Door hun situering is het uitvoeren van onderhoud extra belangrijk, maar ook lastig. Het uitvoeren van onderhoud vraagt vaak extra maatregelen met het oog op bereikbaarheid, milieu en het tijdelijk buiten bedrijf stellen. Historische ijzerconstructies zijn opgebouwd uit veel kleinere delen, zoals platen, hoekprofielen en strips, die onderling zijn verbonden met klinknagels. Deze samengestelde constructies houden met hun vele randen en spleten veel water en vervuiling vast, wat leidt tot versneld roesten. De roestvorming wordt versterkt door het gebruik van dooizouten. Het schilderen van der-

Dordrecht, Mazelaarsbrug onderzijde.

gelijke constructies, met veel moeilijk bereikbare hoekjes, is arbeidsintensief.

Ook de wisselende kwaliteit en slechtere mechanische eigenschappen van oude ijzersoorten kunnen bijdragen aan een hogere onderhoudsgevoeligheid. Bovendien wordt de uitvoering van herstelwerkzaamheden bemoeilijkt doordat bepaalde technieken, zoals klinken, dreigen te verdwijnen.

Bij hef-, draai- en basculebruggen vraagt het bewegingswerk, bestaande uit mechanische, elektrische en pneumatische componenten specialistisch onderhoud. Dagelijks gebruik leidt tot slijtage van alle bewegende onderdelen; de toegenomen verkeersbelasting kan tot extra slijtage leiden.

Niet alleen geklonken ijzerconstructie hebben extra te leiden van dooizouten, ook betonconstructies zoals bruggen en viaducten ondervinden daarvan schade. De chloriden van het zout dringen in het beton en tasten het wapeningsijzer aan.

Metselwerk van brugpijlers, landhoofden en sluizen verweert rondom de waterlijn extra snel door erosie en het hoge en wisselende vochtgehalte. In de winter raken met water verzadigde bakstenen en voegmortel beschadigd door inwerking van vorst.

Een karakteristiek groep in deze categorie vormen ook de vuurtorens. Door hun vorm en ligging aan zee hebben ze een extra hoge vocht, wind en zoutbelasting. Zo leidt zoute zeewind bij gemet-

selde torens tot versnelde verwerking van voegmortels. De sterke weerinvloeden leiden ook tot een verkorte levensduur van schilderwerk.

C.11 Horeca-instellingen

Hierin bevinden zich objecten die oorspronkelijk gebouwd zijn als herbergen, cafés, veerhuizen of logementen. De categorie bevat ongeveer 200 objecten en is daarmee samen met de Kerkelijke onderdelen of objecten één van de kleinste categorieën. Bekende voorbeelden zijn het Amstelhotel in Amsterdam en Hotel des Indes in Den Haag.

Horeca-instellingen zijn meestal herkenbaar aan de naamsaanduiding die in sierlijke letters op de gevel is geschilderd of is uitgevoerd in smeedwerk of tegeltaleaus. Tegeltaleaus zijn meestal hoog in de gevel aangebracht en daardoor lastig bereikbaar voor inspectie en onderhoud. De belangrijkste oorzaken van verval van deze elementen zijn wateropname in combinatie met vorst en zouttransport. Gebreken in de constructie van het gebouw dragen hieraan bij.

Ook in de interieurs van cafés, hotels en restaurants zijn tegel(tableau)s veelvuldig toegepast. De wanden zijn vaak voorzien van kwalitatief hoogwaardig maatwerk. Ook voor de vloeren zijn tegels een geschikte afwerking omdat ze over het algemeen zeer slijtvast zijn. Toch kunnen ook deze beschadigen, bijvoorbeeld door inloop van vuil en zand, die een krassend effect hebben. Het slepen met metalen voorwerpen zoals tafels en stoelen veroorzaakt metaalkrassen die zich moeilijk laten verwijderen. Door een tegelvloer plaatselijk zeer zwaar te belasten kunnen tegels kapot gedrukt worden. Ook kunnen vervuiling en vlekken ten gevolge van het (juist

IJmuiden vuurtoren.

Interieur De Otter te Enumatil.

Café De Roode Leeuw te Zuid-Scharwoude.

in de horeca vaak intensieve) gebruik de vloer aantasten. Ditzelfde schadebeeld geldt grotendeels ook voor de houten vloeren die we in horeca-interieurs tegenkomen. Houten vloeren kunnen daarnaast schade oplopen door vocht, insecten, slijtage en warmte in combinatie met lage luchtvochtigheid.

In horecagebouwen zijn decoratieve afwerkingen vaak extra veruuld door walmen afkomstig uit de keuken en van brandende kaarsen.

C.12 Kastelen, landhuizen e.d.

In deze categorie zijn de kastelen, borgen en landhuizen opgenomen zijn. De laatste jaren zijn daar ook veel buitenplaatsen met hun tuinen en bijgebouwen bijgekomen. Daardoor is deze categorie behoorlijk gegroeid. Een goed voorbeeld is kasteel Haarzuylen met alle omliggende gebouwen en tuinen.

Hemelwaterafvoer Kasteel Coevorden.

Van de gebouwen in deze categorie kennen zowel het interieur als het exterieur vaak een rijk materiaalgebruik en een uitbundige decoratie. Deze zijn bepalend voor de cultuurhistorische waarde maar vragen ook veel onderhoud. Vrijwel iedere buitenplaats kent geschilderde interieurafwerkingen in de vorm van onder meer betimmeringen, muurwerk of behangsels. Zeer bepalend voor de instandhouding is het inperken van risico's voor fysieke bedreigingen. Dit kunnen beschadigingen, overschilderingen of ingrepen zonder voorafgaande analyse zijn. Ook een sterk wisselend binnenklimaat of zware lichtbelasting kunnen het voortbestaan van dergelijke onderdelen bedreigen. Ook andere onderdelen van kastelen of buitenplaatsen, zoals geornamenteerd stucwerk, stoffering, goudleer behang en houten vloeren vereisen de nodige aandacht bij de instandhouding.

Aan de buitenzijde is bij kastelen en landhuizen, net als bij andere representatieve gebouwen, relatief veel koper, lood en zink toegepast. Onder meer voor daken, goten, hemelwaterafvoeren, aansluitingen tussen daken en muren, versieringen en beelden. De onderdelen die gemaakt zijn van deze in principe duurzame metalen, vormen vaak een terugkerende bron van onderhoud. Schade en slijtage ontstaan door uitzakken, thermische spanningen, corrosieve aantasting en/of verkeerd uitgevoerde (herstel)werkzaamheden. Lood, het metaal met de langste toepassingsgeschiedenis, is op monumenten door zijn blauwgrijze of zilvergrijze patina vaak zeer karakteristiek aanwezig. Lood is relatief zacht en kan door veroudering gaan schuren op naden of scherpe hoeken. Zeker wanneer het lood is verwerkt in te grote stukken die verkeerd zijn vastgezet of onvoldoende zijn ondersteund gaat het minder lang mee en is het sneller aan vervanging toe. Wanneer warme vochtige lucht kan condenseren op de binnenzijde van het lood kan het lood op den duur door corrosie worden aangetast. Lood wordt daarbij langzaam omgezet in giftig loodoxide, ook wel loodwit genaamd. Dit proces kan worden versneld door zuren die vrijkomen uit het achterliggende constructiehout.

Galvanische corrosie, aantasting als gevolg een contact tussen een edel en een onedel metaal, leidt ook regelmatig tot schade. Veel

Kleuronderzoek kasteel Heemstede.

voorkomend probleem bij koperen dakgoten zijn lekkende naden door slecht uitgevoerde en opgeloste soldeerverbindingen. En een koperen dak kan geheel los komen te liggen doordat de ijzeren spijkers waarmee het houten dakbeschot is vastgezet, zijn weggeroest door galvanische werking.

Vanaf de 19de eeuw wordt op de daken in toenemende mate zink toegepast. Ook voor fraai versierde hemelwaterafvoeren, ornamenten, vorstkammen en dergelijke wordt zink toegepast. Het materiaal kent echter specifieke problemen. Zo kan het versneld verweren door de aanwezigheid van koperen bliksemafleiders. Ook de zure verbindingen die ontstaan uit rottende eikenbladeren die te lang blijven liggen in de dakgoot of die vrijkomen uit bitumineuze producten op platte daken of uit riet kunnen schade veroorzaken. Daarnaast kunnen de verschillende toepassingen van metaal scheuren wanneer ze worden vastgezet zonder voldoende bewegingsvrijheid om krimp en rek door de inwerking van warmte op te vangen.

C.13 Losse objecten, e.d.

De categorie losse objecten bevat een veelheid aan objecten die vaak in de ruimtelijke omgeving te vinden zijn, zoals standbeelden, pompen of straatlantaarns. De kleine landschapselementen die veel in deze categorie voorkomen, zijn vaak van een robuust en weerbaar materiaal gemaakt. Men treft in veel gevallen decoratief en soms functioneel smeedwerk aan. Decoratief in standbeelden of een bladmotief en functioneel in de constructie van een tuinhek of een zonnwijzer. De onderhoudsproblematiek ontstaat bij smeedwerk door de blootstelling aan weersinvloeden. Smeedwerk vertoont corrosie als gevolg van het water en dit gebeurt versneld als er water tussen aansluitingen van het smeedwerk achterblijft. Smeedwerk gaat verloren door roest, maar ook door verkeerde hersteltechnieken. Het in stand houden van het smeedwerk is

Detail smeedwerk fontein bij Tweede Kamer.

gericht op het uithalen van de verbindingen, het zorgvuldig behandelen van de onderdelen door middel van stralen en het opnieuw behandelen en daarna het herstel van de verbindingen van de onderdelen. Het betreft hier specialistische werkzaamheden, die bijdragen aan de monumentwaarde.

Onderhoud als constante factor

Weersinvloeden zijn een belangrijke factor bij alle soorten monumenten. Inwerking van vocht, mechanische krachten door wind en inwerking van de zon maken onderdelen kwetsbaar. Wanneer niet op tijd onderhoud wordt gepleegd kunnen ernstigere problemen ontstaan waarbij waardevolle elementen verloren kunnen gaan. Onoordeelkundig onderhoud kan op zijn beurt ook tot schade leiden net als het verlies van kennis over specialistische technieken die in het verleden werden toegepast. Weten wat de staat van onderhoud is, is dan ook een belangrijke graadmeter om te zien hoe het ervoor staat met de monumenten. Inspecties door de Monumentenwacht dragen daar dus aan bij.

Smeedwerk fontein bij Tweede Kamer.

Bronnen en literatuur

Inspectiehandboek Monumentenwacht, Moduul 0.6, Inspectie versie 2008, en Moduul 0.7, Rapportage versie 2001, Monumentenwacht Nederland, Amersfoort

Gegevensbestanden Monumentenwacht.

Beeldbank, RCE

